

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
Π.Μ.Σ.: ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ & ΔΙΕΘΝΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας:

*Το νομικό πλαίσιο σχετικά με την προστασία της
Πολιτιστικής Κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων
συρράξεων. Προκλήσεις για τη Διεθνή Κοινωνία.*

Όνοματεπώνυμο: Ελευθερία Σ. Γερασοπούλου

Αριθμός Μητρώου: 18033

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Καλλιόπη Χαΐνογλου

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ελευθερία Γερασοπούλου

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	4
1. Εννοιολογικά συμφραζόμενα.	6
2. Νομικό πλαίσιο.	13
2. 1. Το εθιμικό δίκαιο και η πρακτική των κρατών πριν το 1954. Ανάγκη κωδικοποίησης των κανόνων.....	13
2. 2. Το νομικό πλαίσιο από το 1954 και εξής:.....	18
Α'. Η Σύμβαση της Χάγης, 1954.	18
Β'. Το I Πρωτόκολλο της Χάγης, 1954.	30
Δ'. Η Σύμβαση σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών, 1970.....	31
Ε'. Η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, 1972.	33
Γ'. Τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα I-II στις Συμβάσεις της Γενεύης σχετικά με τα πολιτιστικά αγαθά και την προστασία αυτών, 1977.	36
ΣΤ'. Το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης, 1999.	40
Ζ'. Η Σύμβαση για τη διασφάλιση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, 2003.	48
Η'. Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, 1998.	61
Θ'. Η UNESCO και ο ρόλος των Διακυβερνητικών και των μη Κυβερνητικών Οργανισμών.	65
Ι'. Εξουσιοδοτήσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και Αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών.....	67
3. Μη κρατικοί δράστες και ποινική ευθύνη.	81
3. 1. Μη κρατικοί ένοπλοι δράστες και τρομοκρατία.	81
3. 2. Ποινική ευθύνη.	86
4. Περιπτωσιολογία.....	99
4. 1. Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώτη Γιουγκοσλαβία.	99
4. 2. Η περίπτωση της Συρίας.	110
5. Αποτελεσματικότητα ή μη του νομικού καθεστώτος σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Προτάσεις για τη βελτίωσή του.....	119
Συμπεράσματα	124
Βιβλιογραφία	128

Εισαγωγή

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα ζωτικής σημασίας ζήτημα τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων. Η διατήρηση της κληρονομιάς έχει πολλές παραμέτρους. Συγκεκριμένα, εξασφαλίζει τη διαβίωση πληθυσμιακών ομάδων, ακόμη και τη σωματική τους ακεραιότητα και την εξασφάλιση των πολιτιστικών τους δικαιωμάτων. Τα παραπάνω είναι πολύ σημαντικά, καθώς υπάρχει η τάση καταδίωξης των μειονοτήτων και των διαφορετικής ταυτότητας ομάδων στο πλαίσιο συγκρούσεων, γεγονός που επιτυγχάνεται και με την καταστροφή της κληρονομιάς τους, *υλικής ή άυλης, κινητής ή ακίνητης*. Ήδη από την αρχαιότητα, το πολιτιστικό αγαθό ήταν ένα από τα χαρακτηριστικά που διέκρινε τις διαφορετικές ομάδες σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό πλαίσιο. Μολονότι η διαδικασία εκκίνησης της προστασίας της κληρονομιάς καθυστέρησε, έχει ομολογουμένως τα τελευταία χρόνια ανυψωθεί σε ένα εξαιρετικής σημασίας ζήτημα για την ανθρωπότητα στο σύνολό της.

Κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων η πολιτιστική κληρονομιά δεν απειλείται αποκλειστικά με το να τεθεί ως στρατιωτικός στόχος και να καταστραφεί. Πολλές φορές η ζημία που προκαλείται είναι αποτέλεσμα παράπλευρης απώλειας, δηλαδή μη σκόπιμης καταστροφής της. Παράλληλα, το ίδιο καταστροφική είναι η παραμέληση των μνημείων και η έλλειψη ενός πλαισίου προστασίας και ελέγχου από τους αρμόδιους κρατικούς ή διεθνείς μηχανισμούς. Πρόσθετα, υπάρχουν περιπτώσεις καταστροφής της κληρονομιάς ως απόρροια κακής πρακτικής των στρατιωτικών και μη τήρησης των νόμων και των εθίμων του πολέμου από πλευράς τους. Τέλος, η κληρονομιά έχει λεηλατηθεί, διακινηθεί παράνομα και πουληθεί στη μαύρη αγορά πλειστάκις, κυρίως από τους τρομοκράτες ως πηγή χρηματοδότησής τους. Αξίζει να αναφερθεί ότι η πρακτική οικειοποίησης της κληρονομιάς ήταν συνηθισμένη από την αρχαιότητα και εφαρμόστηκε από πολλές δυτικές δυνάμεις είτε στο πλαίσιο πολέμου είτε στο πλαίσιο κατοχής ενός εδάφους.

Στην παρούσα εργασία, αρχικά θα γίνει μία συντονισμένη προσπάθεια αποσαφήνισης εννοιών σημαντικών για το θέμα, όπως είναι το *αγαθό*, η *κληρονομιά* και οι μορφές της, καθώς και το *πλαίσιο προστασίας*.

Επιπλέον, θα αναλυθούν οι σημαντικότερες Συμβάσεις οι οποίες αναφέρονται στην προστασία της κληρονομιάς και οι οποίες ακολούθησαν τον ρου της Ιστορίας. Επί παραδείγματι, μετά την πολιτιστική πανωλεθρία κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου υιοθετήθηκε η *Σύμβαση της Χάγης* του 1954, με το σκεπτικό ότι η *Σύμβαση της Χάγης* του 1907 και των *Κανονισμών* είχαν αποτύχει στο σύνολό τους να προσφέρουν ένα επαρκές πλαίσιο προστασίας. Παράλληλα, στον απόηχο των συγκρούσεων για ανεξαρτησία των αποικιών, η *Σύμβαση του 1972* αποσαφήνισε τον όρο *κληρονομιά* και τον ενσωμάτωσε στις διατάξεις της. Πρόσθετα, οι πόλεμοι στην πρώην Γιουγκοσλαβία δημιούργησαν την ανάγκη αναδιατυπώσεων της *Σύμβασης της Χάγης* του 1954, με τη δημιουργία του *II πρόσθετου Πρωτοκόλλου* σε αυτήν. Επιπρόσθετα, η καταστροφή του *Buddhas* του *Bamiyan* στάθηκε αρωγός στην ανάγκη δημιουργίας μίας νέας *Διακήρυξης*, αυτής του 2003 *σχετικά με την εσκεμμένη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς*. Από τα παραπάνω παραδείγματα, γίνεται αντιληπτό ότι η κινητήριος δύναμη για την υιοθέτηση νέων Συμβάσεων ήταν η αντίληψη ότι οι ήδη υπάρχουσες ήταν ξεπερασμένες και μη συμβατές ως προς τις νέες μεθόδους πολέμου.

Στη συγκεκριμένη εργασία επίσης, θα αναφερθεί λεπτομερώς η άνοδος της τρομοκρατίας και των μη κρατικών ένοπλων δρώντων, καθώς από το 2001 και εξής κυρίως, υπάρχει ένα κενό σχετικά με τη νομική υπαγωγή των δρώντων αυτών. Δεν είναι επίσης τυχαίο, ότι η κληρονομιά δέχτηκε ισχυρά χτυπήματα από τους παράγοντες αυτούς, εξέλιξη πολύ ανησυχητική για όλη την ανθρωπότητα. Στο τέλος της παρούσας διπλωματικής έρευνας, θα γίνει μία απόπειρα περιγραφής δύο πολύ σημαντικών πολέμων, αυτών της Γιουγκοσλαβίας και της Συρίας, με σκοπό τη διαπίστωση της τήρησης ή μη του νομικού πλαισίου, καθώς και μία προσπάθεια εκπόνησης προτάσεων για τη βελτίωση της εφαρμοστικότητας των διατάξεων των διεθνών και περιφερειακών νομικών κειμένων.

1. Εννοιολογικά συμφραζόμενα.

Ετυμολογικά, ο όρος «culture» προέρχεται από το λατινικό *colere*. Η λέξη *colere* σημαίνει το να καλλιεργείς, να κατοικείς, να διαμένεις, να φροντίζεις, να συνηθίζεις, να διατηρείς. Η σύγχρονη εκδοχή του όρου κουλτούρα είναι ένα ιστορικά δημιουργημένο σύστημα σημασιών και εννοιών, ένα σύστημα πεποιθήσεων και πρακτικών, σχετικά με το πώς αντιλαμβάνονται τα πιστεύω αυτά συγκεκριμένα άτομα, ή μία ομάδα ατόμων. Κατ' επέκταση, υποδηλώνεται ο τρόπος που δομούν τις πεποιθήσεις αυτές σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο.¹

Γιατί όμως ο πολιτισμός είναι τόσο σημαντικός για τον κάθε άνθρωπο κατά μόνας αλλά και για την ανθρωπότητα στο σύνολό της; Για να δοθεί μία απάντηση θα πρέπει να κατανοηθεί εκ βάθρων η έννοια του πολιτισμού και της πολιτιστικής ταυτότητας, καθώς και η ανάγκη του ανθρώπου να ανήκει σε ένα ευρύτερο σύνολο με διακριτά χαρακτηριστικά.

Ο πολιτισμός δεν ορίζεται απλά ως μία γενική εκδήλωση και έκφραση της ανθρωπότητας. Η πολιτιστική ταυτότητα –το αίσθημα του *ανήκειν*- αναφέρεται πιο άμεσα στο συναίσθημα των ατόμων και των κοινοτήτων με την έννοια του τρόπου που αυτοί και αυτές βιώνουν τις πτυχές, τις μορφές και τα χαρακτηριστικά στοιχεία του πολιτισμού τους. Έτσι λοιπόν, η πολιτιστική ταυτότητα δεν είναι μόνο η παρουσία κάποιων συγκεκριμένων χαρακτηριστικών, αλλά επίσης η αντίληψη αυτών των χαρακτηριστικών.²

Επίσης, η πολιτιστική ταυτότητα είναι και ατομική και συλλογική από τη φύση της. Αφενός, οι ατομικές ταυτότητες δημιουργήθηκαν μέσω της εναλλαγής των οικογενειών, της θρησκείας, της κοινωνίας και των διάφορων κοινοτήτων, στις οποίες ένα άτομο ανήκει. Αφετέρου, οι συλλογικές ταυτότητες αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σε σχέση με τους άλλους. Άρα, είναι αδιαμφισβήτητο ότι η ίδια η ομάδα και τα μέλη της διακρίνουν την ομάδα στην οποία ανήκουν από εκείνες στις οποίες δεν ανήκουν.³

¹ Davila-Ruhaak S. «Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture», *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.* 522 (2016), 521-542, σ. 525.

² *Ibid.*, σ. 526.

³ *Ibid.*, σ. 526.

Σε συλλογικό επίπεδο, η διεργασία της ταυτότητας -του *ανήκειν*- περιλαμβάνει έναν συνδυασμό στοιχείων, τα οποία προκύπτουν από τις από κοινού εμπειρίες, την ιστορία και τις πρακτικές, οι οποίες αναβιώνουν από ταυτόχρονη συμμετοχή σε ποικίλες κοινότητες.⁴ Επιπρόσθετα, η συλλογικότητα τείνει να συγκεντρώνεται εδαφικά ή να βασίζεται σε κοινή χρήση γλώσσας, εκπαίδευσης, θρησκείας, κοινής κοινωνικής ή οικονομικής ζωής.

Συχνά, οι άνθρωποι ορίζουν τον πολιτισμό ως κάτι που αποκλειστικά σχετίζεται με την τέχνη και την κληρονομιά των ιθαγενών ή των ντόπιων πληθυσμών. Παρόλα αυτά, ο πολιτισμός έχει μία ευρύτερη σημασία και θα πρέπει να εφαρμόζεται τόσο στους κυριάρχους πληθυσμούς, όσο και στις μειονότητες των αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών.

Στην *Παγκόσμια Διάσκεψη για την Πολιτιστική Πολιτική (MONDIACULT)* που πραγματοποιήθηκε στην πόλη του Μεξικού το 1982, οι συμμετέχοντες όρισαν τον πολιτισμό ως το συνολικό σύμπλεγμα διακριτών, πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν μία κοινωνία ή μία κοινωνική ομάδα.⁵ Αυτό περιλαμβάνει όχι μόνο τέχνες και γράμματα αλλά και τον τρόπο ζωής, τα θεμελιώδη δικαιώματα των ανθρώπων, ένα σύστημα αξιών, παραδόσεις και πεποιθήσεις. (UNESCO, 1982).⁶

Για να προστατευθεί όμως ο πολιτισμός, θα πρέπει να γίνει κατανοητό τι ορίζεται ως πολιτιστική κληρονομιά και σε ποιες κατηγορίες αυτή χωρίζεται. Αναλυτικότερα, η πολιτιστική κληρονομιά διακρίνεται σε *υλική, άυλη και φυσική*.

Η *υλική* περιλαμβάνει χώρους, οικοδομήματα και απομεινάρια αρχαιολογικής, ιστορικής, θρησκευτικής, πολιτιστικής ή αισθητικής αξίας. Έτσι λοιπόν, αυτή μπορεί να είναι *κινητή* ή *ακίνητη*. Αναλυτικότερα, η *ακίνητη* κληρονομιά αποτελείται από παρουσία ανθρώπινης ζωής, της οποίας τα σημάδια αντιπροσωπεύουν, συμβολίζουν και απεικονίζουν μία συγκεκριμένη άποψη της ζωής και τα οποία μαρτυρούν την ιστορία και την αξία της ανθρώπινης παρουσίας.

⁴ *Ibid.*, σ. 526-527.

⁵ Thomas-Hoffman El., «Cultural Preservation and Protection», χ. τ., χ. χ., 1-13, σ. 3.

⁶ *Ibid.*, σ. 3.

Η έκφραση του πολιτισμού ή οι ενδείξεις του τρόπου ζωής περιλαμβάνονται σε υλικά αντικείμενα ή οικοδομήματα όπως είναι τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι, τα ανθρώπινα οικοδομήματα, τα απομεινάρια αρχαίων πόλεων, τα συγκροτήματα ιστορικού χαρακτήρα.⁷ Παράλληλα, χώροι λατρείας και τελετουργίας είναι εξίσου σημαντικοί μεταξύ των φυλών και των λαών.⁸

Εκτός από την ακίνητη όμως κληρονομιά υπάρχουν και *κινητά* αντικείμενα. Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει κάθε είδους έργα τέχνης, όπως πίνακες, σχέδια, γλυπτά, κεραμικά, υφάσματα. Επίσης, περιλαμβάνει αντικείμενα ιστορικής αξίας, όπως αυτά που είναι συνδεδεμένα με σημαντικά αντικείμενα ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας (ανθρώπινα και ζωικά απομεινάρια, στοιχεία ύπαρξης κατοικιών/ενδιαίτησης τα οποία έχουν χαθεί στον χρόνο), αντικείμενα καθημερινής ζωής, όπως μαγειρικά σκεύη, ρούχα και όπλα.⁹

Όσον αφορά στην *άυλη* κληρονομιά, αυτή αναφέρεται σε: παραδόσεις, έθιμα και πρακτικές, πεποιθήσεις αισθητικής και πνευματικές πεποιθήσεις, τοπικές διαλέκτους ή άλλες γλώσσες, καλλιτεχνικές εκφράσεις και φολκλόρ.¹⁰ Επίσης, οι ιδέες πάνω στις οποίες δεξιότητες, τεχνικές και γνώσεις έχουν οικοδομηθεί, συμπεριλαμβάνονται στη λίστα της άυλης κληρονομιάς και χρήζουν προστασίας. Παράλληλα, άλλες παραδοσιακές μορφές της πολιτιστικής ζωής είναι οι τελετές, οι εθιμοτυπίες και οι τελετουργίες, όπου η παράδοση μπορεί να μεταδοθεί με τραγούδια, χορούς ή ομιλούμενες λέξεις και φράσεις. Πρόσθετα, *άυλη* είναι η κληρονομιά, η οποία ενσαρκώνεται μέσα από τους μύθους, τα τραγούδια, τα έπη. Η μουσική και ο χορός επίσης, εντάσσονται στην κατηγορία αυτή. Ταινίες, χορογραφίες και μουσικά όργανα είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα *άυλης* κληρονομιάς, ενώ οι φορεσιές είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα εν μέρει και της *κινητής* κληρονομιάς.¹¹

Όσον αφορά στη *φυσική* κληρονομιά, αυτή αναφέρεται σε προστατευόμενες περιοχές, ιστορικά πάρκα και κήπους, πολιτιστικά τοπία και προστατευόμενες περιοχές βιολογικής ποικιλομορφίας.

⁷ Prott L. V. & O' Keefe P. J., «“Cultural Heritage” or “Cultural Property”», <https://www.cambridge.org/core/terms>, σ. 307 (τελευταία αναζήτηση 23. 01. 2019).

⁸ *Ibid*, σ. 308.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 115.

¹¹ Prott L. V. & O' Keefe P. J., «“Cultural Heritage” or “Cultural Property”», <https://www.cambridge.org/core/terms>, σ. 308 (τελευταία αναζήτηση 23. 01. 2019).

Η πολιτιστική κληρονομιά και όλες οι μορφές αυτής, θα πρέπει να προστατεύονται και να διατηρούνται τόσο κατά τη διάρκεια της ειρήνης όσο και κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων.

Αν εξαιρεθεί ο περιβαλλοντικός παράγοντας, που μπορεί να θέσει την πολιτιστική κληρονομιά σε κίνδυνο, σε γενικές γραμμές κατά τη διάρκεια ειρήνης -σε ένα ανεπτυγμένο ή αναπτυσσόμενο κράτος- τα μνημεία δε διατρέχουν υψηλό κίνδυνο διάβρωσης και καταστροφής. Τι συμβαίνει όμως όταν τα κύμβαλα του πολέμου ηχήσουν;

Η διαμάχη είναι μία αναπόφευκτη πραγματικότητα των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών. Σε κάθε επίπεδο, οι διαμάχες προέρχονται από αποκλίνοντα συμφέροντα, επιθυμίες, στόχους και αξίες σε ένα κοινωνικό-φυσικό περιβάλλον. Είναι γεγονός ότι ο άνθρωπος ως οντότητα ζει σε ένα τέτοιο περιβάλλον, σε μία συνεχόμενη διαδικασία εξάρτησης και ανεξαρτησίας, δεδομένα τα οποία συχνά δημιουργούν αντιφάσεις και διαμάχες.¹² Από νομικής άποψης, τόσο το εθιμικό δίκαιο όσο και το συμβατικό Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο αναγνωρίζουν μόνο δύο είδη συγκρούσεων. Σύμφωνα με τα παραπάνω, όλοι οι πόλεμοι είναι είτε διεθνείς είτε μη διεθνείς.¹³ Ακόμα και μετά την υιοθέτηση της *Σύμβασης της Χάγης* το 1954, η πολιτιστική κληρονομιά συνέχισε να υποφέρει από τις ίδιες επιθέσεις, αν και η φύση των συγκρούσεων έχει αλλάξει. Πιο αναλυτικά, ενώ στο παρελθόν οι περισσότερες συρράξεις συνήθιζαν να έχουν έναν διεθνή χαρακτήρα, η πλειοψηφία των τωρινών θεωρούνται εσωτερικές. Αυτό σημαίνει ότι συμπεριλαμβάνονται ένοπλες μη κρατικές ομάδες, οι οποίες πολεμούν κατά ενός κράτους ή ένοπλες μη κρατικές ομάδες, οι οποίες πολεμούν μεταξύ τους εντός εδάφους ενός κράτους. Το φαινόμενο αυτό τείνει να είναι πολύ πιο σύνθητες από τον πόλεμο μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, διεξάγοντας το ένα πόλεμο εναντίον του άλλου.¹⁴ Έτσι λοιπόν, η φύση των συγκρούσεων έχει αλλάξει με τα χρόνια και οι ασύμμετρες συγκρούσεις έχουν αυξηθεί. Οι σύγχρονες πια συρράξεις λαμβάνουν υπόψη πολιτιστικές παραμέτρους που απευθείας σχετίζονται με τα ζητήματα της ταυτότητας.

¹² Oji R. O., Eme, Okechukwu Innocent, Nwoba, Hyacinth A., «Communal conflicts in Nigeria: an examination of Ezillo and Ezza-Ezillo conflict if Ebonyi State (1982-2912), *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, Vol. 4, No. 1, 2014, 514-526, σ. 514.

¹³ Quenivet N. & Shah-Davis Sh., *International Law and Armed Conflict. Challenges in the 21st Century*, 2010, σ. 5.

¹⁴ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 118.

Οι εμπόλεμες πλευρές έχουν επίγνωση της πολιτιστικής διάστασης και κάποιες μάλιστα έχουν σκοπό να καταστρέψουν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς των εχθρών· με αυτόν τον τρόπο διαγράφοντας ή τουλάχιστον καταστρέφοντας την ταυτότητα του αντιπάλου.¹⁵

Ως προς την εφαρμογή του δικαίου, στις μέρες μας πολλές συγκρούσεις δεν εμπίπτουν στους στενούς όρους των Συμβάσεων. Μία νέα κατηγορία είναι οι διεθνικές ή *extra-state* συρράξεις. Τέτοιοι πόλεμοι, απέκτησαν σπουδαιότητα μετά την 11^η Σεπτεμβρίου. Το νέο πλαίσιο των συγκρούσεων μεταξύ ενός κράτους και ενός δρώντα που φτάνει πέρα από τα σύνορα ενός κράτους, έχει οδηγήσει στην αναθεώρηση της εφαρμοστικότητας και της σχετικότητας του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου.¹⁶

Έτσι λοιπόν, κατόπιν του πρώτου τρομοκρατικού χτυπήματος σε δυτικό έδαφος -που έπληξε το γόητρο της αμερικανικής δύναμης και έριξε τους τίτλους τέλους στον ηγεμονικό χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος- γίνεται λόγος για μία νέα τροπή στην τυπολογία των πολέμων που θα πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου. Ως κρατικοί δρώντες όμως, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται, όχι μόνο οι τρομοκράτες, αλλά και οι μη κρατικοί φορείς που παίρνουν μέρος σε αποσχιστικές ή επαναστατικές προσπάθειες εντός αποτυχημένων ή προς διάλυση κρατών.

Στο σημείο αυτό, γεννάται το ερώτημα, γιατί η πολιτιστική κληρονομιά βρίσκεται στο στόχαστρο των εμπόλεμων μερών ανεξαρτήτως τυπολογίας και χαρακτήρα πολέμου.

Η πολιτιστική κληρονομιά, συμπεριλαμβανομένης της *άυλης* μορφής της, είναι συνήθως αντιπροσωπευτική του πυρήνα της ταυτότητας των λαών. Για τον λόγο αυτόν, η καταστροφή του υλικού μέρους της κληρονομιάς έχει κατά κόρον χρησιμοποιηθεί ως όπλο στην υπονόμευση του ηθικού του εχθρού και παράλληλα επιβεβαιώνει τη θέληση για κατάκτηση και κυριεύση άλλων λαών.¹⁷ Έτσι λοιπόν, η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς είτε *υλικής* είτε *άυλης* χρησιμοποιείται ως όπλο αποδυνάμωσης του ηθικού του εχθρού. Είναι μια πολύ αποτελεσματική τακτική μεταξύ των εμπόλεμων μερών.

¹⁵ Kila J. D., «Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: The case of Uruk, Iraq», *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 13:4, 311-333, σ. 312.

¹⁶ Quenivet N. & Shah-Davis Sh., *International Law and Armed Conflict. Challenges in the 21st Century*, 2010, σ. 6.

¹⁷ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 118.

Αυτή η τακτική λοιπόν επιλέγεται, γιατί η πολιτιστική κληρονομιά είναι τρωτή γενικά, πόσο μάλλον κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, καθώς γίνεται αντικείμενο παράνομης μετακίνησης από αρχαιολογικούς χώρους, κλοπής από μουσεία, καθώς και παράνομης εμπορίας σε ιδιωτικές συλλογές.¹⁸

Στις μέρες μας, ακόμα και όσον αφορά στην εικονοκλασία από μεριάς τζιχαντιστών, η έννοια της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς ερμηνεύεται ως μία προσπάθεια από πλευράς μίας ομάδας ή ενός δρώντα, να καταστρέψει σκόπιμα την υλική και την άυλη εκδήλωση ή οιαδήποτε ένδειξη πολιτισμού μιας συγκεκριμένης κοινότητας. Οι επιστήμονες προτείνουν ότι η καταστροφή της κληρονομιάς είναι το αποτέλεσμα μιας επιθυμίας εκμηδένισης των αναμνήσεων και των πολιτιστικών ταυτοτήτων σχετικά με μία συγκεκριμένη κοινότητα.¹⁹

Για να αποφευχθεί η καταστροφή, τα κράτη θα πρέπει να υπακούουν στους εθιμικούς κανόνες και στο Διεθνές Δίκαιο, το οποίο προβλέπει ειδικό πλαίσιο προστασίας για τη διαφύλαξη της κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Τόσο το θεωρητικό επίπεδο από πλευράς διατάξεων και νομικού πλαισίου όσο και η εφαρμογή των κανόνων αυτών είναι εξίσου σημαντικοί παράγοντες στην προστασία της κληρονομιάς. Ρεαλιστικά, πόλεμοι και αντιπαλότητες δεν μπορούν να παύσουν στο διεθνές σύστημα. Παρόλα αυτά, τα κράτη θα πρέπει να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα τόσο για την προστασία των ανθρωπίνων ζωών όσο και της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Η προστασία και η διατήρηση του πολιτισμού περιλαμβάνει τη διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ανοχή, την ανεκτικότητα και την αποδοχή, την ανάπτυξη και την προστασία των πολιτιστικών χώρων, καθώς και των πνευματικών δικαιωμάτων αυτών καθεαυτά. Η προστασία και η διατήρηση των διαφορετικών πολιτισμών του κόσμου είναι ένας από τους σημαντικότερους λόγους πάνω στους οποίους οικοδομήθηκαν τα Ηνωμένα Έθνη. Έτσι, η UNESCO αποτελεί το πρωταρχικό σώμα των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία και τη διατήρηση του πολιτισμού.²⁰

¹⁸ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 1.

¹⁹ Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671, σ. 652.

²⁰ Thomas-Hoffman El., «Cultural Preservation and Protection», χ. τ., χ. χ., 1-13, σ. 2.

Όσον αφορά στο πλαίσιο προστασίας, αυτό δεν είναι ένα και το αυτό. Υπάρχουν πέντε πλαίσια ή οπτικές. Το πρώτο είναι το ήδη **ισχύον νομικό πλαίσιο**, το οποίο αφορά στο πολιτιστικό αγαθό και στην παράνομη διακίνηση, έτσι όπως αναπτύχθηκε από την *UNESCO*.²¹ Σε αυτό επίσης εντάσσονται όλες οι αποφάσεις των διεθνών οργανισμών. Ακολουθεί το **πλαίσιο ανάληψης ευθυνών**. Αυτή η προσέγγιση δίνει έμφαση στη δίωξη των δράσεων, όπως τα εγκλήματα πολέμου, είτε μέσω των διεθνών δικαστηρίων είτε μέσω συμπληρωματικών εθνικών νομικών διαδικασιών (ή κατά προτίμηση και των δύο).²² Το τρίτο πλαίσιο είναι αυτό της **ασφάλειας** που θεωρεί την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς ευρέως ως μία απειλή για την ειρήνη και ασφάλεια, για παράδειγμα επισημαίνοντας τέτοιες πρακτικές ως πράξεις **πολιτιστικής κάθαρσης**.²³ Αυτή η οπτική είναι ζωτικής σημασίας, καθώς η διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας έχουν τεθεί ως πρωταρχικοί στόχοι στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Μάλιστα, η προσέγγιση αυτή υποστηρίχτηκε από την *Irina Bokova* όσο διατελούσε Γενική Διευθύντρια της *UNESCO*, έως τα τέλη του 2017. Επιπροσθέτως, πιο επίκαιρο από ποτέ θεωρείται το πλαίσιο της **καταπολέμησης της τρομοκρατίας**.²⁴ Αυτή η άποψη υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, του οποίου η εξουσιοδότηση 2347/2017 αντιμετώπισε το φαινόμενο της καταστροφής της κληρονομιάς ως μία εκδήλωση τρομοκρατίας. Τέλος, υπάρχει το **πλαίσιο της πρόληψης-αποτροπής της κτηνωδίας**. Βλέποντας μέσα από αυτό το πρίσμα, η σύνδεση ανάμεσα στην καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς και της διάπραξης αποτρόπαιων εγκλημάτων γίνεται με έμφαση, θέτοντας σε εφαρμογή τις αρχές για διεθνή προστασία (*R2P*).²⁵

²¹ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 11.

²² *Ibid*, σ. 11.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

2. Νομικό πλαίσιο.

2. 1. Το εθιμικό δίκαιο και η πρακτική των κρατών πριν το 1954. Ανάγκη κωδικοποίησης των κανόνων.

Για να θεωρηθεί εθιμικό Διεθνές Δίκαιο, ένας κανόνας απαιτείται να εφαρμόζεται επαρκώς από τα κράτη (*usus*) και απαιτεί την πίστη ότι η κρατική αυτή πρακτική προέρχεται από μία νομική υποχρέωση (*opinio juris*).²⁶ Αναλυτικότερα, το εθιμικό Διεθνές Δίκαιο αναφέρεται σε εκείνους τους κανόνες που είναι βαθιά ριζωμένοι στα έθιμα της διεθνούς πρακτικής και που τα κράτη ακολουθούν την πεποίθηση ότι είναι υποχρεωτικοί. Όταν κάποιος κανόνας είναι ανακηρυγμένος ως εθιμικός διεθνής κανόνας σημαίνει ότι όλα τα κράτη υποχρεούνται να τον ακολουθήσουν χωρίς να απαιτείται η σαφής και η ρητή συναίνεσή τους. Η *Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού* (ICRC) επιβεβαιώνει την εθιμική κατάσταση ενός κανόνα, σύμφωνα με την οποία τα εμπόλεμα μέρη θα πρέπει να φροντίζουν όταν διεξάγονται στρατιωτικές επιχειρήσεις, με σκοπό να αποφεύγουν ζημιές σε κτίρια, τα οποία είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, την τέχνη, την επιστήμη, την εκπαίδευση ή για φιλανθρωπικό σκοπό και ιστορικά μνημεία, εκτός και εάν τα παραπάνω μετατράπηκαν σε στρατιωτικούς στόχους.²⁷ Συνεπώς, τις διατάξεις, οι οποίες προέρχονται από το εθιμικό δίκαιο, θα πρέπει να τις ακολουθούν όλα τα κράτη είτε έχουν επικυρώσει είτε όχι τις Συμβάσεις και τις Συνθήκες.

Από τα αρχαία χρόνια και την κλασσική εποχή στον ελληνικό χώρο, φημιολογείται ότι υπήρχε μία εθιμική απαγόρευση ως προς την καταστροφή των πολιτιστικών και αρχαίων αγαθών.²⁸ Μετέπειτα, στα ρωμαϊκά χρόνια, ήταν ευρέως αποδεκτό ότι η καταστροφή του πολιτιστικού στοιχείου θα ήταν το τελευταίο προπύργιο και θα κατέφευγαν σε αυτό το μέτρο ως τελική λύση. Ακολούθως, κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων πολέμων, η αρχή ότι το πολιτιστικό αγαθό αποτελεί αγαθό όλης της ανθρωπότητας πρωτοεμφανίστηκε στο Διεθνές Δίκαιο.²⁹

²⁶ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 127.

²⁷ *Ibid*, σ. 127.

²⁸ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 3.

²⁹ *Ibid*, σ. 3

Στην πραγματικότητα όμως, υπήρξαν αναρίθμητες περιπτώσεις βεβήλωσης και καταστροφής πολιτιστικών μνημείων, καθώς και οικειοποίησης του αγαθού, κυρίως από τις νικήτριες δυνάμεις.³⁰

Ήδη από τον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο -μη διεθνής σύρραξη- υπήρχαν κάποιοι στρατιωτικοί κώδικες για την ειδική προστασία έργων τέχνης και κτιρίων για πολιτιστικούς σκοπούς, όπως ήταν ο *Lieber Code* ή *Instructions for the Government of Armies of the United States in the field, General Order No. 100*.³¹ Ο κώδικας αυτός ετοιμάστηκε από τον καθηγητή *Francis Lieber* (εξ ου και η ονομασία), έναν Γερμανό μετανάστη στις Η. Π. Α. και καθηγητή της Νομικής Σχολής του Κολούμπια.³²

Παρόλα αυτά, τον 19^ο αιώνα άρχισε να αποκρυσταλλώνεται η διαφορά μεταξύ μη στρατιωτικών αντικειμένων και στρατιωτικών στόχων και παράλληλα οι νόμοι του πολέμου άρχισαν να κωδικοποιούνται. Έτσι, υπήρχαν μηχανισμοί ως προς τη διεξαγωγή εχθροπραξιών, όπως η *Διακήρυξη των Βρυξελλών σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου* (1874), οι *Κανονισμοί της Χάγης σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του χερσαίου πολέμου* (1907)³³, καθώς και ο «*Κώδικας της Οξφόρδης*» του 1880, ο οποίος απαγόρευε τη λεηλασία και την καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών του εχθρού.³⁴ Αναλύοντας τον 19^ο αιώνα, είναι άξια αναφοράς η αντίληψη του μεγάλου Πρώσου στρατιωτικού και συγγραφέα για τη θεωρία και την πρακτική του πολέμου, Κάρλ φον Κλαούσεβιτς. Συγκεκριμένα, στο πέμπτο βιβλίο κεφάλαιο τρία (β) του έργου του «Περί πολέμου» του 1832, ο ίδιος έθεσε το ζήτημα της αναλογικότητας σχετικά με τη διεξαγωγή του πολέμου και την ανάγκη περιορισμού των πολεμικών ενεργειών σε καθαρά στρατιωτικούς στόχους.

³⁰ Χαϊνογλου Κ, «Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS», *Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις*, Επιμέλεια.: Ν. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη, Αθήνα, 2015, Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σσ. 217-243, σ. 217.

³¹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 122 και Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 3.

³² Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 3-4.

³³ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 122.

³⁴ Βλ. «The Laws of War on Land, Manual published by the Institute of International Law (Oxford Manual), Adopted by the Institute of International Law at Oxford, September 9, 1880», University of Minnesota, Human Rights Library, <http://hrlibrary.umn.edu/instree/1880a.htm> (τελευταία αναζήτηση 04.02.2020)

Τα παραπάνω όμως είχαν μη δεσμευτικό χαρακτήρα, παρόλο που ενθάρρυναν την ανάπτυξη διεθνών κανόνων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που δεν είχαν διεθνή χαρακτήρα.³⁵

Αρχικά, η *Διακήρυξη των Βρυξελλών σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου* του 1874 δεν έγινε ποτέ αποδεκτή επίσημα. Επίσης, η *I Σύμβαση της Χάγης* του 1899 προέβλεπε ότι κατά τη διάρκεια επιθέσεων, πολιορκιών και βομβαρδισμών όλα τα απαραίτητα μέτρα θα πρέπει να λαμβάνονται έτσι ώστε να φυλάσσονται, όσο το δυνατόν περισσότερο, κτίρια τα οποία είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, την τέχνη, την επιστήμη, και τη φιλανθρωπία.³⁶ Η *Σύμβαση σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του χερσαίου πολέμου και οι Κανονισμοί (II Σύμβαση της Χάγης)* εστίασαν περισσότερο το ενδιαφέρον τους στους αιχμαλώτους πολέμου και όχι στους αντιμαχόμενους πολίτες.³⁷ Οι κανόνες περί προστασίας κτιρίων και όχι μόνο, επικυρώθηκαν το 1907 (*Σύμβαση για τον σεβασμό των νόμων και των εθίμων του χερσαίου πολέμου*). Οι 1907 *IV Κανονισμοί της Χάγης* κάλυψαν μία αρκετά ετερογενή λίστα αντικειμένων, όχι απαραίτητα πολιτιστικής φύσης (όπως νοσοκομεία, ιστορικά μνημεία, κτίρια αφιερωμένα στη θρησκεία, την τέχνη, την επιστήμη ή αγαθοεργίες, όπου οι άρρωστοι και οι τραυματισμένοι συλλέγονται (άρθρο 27)).^{38 39} Παρόλα αυτά, υπάρχουν κάποια άρθρα, τα οποία μερίμνησαν για την προστασία σε αντικείμενα πολιτιστικού αγαθού. Για παράδειγμα, η καταστροφή ή η αρπαγή και η κατάσχεση αγαθού του εχθρού ήταν επισήμως απαγορευμένη πρακτική, εκτός και εάν ήταν επιτακτικά προαπαιτούμενη από τις ανάγκες του πολέμου.

Επίσης, επιθέσεις ή βομβαρδισμοί πόλεων, χωριών, κατοικιών ή κτιρίων, τα οποία δεν προστατεύονταν, ήταν απαγορευμένες διαδικασίες.⁴⁰ Η Σύμβαση αυτή αργότερα αντικαταστάθηκε από τη *Σύμβαση σχετικά με τους νόμους και τα έθιμα του χερσαίου πολέμου (IV Σύμβαση της Χάγης)*.

³⁵ *Ibid*, σ. 122.

³⁶ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 546.

³⁷ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 4.

³⁸ Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338, σ. 330.

³⁹ Τα παραπάνω θα πρέπει να προστατεύονται από τα μέρη μιας ένοπλης σύρραξης κατά τη διάρκεια αυτής και θα πρέπει να φυλάσσονται σε περιόδους πολιορκίας και βομβαρδισμών, καθώς δεν αποτελούν στρατιωτικούς στόχους.

⁴⁰ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 4.

Η *II Σύμβαση της Χάγης* παρέμεινε σε ισχύ για τα κράτη τα οποία δεν είχαν υπογράψει την IV.⁴¹ Παρόλο που αυτές οι Συμβάσεις ήταν σε εφαρμογή και δέσμευαν τα κράτη-μέλη κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αυτά απέτυχαν να προστατεύσουν την πολιτιστική κληρονομιά και μετά το πέρας του Μεγάλου Πολέμου δεν ασκήθηκε δίωξη για καμία από τις κτηνωδίες. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η *Συνθήκη των Βερσαλλιών ή Συνθήκη Ειρήνης με τους Γερμανούς* που υπογράφηκε στις 28 Ιουνίου 1919, και η οποία στα άρθρα 245-247 πραγματεύεται το ζήτημα της επιστροφής λεηλατημένων πολιτιστικών αγαθών, καθώς και την αποκατάσταση αγαθών ίσης αξίας με αντίστοιχα που χάθηκαν προγενέστερα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.⁴²

Εν μέσω Μεσοπολέμου και με νωπές τις δυσάρεστες μνήμες από τον «πόλεμο των χαρακωμάτων», οι κανόνες του εθιμικού δικαίου ενισχύθηκαν στο *Roerich Pact* του 1935, το οποίο εμπνεύστηκε και πήρε το όνομά του από τις προσπάθειες του Ρώσου ζωγράφου και φιλοσόφου *Nicholas Roerich*.⁴³ Συγκεκριμένα, οι Η. Π. Α. εκκίνησαν τις διαδικασίες μιας διεθνούς συμφωνίας, η οποία κατέληξε στο *Σύμφωνο για την Προστασία των Καλλιτεχνικών και Επιστημονικών Ιδρυμάτων και των Ιστορικών Μνημείων*, γνωστό και ως *Roerich Pact*.⁴⁴ Η Συνθήκη αυτή, η οποία επικυρώθηκε μόνο από κάποια αμερικανικά έθνη, διατύπωνε ότι η προστασία του πολιτισμού έχει πάντα προτεραιότητα από οποιαδήποτε στρατιωτική ανάγκη. Όλα τα παραπάνω όμως δεν απέδωσαν καρπούς.⁴⁵

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την ευρύτατη καταστροφή του πολιτιστικού αγαθού και τη λεηλασία του κυρίως από τη Ναζιστική Γερμανία, οι Η. Π. Α., το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία υπέγραψαν ένα *statement of policy*.⁴⁶ Αυτό, εν μέρει οδήγησε στην υπογραφή των *Συμβάσεων της Γενεύης* το 1949.

⁴¹ *Ibid*, σ. 5.

⁴² *Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles)*, σσ. 1-198, σ. 157-158, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf> (τελευταία αναζήτηση 05.02.2020).

⁴³ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 546.

⁴⁴ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 5.

⁴⁵ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 546.

⁴⁶ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 5-6.

Ενώ η Σύμβαση αυτή περιείχε μία απαγόρευση ως προς την προστασία του ιδιωτικού αγαθού, δεν έκανε καμία αναφορά ως προς το πολιτιστικό αγαθό και την κληρονομιά.

Παρόλα αυτά, η καταστροφή της κληρονομιάς και των πολιτιστικών στοιχείων, καθώς και η λεηλασία αυτών, κινούσε το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινωνίας με αποτέλεσμα η *UNESCO*, το 1954, να συγκαλέσει μία διάσκεψη ειδικά αφιερωμένη στην προστασία του πολιτιστικού αγαθού.⁴⁷ Τέλος, μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι δίκες που ακολούθησαν στη Νυρεμβέργη για τα εγκλήματα πολέμου, ανέφεραν τις *Συμβάσεις της Χάγης* ως καταπατημένες, στην ουσία αναγνωρίζοντάς τες ως εθνικό δίκαιο.⁴⁸

Οι *Συμβάσεις της Χάγης* του 1899/1907 ισχύουν και για τα μέλη της *Σύμβασης της Χάγης* του 1954 για εκείνα τουλάχιστον τα πολιτιστικά αγαθά, τα οποία δεν καλύπτονται από την τελευταία.

⁴⁷ *Ibid*, σ. 6.

⁴⁸ International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946, σ. 50, <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/> (τελευταία αναζήτηση 04.02.2020).

2. 2. Το νομικό πλαίσιο από το 1954 και εξής:

Α'. Η Σύμβαση της Χάγης, 1954.

Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (IHL) προσφέρει στην πολιτιστική κληρονομιά ένα καθεστώς προστασίας κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων. Οι δύο πιο σημαντικές *Συμβάσεις* είναι αυτή της *Χάγης του 1954 για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων* και το *II Πρόσθετο Πρωτόκολλο* σε αυτήν, του 1999.⁴⁹

Από τον Απρίλιο έως τον Μάιο του 1954 συνεκλήθη με πρωτοβουλία της *UNESCO*, η Σύνοδος της Χάγης που οδήγησε τελικά στην *Σύμβαση της Χάγης*. Έως το 2018, τουλάχιστον εκατόν τριάντα τρία κράτη είχαν επικυρώσει ή προσχωρήσει στη συγκεκριμένη Σύμβαση, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 7 Αυγούστου του 1956. Δομικά, η Σύμβαση αποτελείται από επτά κεφάλαια και σαράντα άρθρα. Επίσης, συνοδεύεται από τον *Εκτελεστικό Κανονισμό* είκοσι ενός άρθρων και από ένα πρόσθετο Πρωτόκολλο (*I Πρόσθετο Πρωτόκολλο*).

Η *1954 Σύμβαση της Χάγης για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων* υπήρξε το πρώτο νομικό κείμενο, το οποίο έθετε τους κανόνες αναφορικά με τον τρόπο αναγνώρισης της προστασίας του πολιτιστικού αγαθού⁵⁰ και έως σήμερα παραμένει ο ακρογωνιαίος λίθος του Δικαίου στον συγκεκριμένο τομέα.⁵¹ Έτσι, θεωρείται η πρωτοπόρος Σύμβαση της *UNESCO*, η οποία έδωσε νομική υπόσταση στον όρο *πολιτιστικό αγαθό*.⁵²

Κάποιες από τις διατάξεις της συγκεκριμένης Σύμβασης περιλαμβάνονταν στην *1907 Σύμβαση της Χάγης για τον σεβασμό των νόμων και των εθίμων του χερσαίου πολέμου*. Το άρθρο 3 των *Κανονισμών* παρέχει προστασία στο αγαθό των κοινοτήτων και των ιδρυμάτων, των ιστορικών μνημείων, των έργων τέχνης και της επιστήμης.

⁴⁹ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 410.

⁵⁰ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 2 και Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 125.

⁵¹ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 3.

⁵² Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338, σ. 33.

Η Σύμβαση του 1954 δημιούργησε τον όρο *πολιτιστικό αγαθό* και το όρισε σύμφωνα με τις ανάγκες του Συνεδρίου. Πριν το 1954, το *πολιτιστικό αγαθό* δεν ήταν μία αναγνωρισμένη έννοια στο Κοινό Δίκαιο, μολονότι αντιπροσωπεύει την γαλλική έννοια «*biens culturels*» και τον ιταλικό όρο «*beni culturali*», όροι οι οποίοι έχουν μακρά αποδοχή στην ορολογία του νομικού συστήματος. Οι έννοιες αυτές όμως ήταν ανεπαρκείς στο να κάνουν κατανοητό το σύνολο αυτού που εμπεριέχεται στην πολιτιστική κληρονομιά. Το *πολιτιστικό αγαθό* αποτελεί μία προσθήκη στο δίκαιο του αγαθού, ώστε να τεθεί και να εξετασθεί μαζί με το δίκαιο του ακίνητου αγαθού, την προσωπική ιδιοκτησία και την πνευματική περιουσία.⁵³

Συγκεκριμένα, το Άρθρο 1 ορίζει τι είναι το *πολιτιστικό αγαθό*:

(α) κινητό ή ακίνητο αγαθό υψίστης σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, όπως είναι τα αρχιτεκτονικά, τα καλλιτεχνικά και τα ιστορικά μνημεία, είτε αυτά είναι αφιερωμένα στη θρησκεία είτε είναι κοσμικά. Επίσης, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα οικοδομικά συγκροτήματα, τα οποία ως όλον,⁵⁴ έχουν ιστορικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον και τα έργα τέχνης ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία. Πρόσθετα, τα χειρόγραφα, τα βιβλία και άλλα αντικείμενα καλλιτεχνικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, καθώς και επιστημονικές συλλογές και σημαντικές συλλογές βιβλίων ή αρχείων ή αντίγραφα του αγαθού, όπως ορίστηκε παραπάνω εντάσσονται στη συγκεκριμένη κατηγορία.⁵⁵

(β) Κτίρια των οποίων ο βασικός και πρωταρχικός σκοπός είναι η διατήρηση ή η έκθεση του κινητού πολιτιστικού αγαθού, όπως αυτό έχει οριστεί στο (α) όπως είναι τα μουσεία, οι μεγάλες βιβλιοθήκες και οι χώροι όπου φυλάσσονται τα αρχεία, καθώς και τα μέρη όπου θα χρησιμοποιηθούν ως καταφύγια σε περίπτωση ενόπλων συρράξεων, για την προστασία του κινητού πολιτιστικού αγαθού, όπως ορίστηκε παραπάνω.⁵⁶

⁵³ Prott L. V. & O' Keefe P. J., «'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'?», *International Journal of Cultural Property*, 1(2), σσ. 307-320, σ. 312.

⁵⁴ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 9.

⁵⁵ *Ibid*, σ. 10 και Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 6.

⁵⁶ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 10 και Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 6.

(γ) κέντρα τα οποία περιέχουν μεγάλη ποσότητα πολιτιστικού αγαθού όπως ορίστηκε στις παραπάνω παραγράφους, και τα οποία είναι γνωστά ως Κέντρα που περιλαμβάνουν μνημεία.⁵⁷

Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης, οι παραπάνω περιπτώσεις αγαθού θεωρούνται ως πολιτιστικό αγαθό, ανεξαρτήτως προέλευσης ή κατοχής.⁵⁸

Ο όρος *αγαθό* όμως, μολονότι χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές Συμβάσεις, τις τελευταίες δεκαετίες έχει αντικατασταθεί από τον όρο *πολιτιστική κληρονομιά*. Η τελευταία ορίζεται από τη Σύμβαση της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς του 1972 και παρέχει προστασία σε περιόδους ειρήνης:

- Μνημεία: αρχιτεκτονικά έργα, έργα μνημειώδους γλυπτικής και ζωγραφικής, στοιχεία ή κατασκευές-οικοδομήματα αρχαιολογικής φύσης, επιγραφές, σπήλαια και συνδυασμός αυτών των χαρακτηριστικών που είναι εξαιρετικής παγκόσμιας σημασίας από ιστορικής, καλλιτεχνικής και επιστημονικής σκοπιάς.⁵⁹
- Οικοδομικά συγκροτήματα: συγκροτήματα -μεμονωμένα ή ενωμένα- κτιρίων τα οποία λόγω της αρχιτεκτονικής τους, η ομογένεια τους ή ο χώρος που καταλαμβάνουν είναι εξαιρετικής παγκόσμιας αξίας από ιστορική, καλλιτεχνική ή επιστημονική σκοπιά.⁶⁰

⁵⁷ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 10 και Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 7.

⁵⁸ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 3.

⁵⁹ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 7 και *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231, σ. 10.

⁶⁰ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 7 και *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231, σ. 10.

- Χώροι: έργα που έγιναν με το ανθρώπινο χέρι ή συνδυασμένα με τη φύση και περιοχές συμπεριλαμβανομένων αρχαιολογικών χώρων, οι οποίες είναι εξαιρετικής παγκόσμιας σημασίας από ιστορική, αισθητική, εθνολογική ή ανθρωπολογική σκοπιά.⁶¹

Ενώ η νομική έννοια του *αγαθού* καλύπτει τα περισσότερα από τα αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλαδή τα μνημεία, τους χώρους και τα κινητά αντικείμενα, καθώς και κάποια από τα *άυλα*, τα οποία υπάγονται στους κανόνες του πνευματικού αγαθού, δεν περιλαμβάνονται όλα της κατηγορίας αυτής.⁶² Παράλληλα, δεν περιλαμβάνει τις τελετουργίες, τις ιεροτελεστίες, την προφορική ιστορία και τις τέχνες του θεάματος.

Παρατηρώντας τα παραπάνω, γίνεται αντιληπτό ότι όσον αφορά σε νομικό επίπεδο, οι όροι *αγαθό* και *κληρονομιά* είναι διαφορετικοί. Σε ευρεία έννοια, το πολιτιστικό αγαθό αναφέρεται στα αντικείμενα, τα οποία είναι σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά κάθε έθνους.⁶³ Επιπλέον, το αγαθό περιέχει την έννοια της κυριότητας *-ownership-*,⁶⁴ το οποίο εμπεριέχει το καθήκον της διατήρησης και της προστασίας.⁶⁵ Παρόλα αυτά, η κυριότητα *-ownership-* δεν μπορεί να διατηρηθεί κατά τη διάρκεια συγκρούσεων και το γεγονός αυτό δημιουργεί έναν έντονο προβληματισμό, καθώς οι όροι κατοχή και πολιτιστική κληρονομιά για κάθε έθνος είναι αμφισβητούμενες όταν ένας τόπος βρίσκεται υπό κατάληψη.

Στον αντίποδα του πολιτιστικού αγαθού βρίσκεται η *πολιτιστική κληρονομιά*, η οποία αναφέρεται στη μη κινητή περιουσία παγκόσμιας φήμης⁶⁶ και όχι σε πολιτιστικά αντικείμενα σημαντικά για ένα έθνος. Επομένως, η πολιτιστική κληρονομιά αντιπροσωπεύει το πιο επιλεκτικό στρώμα του πολιτιστικού αγαθού, το *la crème de la crème*, το *the best of the best*.⁶⁷

⁶¹ *Ibid*, σ. 10.

⁶² Prot L. V. & O' Keefe P. J., «'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'?, *International Journal of Cultural Property*, 1(2), σσ. 307-320, σ. 312-313.

⁶³ Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338, σ. 329.

⁶⁴ Kila J. D., «Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: The case of Uruk, Iraq», *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 13:4, 311-333, σ. 313.

⁶⁵ Foradori P. & Rosa P., «Expanding the peacekeeping agenda. The protection of cultural heritage in war-torn societies», *Global Change, Peace & Security*, 29:2, 2017, σσ. 145-160, σ. 147.

⁶⁶ Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338, σ. 329.

⁶⁷ *Ibid*, σ. 330.

Εκτός από τη μη κινητή περιουσία, η πολιτιστική κληρονομιά έχει μία ευρύτερη έννοια, η οποία καλύπτει και συμπεριλαμβάνει την *άυλη* πολιτιστική κληρονομιά, δηλαδή τις ανθρώπινες εκφράσεις πέρα από τα φυσικά και υλικά αντικείμενα.⁶⁸

Έτσι, η σύνδεση μεταξύ πολιτισμού και ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι αδιαμφισβήτητη, καθώς η πολιτιστική κληρονομιά ενσωματώνει την έννοια και την αντίληψη της μεταβίβασης⁶⁹.⁷⁰ Οι θεμελιώδεις κανόνες που υπάρχουν όσον αφορά στους νόμους του αγαθού, έχουν γίνει αντιληπτοί ως προσφορά προστασίας των δικαιωμάτων του κατόχου. Όσον αφορά στο αγαθό λοιπόν, ο ιδιοκτήτης που το κατέχει έχει τον απόλυτο έλεγχο αυτού. Η κληρονομιά όμως και οι θεμελιώδεις κανόνες προστασίας της, πραγματεύονται τη συμμετοχή σε αυτήν των παροντικών και μελλοντικών γενεών, καθώς θεωρείται αγαθό *κοινό τοῖς πάσι*. Αυτό δεν σημαίνει μόνο φυσική προστασία αλλά και δυνατότητα πρόσβασης των ανθρώπων εκτός από τον ιδιοκτήτη. Το γεγονός αυτό μπορεί να συνεπάγεται περιορισμούς στα δικαιώματα του κατόχου είτε πρόκειται για ένα άτομο, για ένα νομικό πρόσωπο, για μία κοινότητα, είτε για ένα κράτος.⁷¹

Στον αντίποδα του ενδιαφέροντος της κοινωνίας για την κληρονομιά, βρίσκεται το παράδειγμα πολλών εκ των πολιτειών των Η. Π. Α., όπου δια νόμου δεν προβλέπεται η ύπαρξη ελέγχων στις ανασκαφές που γίνονται σε ιδιωτική γη, επειδή το να τους επιβληθούν έλεγχοι θα σήμαινε παρέμβαση στα δικαιώματα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας.⁷²

Κάνοντας μία ανασκόπηση στα νομικά κείμενα και σε ό, τι αναφέρθηκε παραπάνω, η φράση «*πολιτιστικό αγαθό*» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σε νομικό κείμενο στην αγγλική γλώσσα στη *Σύμβαση της Χάγης για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων*.

⁶⁸ Kila J. D., «Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: The case of Uruk, Iraq», *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 13:4, 311-333, σ. 313.

⁶⁹ *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231, σ. 10.

⁷⁰ Foradori P. & Rosa P., «Expanding the peacekeeping agenda. The protection of cultural heritage in war-torn societies», *Global Change, Peace & Security*, 29:2, 2017, σσ. 145-160, σ. 147.

⁷¹ Prott L. V. & O' Keefe P. J., «'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'?», *International Journal of Cultural Property*, 1(2), σσ. 307-320, σ. 309.

⁷² *Ibid*, σ. 309-310.

Ο ίδιος όρος χρησιμοποιήθηκε στη Σύμβαση της UNESCO σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών το 1970.

Παρόλα αυτά, στη Σύμβαση της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς (1972) η φράση που χρησιμοποιήθηκε ήταν «πολιτιστική κληρονομιά». Αναλυτικότερα, η εισαγωγή της τελευταίας δίνει έμφαση στην αλλαγή και αναφέρεται στις υπάρχουσες διεθνείς Συμβάσεις, Συστάσεις και Αποφάσεις που αφορούν στο πολιτιστικό και φυσικό αγαθό ενώ οπουδήποτε αλλού στο κείμενο, η φράση που χρησιμοποιείται είναι *πολιτιστική κληρονομιά*.

Παράλληλα, το Συμβούλιο της Ευρώπης χρησιμοποιεί τον όρο *κληρονομιά* στα διεθνή του όργανα. Η πρώτη αναφορά μάλιστα ήταν το 1969 στην *Ευρωπαϊκή Σύμβαση σχετικά με την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς*, η οποία υπόκειται σε μία αναθεώρηση που δίνει έμφαση στο αρχαιολογικό στοιχείο. Τέλος, η Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης του 1985, στην εισαγωγή της αναφέρει ότι η αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί μία αναντικατάστατη έκφραση του πλούτου και της ποικιλομορφίας της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.⁷³

Ανεξαρτήτως της διαφοροποίησης του αγαθού από την κληρονομιά, οι διατάξεις της Σύμβασης της Χάγης είναι εφαρμοστέες τόσο στις διεθνείς όσο και στις μη διεθνείς συρράξεις –εμφύλιοι και εσωτερικοί πόλεμοι- συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων κατοχής και κατάληψης ενός εδάφους.⁷⁴ Παράλληλα, καλύπτουν τόσο το κινητό όσο και το ακίνητο αγαθό.⁷⁵

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 1 της παρούσας Σύμβασης, όχι κάθε μνημείο ή κάθε λατρευτικός χώρος, αλλά μόνο εκείνοι αυξημένης σημαντικότητας για την πολιτιστική κληρονομιά κάθε ατόμου αποτελούν το αγαθό αυτό.⁷⁶

⁷³ *Ibid*, σ. 318.

⁷⁴ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 6 και Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 125.

⁷⁵ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 6.

⁷⁶ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 9-10.

Επίσης, η συγκεκριμένη Σύμβαση διαχωρίζει σε διαφορετικά επίπεδα την πολιτιστική σύνδεση. Αυτό γιατί ένα τυπικό και συνηθισμένο γενικό καθεστώς προστασίας προβλέπεται για ό, τι μπορεί να ονομαστεί απλά πολιτιστικό αγαθό (άρθρο 4) και ένα ειδικό καθεστώς προστασίας διατηρείται μόνο για τα πολιτιστικά αγαθά εξαιρετικής σημασίας (άρθρο 8).⁷⁷

Όσον αφορά στις περιόδους κρίσης, σε διεθνείς ή εμφύλιους πολέμους, η Σύμβαση απαγορεύει τη χρήση του πολιτιστικού αγαθού και του περιβάλλοντα χώρου, εξαιτίας της ζημίας και των πράξεων επιθετικότητας κατά του αγαθού που μπορεί να προκαλέσει η χρήση αυτών.⁷⁸ Έτσι, τα πολιτιστικά αντικείμενα δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται με τρόπο που μπορεί να τα μετατρέψει σε νόμιμους στρατιωτικούς στόχους. Αυτό μπορεί να συμβεί εάν ένα κτίριο ή ένα μνημείο χρησιμοποιείται για στρατιωτικούς σκοπούς, λόγου χάρη εάν σε ένα μουσείο τοποθετηθεί ένα κέντρο συντονισμού και διοίκησης ή εάν πολεμοφόδια ή εκρηκτικό υλικό φυλάγεται σε ένα ιστορικό μνημείο.⁷⁹ Παράλληλα, η Σύμβαση της Χάγης υιοθετεί την αρχή της διάκρισης και διαφοροποίησης μεταξύ μη στρατιωτικών αντικειμένων και στρατιωτικών στόχων. Τα *civilian* αντικείμενα μπορούν νόμιμα να γίνουν στόχος εάν η μερική ή ολική τους καταστροφή θα επέφερε ένα ξεκάθαρο στρατιωτικό πλεονέκτημα, καθώς η τρέχουσα φύση, τοποθεσία και σκοπός ή χρήση συνεισφέρουν αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση.⁸⁰ Συγκεκριμένα, στη Σύμβαση οι περιπτώσεις αυτές αναφέρονται ως «αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης» (άρθρο 4 (1), (2))⁸¹ χωρίς όμως να επεξηγείται η φράση αυτή επιπλέον.

⁷⁷ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 10 και 12 και *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 8 και Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 8.

⁷⁸ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 125 και *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 3 και Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, σσ. 538-555, σ. 547.

⁷⁹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 125.

⁸⁰ *Ibid*, σ. 125.

⁸¹ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 10 και *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 15.

Η γενική αρχή της προστασίας του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων, βασίζεται στην υποχρέωση της διαφύλαξης και προστασίας του αγαθού (άρθρο 2).

Σύμφωνα με το άρθρο 3 η διαφύλαξη του αγαθού δεσμεύει, όλα τα προπαρασκευαστικά μέτρα να λαμβάνονται σε καιρό ειρήνης, ούτως ώστε να παρέχονται οι καλύτερες δυνατές συνθήκες για την επίτευξη της προστασίας.

Σύμφωνα με το άρθρο 4, η προστασία του πολιτιστικού αγαθού συνεπάγεται την αποφυγή διάπραξης οποιασδήποτε επιθετικής ενέργειας κατά αυτού, και την απαγόρευση, την αποτροπή και, ει δυνατόν, την παύση οποιασδήποτε μορφής κλοπής, λεηλασίας ή κακής χρήσης, καθώς και κάθε πράξεων βανδαλισμού.⁸²

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφο 3, τα κράτη πρέπει να απαγορεύουν και να αποτρέπουν κάθε μορφή κλοπής, λεηλασίας ή κακής χρήσης και κάθε πράξη βανδαλισμού. Στο άρθρο 4 παράγραφος 3 παράλληλα, αναφέρεται ότι τα κράτη θα πρέπει να αποφεύγουν τη δήμευση του πολιτιστικού αγαθού, το οποίο βρίσκεται στο έδαφος άλλου κράτους.⁸³ Τα αντίποινα που στοχεύουν κατά του πολιτιστικού αγαθού απαγορεύονται, σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 4. Η απαγόρευση δεν επιτρέπει και δεν αφήνει περιθώρια οποιασδήποτε εξαιρέσης και έχει δηλωθεί ξανά στο άρθρο 53 (c) του *I πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης*.⁸⁴ Κατά τη διάρκεια κατοχής και κατάληψης ενός εδάφους, προβλέπεται η υποχρέωση να ενθαρρυνθεί η συνεργασία με τις αρχές του κράτους, με όλα τα απαραίτητα μέτρα να λαμβάνονται για τη διατήρηση του πολιτιστικού αγαθού (άρθρο 5).⁸⁵

Όσον αφορά στις κατηγορίες του αγαθού, οι οποίες έχουν ενταχθεί κάτω από το πλαίσιο προστασίας ή ειδικής προστασίας, αυτές είναι ελεγχόμενες. Η προστασία λοιπόν που παραχωρείται είναι πιο αυξημένη και δεν αφήνει περιθώρια εξαιρέσεων για στρατιωτική ανάγκη.⁸⁶ Η τοποθέτηση και η ένταξη ενός πολιτιστικού αγαθού κάτω από ειδικό καθεστώς προστασίας προϋποθέτει την ασυλία του αγαθού κατά οποιασδήποτε πράξης επιθετικότητας για στρατιωτικούς λόγους.

⁸² *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 8.

⁸³ *Ibid*, σ. 15.

⁸⁴ *Ibid*, σ. 9 και 15.

⁸⁵ Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338, σ. 330.

⁸⁶ *Ibid*, σ. 9.

Κάτω από το καθεστώς ειδικής προστασίας συγκαταλέγεται εκτός των άλλων, ένας περιορισμένος αριθμός καταφυγίων που στόχο έχουν την παροχή προστασίας σε κινητά πολιτιστικά αγαθά σε συνθήκες ενόπλων συρράξεων, καθώς και κέντρων που περιέχουν πολιτιστικά αγαθά και άλλα εξαιρετικής σημασίας ακίνητα αγαθά υπό την προϋπόθεση ότι: α. τα καταφύγια θα πρέπει να τοποθετούνται σε μία επαρκή απόσταση από βιομηχανικά κέντρα ή από οποιοδήποτε στρατιωτικό στόχο και β. να μη χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς σκοπούς.⁸⁷ Η ασυλία μπορεί να αρθεί μόνο σε κατ' εξαίρεση περιπτώσεις *αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης* και μόνο για τη χρονική περίοδο που η ανάγκη υφίσταται (άρθρο 11 παράγραφοι 1 και 2).⁸⁸

Η *αδήριτη στρατιωτική ανάγκη* αναφέρεται μεν στη *Σύμβαση της Χάγης* αλλά μόνο στο *II Πρωτόκολλο* επεξηγείται ότι η ανάγκη αυτή επικαλείται όταν καμία άλλη επιλογή δεν είναι πιθανή μεταξύ της χρήσης του πολιτιστικού αγαθού και κάποιας άλλης εφαρμόσιμης μεθόδου, ώστε να επιτευχθεί παρόμοιο στρατιωτικό πλεονέκτημα.⁸⁹ Η *αδήριτη στρατιωτική ανάγκη* θεωρείται ως ο μοναδικός λόγος σύμφωνα με τον οποίο η υποχρέωση σεβασμού του πολιτιστικού αγαθού μπορεί να αίρεται. Έτσι, ένα μέλος που βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση δεσμεύεται από αυτήν την υποχρέωση ακόμη και όταν το πολιτιστικό αγαθό χρησιμοποιείται ως στρατιωτικός στόχος από τον αντίπαλο,⁹⁰ εκτός εάν χρησιμοποιείται λόγω *επιτακτικής στρατιωτικής ανάγκης*.⁹¹ Τα άνωθεν ακολουθούν τη βασική αξίωση του Ανθρωπιστικού Δικαίου, όπου η ισορροπία πρέπει να ακολουθεί πιστά τόσο τη στρατιωτική ανάγκη όσο και την αρχή του ανθρωπισμού.⁹²

⁸⁷ *Ibid*, σ. 9 και Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 8.

⁸⁸ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 9 και *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 13.

⁸⁹ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 102.

⁹⁰ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 8.

⁹¹ *Ibid*, σ. 8-9.

⁹² *Ibid*, σ. 9.

Επί του πρακτέου λοιπόν, η συγκεκριμένη Σύμβαση προβλέπει τι θα πρέπει να εφαρμόζεται σε περίπτωση τόσο ένοπλης σύρραξης όσο και κατοχής εδάφους. Σύμφωνα με το άρθρο 19, σε περιπτώσεις μη διεθνών συρράξεων εντός εδάφους ενός κράτους-μέλους της Σύμβασης, κάθε μέλος που παίρνει μέρος στη σύρραξη θα πρέπει να δεσμεύεται ως προς την εφαρμογή, το λιγότερο, των διατάξεων της παρούσας Σύμβασης, το οποίο σχετίζεται με την προστασία του πολιτιστικού αγαθού.⁹³

Σε περίπτωση ολικής ή μερικής κατοχής εδάφους ενός άλλου κράτους-μέλους, οι δυνάμεις κατοχής πρέπει επίσης να βοηθούν και να υποστηρίζουν τις εθνικές αρχές του εδάφους που βρίσκεται υπό κατοχή, στη διαφύλαξη και στη συντήρηση του αγαθού (άρθρο 5 παράγραφος 1). Σύμφωνα με το άρθρο 2 παράγραφο 2, θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για τη συντήρηση, σε στενή συνεργασία με τις εθνικές αρχές όποτε αυτές δε δύνανται να το κάνουν. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 2 των *Κανονισμών*, τα κράτη-μέλη πρέπει να διορίζουν έναν ειδικό εκπρόσωπο για το πολιτιστικό αγαθό, που θα τοποθετείται στο καταληφθέν έδαφος.⁹⁴

Πρόσθετα, η Σύμβαση της Χάγης προβλέπει προστασία των αγαθών που είναι επισημασμένα με την *μπλε ασπίδα* (blue shield). Συγκεκριμένα, η μπλε ασπίδα προστατεύει την πολιτιστική κληρονομιά που απειλείται τόσο από τον ανθρώπινο παράγοντα όσο και από τις φυσικές καταστροφές.⁹⁵ Το έμβλημα αυτό είναι διεθνώς αναγνωρισμένο και όπως αναγράφεται στην Σύμβαση, το αγαθό θα πρέπει να εκκενώνεται όταν απειλείται από καταστροφή.⁹⁶ Επίσης, η σήμανση θα πρέπει να τοποθετείται -όποτε θεωρείται σκόπιμο- στο πολιτιστικό αγαθό που βρίσκεται κάτω από γενική προστασία, ώστε να διευκολύνει την αναγνώρισή του (άρθρο 6). Σύμφωνα με το άρθρο 10, είναι υποχρεωτικό για το πολιτιστικό αγαθό κάτω από ειδική προστασία, επίσης να φέρει το αναγνωριστικό έμβλημα.⁹⁷

⁹³ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 8.

⁹⁴ *Ibid*, σ. 15.

⁹⁵ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, σσ. 538-555, σ. 547.

⁹⁶ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 3.

⁹⁷ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 15.

Σε αυτές τις περιπτώσεις, το έμβλημα μπορεί να επιδεικνύεται σε σημαίες και περιβραχιόνια, να ζωγραφίζεται σε αντικείμενα ή να αναπαριστάται και να απεικονίζεται σε κάθε άλλη μορφή (Κανονισμοί άρθρο 20 παράγραφος 1).⁹⁸ Κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, το έμβλημα πρέπει να τοποθετείται σε οχήματα μεταφοράς, ώστε να είναι ορατό την ημέρα από αέρος. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, το έμβλημα αρκεί να είναι ορατό από το έδαφος (Κανονισμοί άρθρο 20 παράγραφος 2).⁹⁹

Παρόλο που η Σύμβαση της Χάγης αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία ως προς την προστασία του αγαθού, υπάρχουν κάποιες ελλείψεις και κάποιες ασυνέπειες στις διατυπώσεις, οι οποίες εμποδίζουν την εφαρμοστικότητα συγκεκριμένων διατάξεων. Αρχικά, η Σύμβαση αυτή επικυρώθηκε από μικρό αριθμό κρατών έως τα μέσα του 1970. Τα προσχέδια των δύο επιπρόσθετων Πρωτοκόλλων το 1977 (στις Συμβάσεις της Γενεύης) είχαν σκοπό να συμπεριλάβουν μία διάταξη, ώστε να επαναεπιβεβαιώσει τη βασική δέσμευση της Σύμβασης της Χάγης. Ο σκοπός αυτός όμως δεν αντιστόιχησε στην επιλογή των λέξεων και στη διατύπωση των επακόλουθων διατάξεων, οι οποίες υιοθέτησαν έναν διαφορετικό τρόπο αναφοράς του πολιτιστικού αγαθού: ιστορικά μνημεία, έργα τέχνης, λατρευτικοί χώροι, τα οποία αποτελούν την πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά των εθνών (άρθρο 53 και 16 Πρωτοκόλλων I και II αντίστοιχα).¹⁰⁰ Η δογματική διαφορά είναι τέτοια που υπάρχει μια συνολική ασυμφωνία για το εάν αυτά τα αντικείμενα απαιτούν χαμηλό ή υψηλό όριο της πολιτιστικής σύνδεσης. Επίσης, ένα ακόμη πρόβλημα αποτελεί η εξαίρεση στον γενικό κανόνα της προστασίας, η οποία είναι και πάλι διαφορετική και επιτρέπει επιθέσεις κατά αυτών των αντικειμένων, όταν τα τελευταία μετατρέπονται σε στρατιωτικούς στόχους (άρθρο 53 και 52 (2)).¹⁰¹ Αυτό συμβαίνει όταν η φύση τους και η τοποθεσία τους χρησιμοποιείται με έναν τρόπο που δημιουργεί μία αποτελεσματική συμβολή σε στρατιωτική δράση και η συνολική ή μερική καταστροφή ή εξουδετέρωσή τους, στις τρέχουσες περιστάσεις, προσφέρουν ένα σαφές και ξεκάθαρο στρατιωτικό πλεονέκτημα.¹⁰²

⁹⁸ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 16.

⁹⁹ *Ibid*, σ. 16.

¹⁰⁰ Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338, σ. 330.

¹⁰¹ *Ibid*, σ. 330.

¹⁰² *Ibid*, σ. 330.

Παράλληλα, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα ως προς την παρούσα Σύμβαση είναι ότι δεν ορίζει τη φράση «*αδήριτη στρατιωτική ανάγκη*».¹⁰³ Το γεγονός αυτό αφήνει στη διακριτική ευχέρεια του κάθε κράτους κατά μόνος, να αντιληφθεί και να ερμηνεύσει τον όρο στρατιωτική ανάγκη και να πράξει αναλόγως. Έτσι, είναι δυνατόν τα κράτη να χρησιμοποιήσουν τη δικαιολογία της στρατιωτικής ανάγκης.¹⁰⁴ Πρόσθετα, όσον αφορά στην ειδική προστασία, αυτό το καθεστώς δεν χρησιμοποιήθηκε ευρέως, ίσως λόγω πρακτικών προβλημάτων. Σύμφωνα με τη διατύπωση του ίδιου άρθρου, δεν παρέχεται προστασία σε κτίρια, τα οποία τα κράτη-μέλη θα μπορούσαν να προστατεύσουν, όπως είναι τα μουσεία και οι γκαλερί που τυγχάνει να βρίσκονται στο κέντρο των πόλεων ή κοντά σε σημαντικά έργα υποδομών.¹⁰⁵ Συνεπώς, η πλειονότητα του πολιτιστικού αγαθού παραμένει προστατευμένη μόνο σε γενικό επίπεδο.¹⁰⁶

Επιπρόσθετα, όπως υπεδείχθη από τη Σύμβαση της Χάγης, το πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την περίοδο ενόπλων συρράξεων περισσότερο επικεντρώνεται στην υλική πολιτιστική κληρονομιά, συμπεριλαμβανομένων των μνημείων, των αρχαιολογικών χώρων, των έργων τέχνης. Παρόλα αυτά, σε όλες τις μορφές της κληρονομιάς θα πρέπει να επιτρέπεται η πρόσβαση και η συμμετοχή στις άυλες εκδηλώσεις.¹⁰⁷

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 28 της Σύμβασης, τα κράτη-μέλη θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να επιβάλλουν κυρώσεις και να ασκούν διώξεις σε άτομα τα οποία παραβίασαν τις διατάξεις.¹⁰⁸ Παρόλα αυτά, η διάταξη προβλέπει ότι η δράση αυτή θα περιέχεται στην τυπική ποινική δικαιοδοσία του κράτους. Οι παραβιάσεις δε θεωρούνται ως διεθνή εγκλήματα πολέμου και συνεπώς δεν υπάρχει μηχανισμός που να τοποθετείται κάτω από τη Σύμβαση και να φέρει τις διώξεις σε ένα διεθνές δικανικό φόρουμ, όπως είναι το *Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης* ή το *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο*.¹⁰⁹

¹⁰³ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 8.

¹⁰⁴ *Ibid.*, σ. 9.

¹⁰⁵ *Ibid.*, σ. 8.

¹⁰⁶ *Ibidem.*

¹⁰⁷ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 415.

¹⁰⁸ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 19.

¹⁰⁹ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 9.

Β'. Το I Πρωτόκολλο της Χάγης, 1954.

Η Σύμβαση της Χάγης δεν προέβλεψε καμία διάταξη για τη μετακίνηση και την παράνομη εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών. Το κενό αυτό καλύφθηκε από τη δημιουργία ενός πρόσθετου Πρωτοκόλλου το 1954. Έως σήμερα, το έχουν επικυρώσει ή έχουν προσχωρήσει σε αυτό εκατόν δέκα κράτη. Το συγκεκριμένο Πρωτόκολλο, παρέχει ένα σύστημα προστασίας ειδικά προσαρμοσμένο σε συνθήκες, όπου το έδαφος ενός κράτους βρίσκεται στην κατοχή ενός άλλου.¹¹⁰ Έτσι λοιπόν, ο σκοπός αυτού του οργάνου είναι η αποτροπή εξαγωγής του πολιτιστικού αγαθού από το έδαφος, το οποίο βρίσκεται υπό μερική ή ολοκληρωτική κατοχή από άλλο κράτος-μέλος της Σύμβασης.¹¹¹

Κατά την περίοδο κατοχής ενός εδάφους, είναι υποχρέωση των κατοχικών δυνάμεων (άρθρο 1 παράγραφοι 1-2): α. να αποτρέπουν την εξαγωγή του πολιτιστικού αγαθού από το υπό κατάληψη έδαφος, β. να έχουν την επιμέλεια και να κρατούν οποιοδήποτε αγαθό εισάγεται στο έδαφός τους, από το υπό κατάληψη έδαφος.¹¹² Κατά το τέλος της κατάληψης, το κράτος θα πρέπει (άρθρο 1 παράγραφοι 3-4): α. να επιστρέψει κάθε πολιτιστικό αγαθό, το οποίο παρανόμως εξήχθη από το υπό κατάληψη κράτος και να αποφύγει να το κρατήσει ως πολεμική αποζημίωση, β. να πληρώσει αποζημίωση καλής πίστεως στους κατόχους-δικαιούχους κάθε αγαθού που θα πρέπει να επιστραφεί. Σύμφωνα με το άρθρο 2, τρίτο κράτος το οποίο συμφώνησε να λάβει πολιτιστικό αγαθό κατά τη διάρκεια σύρραξης πρέπει να επιστρέψει το αγαθό στις αρχές του εδάφους από το οποίο προήλθε.¹¹³

¹¹⁰ *Ibid*, σ. 9-10 και *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 6.

¹¹¹ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 18 και Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 3.

¹¹² *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 18.

¹¹³ *Ibid*, σ. 18.

Δ'. Η Σύμβαση σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών, 1970.

Τον Νοέμβριο του 1970¹¹⁴, η UNESCO υιοθέτησε στο Παρίσι τη Σύμβαση σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών. Η συγκεκριμένη Σύμβαση προώθησε τις προσπάθειες για τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων του πνευματικού αγαθού των πολιτισμών και αναγνώρισε την ανάγκη επιστροφής του πολιτιστικού αγαθού στη χώρα προέλευσής του.¹¹⁵ Συγκεκριμένα, υπήρξε η διεθνής απάντηση στον όλο και αυξανόμενο αριθμό κλοπών που σημειώθηκε τόσο σε μουσειακούς όσο και σε αρχαιολογικούς χώρους, περί τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές του 1970.¹¹⁶

Μολονότι δεν είναι ένα νομικό κείμενο που αφορά στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποκλειστικά κατά την διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων, θέτει τους όρους ως προς τη λεηλασία των πολιτιστικών αγαθών.

Η παρούσα Σύμβαση προήλθε από τις ανησυχίες για την ευθύνη των κρατών ως προς την προστασία του πολιτιστικού αγαθού εντός των εδαφών τους, ενάντια στη λεηλασία και την παράνομη διακίνηση στο πλαίσιο της όλο και αυξανόμενης μαύρης αγοράς, ιστορικής σημασίας, αντικειμένων. Σε ένα γενικό πλαίσιο, η Σύμβαση περιλαμβάνει διατάξεις ως προς τη δημιουργία πρακτικών απογραφής, προώθησης πιστοποιητικών, παρακολούθησης του εμπορίου καλλιτεχνικών και πολιτιστικών αντικειμένων, ποινικές ή διοικητικές κυρώσεις και αποζημιώσεις.¹¹⁷ Έτσι λοιπόν, τίθεται μέσω της Σύμβασης αυτής, ένα σύστημα περιορισμού στην εισαγωγή και ελέγχων στην εξαγωγή αντικειμένων πολιτιστικής αξίας. Παράλληλα, εξαιρετικής σημασίας αντικείμενα απαγορεύεται να διακινούνται και η διεθνής κοινωνία αναλαμβάνει ηνία υπευθύνου, κατόπιν αιτήματος βοήθειας από ένα κράτος-μέλος στη Σύμβαση.

¹¹⁴ Η συγκεκριμένη Σύμβαση υιοθετήθηκε το 1970 αλλά τέθηκε σε ισχύ το 1972.

¹¹⁵ Thomas-Hoffman El., «Cultural Preservation and Protection», χ. τ., χ. χ., 1-13, σ. 9.

¹¹⁶ *Protecting Cultural Heritage, an imperative for Humanity*, United Nations, 22 September 2016, σσ. 1-24, σ. 8.

¹¹⁷ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 4.

Παρόλα αυτά, δε θεωρούνται όλες οι πράξεις εισαγωγής, εξαγωγής, διακίνησης και μεταβίβασης της κυριότητας ως παράνομες παρά μόνον αυτές οι οποίες παραβαίνουν τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης. Λόγου χάρη, τα κράτη θα πρέπει να χορηγούν το απαραίτητο πιστοποιητικό σε αντικείμενα πολιτιστικής αξίας, εξουσιοδοτώντας με αυτόν τον τρόπο την ασφαλή εξαγωγή τέτοιων αντικειμένων. Τέλος, η Σύμβαση θέτει επί τάπητος το δημόσιο δίκαιο, καθώς αναφέρεται στις ποινικές υποχρεώσεις και ευθύνες ενός κράτους.¹¹⁸

Η Σύμβαση είναι πιο επίκαιρη από ποτέ, καθώς η παράνομη διακίνηση και εξαγωγή πολιτιστικών αντικειμένων έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια λόγω του ισλαμικού φονταμενταλισμού. Οι τρομοκράτες ακολουθούν την τακτική πώλησης τέτοιων αντικειμένων στη μαύρη αγορά, με σκοπό την αύξηση των εσόδων τους και την αγορά πυρομαχικών.

Έτσι λοιπόν, η πολιτιστική κληρονομιά δε βάλλεται άμεσα μόνο στα πεδία των μαχών ή όταν τίθεται ως στρατιωτικός στόχος, αλλά και λόγω διακίνησής της στη διεθνή μαύρη αγορά.

¹¹⁸ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 4.

Ε'. Η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, 1972.

Στον αντίποδα της Σύμβασης σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών, καθώς και όλων των προηγηθέντων του 1972 Συμβάσεων, θα μπορούσε να τοποθετηθεί η Σύμβαση της UNESCO για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, η οποία υιοθετήθηκε στο Παρίσι το 1972. Ενώ οι έως τότε Συμβάσεις προέβλεπαν και διατύπωναν μία εθνική ιδέα της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία βασιζόταν στο δικαίωμα της κυριαρχίας και της ιδιοκτησίας, η δεύτερη Σύμβαση άλλαξε ολοκληρωτικά και ανεπιστρεπτί την άποψη της διεθνούς κοινωνίας για την πολιτιστική κληρονομιά. Με τον τρόπο αυτόν, ξεπεράστηκε το στενό πλαίσιο του όρου *αγαθό* -ως αντικείμενο ιδιωτικών δικαιωμάτων-, και στη θέση του εισήλθε η *κληρονομιά*, ως μορφή έκφρασης της συλλογικότητας και κατανόησης της διακριτής ταυτότητας.

Παραπάνω, διατυπώθηκε αναλυτικά τι ορίζει η Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας και Φυσικής Κληρονομιάς ως πολιτιστική κληρονομιά. Η καινοτομία της συγκεκριμένης Σύμβασης έγκειται στη διατύπωση της εξαιρετικής σημασίας σε παγκόσμιο επίπεδο που έχουν συγκεκριμένα μνημεία για την ανθρωπότητα στο σύνολό της.¹¹⁹ Η αξιολόγηση του εξαιρετικού για την ανθρωπότητα ενδιαφέροντος ενός πολιτιστικού αγαθού παρατίθεται αναλυτικά στο άρθρο 77 του *Operational Guidelines* σε δέκα κριτήρια.¹²⁰ Επομένως, η διεθνής κοινωνία είναι υπεύθυνη να προστατεύει και να μεριμνά για τα μνημεία παγκόσμιας αξίας, παρέχοντας οποιαδήποτε είδους βοήθεια και υποστήριξη στα κράτη-μέλη της Σύμβασης (άρθρο 6).¹²¹ Παρόλα αυτά, η συλλογική δράση της δεν υποκαθιστά τα καθήκοντα του ίδιου του κράτους να προασπίζει τα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς που βρίσκονται στο έδαφός του (άρθρο 6).¹²²

¹¹⁹ Με την αγγλική φράση: «outstanding universal value», βλ. *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231, σ. 10.

¹²⁰ Francioni Fr., Lenzerini F., *The 1972 World Heritage Convention*, Oxford Commentaries on International Law, 2008, σελ. 92 και *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231, σ. 52-53.

¹²¹ *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231, σ. 11.

¹²² *Ibid*, σ. 11.

Όπως η Σύμβαση σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών, έτσι και η παρούσα Σύμβαση δε θέτει κανόνες εφαρμοστέους μόνο στο πλαίσιο ενόπλων συρράξεων αλλά και σε περιόδους ειρήνης και φυσικών καταστροφών. Ο σκοπός άλλωστε της Σύμβασης αυτής ήταν να οικοδομήσει ένα αποτελεσματικό διεθνές δίκτυο συνεργασίας, ώστε να προστατεύσει το αγαθό από πιθανούς κινδύνους που προκύπτουν είτε στο πλαίσιο πολέμου είτε στο πλαίσιο ειρήνης.¹²³

Τα άρθρα 8 έως 14 πραγματεύονται και αφορούν στη λειτουργία μίας Επιτροπής για την Παγκόσμια Κληρονομιά, η οποία είναι μία διακυβερνητική επιτροπή ιδρυθείσα από την UNESCO (άρθρο 8 παράγραφος 1) στο πλαίσιο της Σύμβασης.¹²⁴ Αυτή είναι υπεύθυνη να εκδίδει έναν Κατάλογο με μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς προστατευμένα από την UNESCO (άρθρο 11 παράγραφος 2), καθώς και μία Λίστα με μνημεία τα οποία βρίσκονται σε κίνδυνο (άρθρο 11 παράγραφος 4)¹²⁵, είτε λόγω φυσικών καταστροφών, είτε λόγω ανθρώπινης παρέμβασης και παράλειψης είτε λόγω ενόπλων συρράξεων.

Όσον αφορά στον Κατάλογο με μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς που βρίσκονται σε κίνδυνο, σε αυτόν συγκαταλέγονται πάνω από πεντακόσιοι πενήντα χώροι σε εκατόν δώδεκα χώρες και συμπεριλαμβάνονται προστατευόμενες πόλεις, μνημεία και φυσικά περιβάλλοντα.¹²⁶ Τα κράτη-μέλη που έλαβαν μέρος στη συγκεκριμένη Σύμβαση δεσμεύτηκαν να εμπλακούν σε διεθνή συνεργασία για την προστασία αυτών των χώρων.¹²⁷

¹²³ Lostal M., «Syria's world cultural heritage and individual criminal responsibility», *International Review of Law*, 2015:3, σσ. 1-17, σ. 9.

¹²⁴ *Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231, σ. 12.

¹²⁵ *Ibid*, σ. 13, Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 3 και Francioni Fr., Lenzerini F., *The 1972 World Heritage Convention*, Oxford Commentaries on International Law, 2008, σελ. 100.

¹²⁶ Thomas-Hoffman El., «Cultural Preservation and Protection», *χ. τ., χ. χ.*, 1-13, σ. 9.

¹²⁷ *Ibid*, σ. 9.

Παρόλο το γεγονός της προώθησης της διεθνούς συνεργασίας για την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς ως όλον, όπως ορίζεται στον άρθρο 6 παράγραφο 1 της Σύμβασης, η συμπερίληψη ενός αγαθού στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της *UNESCO* απαιτεί την συναίνεση του ίδιου του κράτους-μέλους το οποίο αφορά. Έτσι, για ακόμα μία φορά τίθεται η κυριαρχία και η εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους ως ένας απαράβατος κανόνας.

Γ'. Τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα I-II στις Συμβάσεις της Γενεύης σχετικά με τα πολιτιστικά αγαθά και την προστασία αυτών, 1977.

Οι Συμβάσεις της Γενεύης, που υιοθετήθηκαν το 1949, δεν περιέχουν κάποια ειδική και συγκεκριμένη διάταξη αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά αλλά οι κανόνες τους αναφέρονται στην προστασία αγαθών εξαιτίας της *civilian* φύσης τους, εφαρμοστέα στην εθιμική αρχή της διάκρισης, η οποία επίσης καλύπτει πολιτιστικά αντικείμενα.¹²⁸ Σύμφωνα με τις διατάξεις, η εκτεταμένη καταστροφή και ιδιοποίηση του αγαθού, η οποία δεν έχει αξιολογηθεί ως στρατιωτική ανάγκη και εφαρμόζεται παράνομα και άσκοπα, αποτελούν πολύ σημαντικές παραβιάσεις. Επίσης, το ιδιωτικό αγαθό συμπεριλαμβανομένων πολιτιστικών αντικειμένων, δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο αντιποίνων.¹²⁹ Οι διατάξεις αυτές είναι εφαρμοστέες τόσο στο πλαίσιο διεθνών πολεμικών συγκρούσεων όσο και μη διεθνών συρράξεων.

Τα δύο *Πρόσθετα Πρωτόκολλα στις Συμβάσεις της Γενεύης* συγκαταλέγονται στην κατηγορία των διεθνών νομικών κειμένων τα οποία αναφέρονται, έστω και εν μέρει, στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, τα δύο αυτά Πρωτόκολλα υιοθετήθηκαν το 1977 μετά τον πόλεμο του Βιετνάμ. Το πρώτο Πρωτόκολλο αναφέρεται στις διεθνείς ένοπλες συρράξεις και ακολουθεί το παράδειγμα της γενικής προστασίας του αγαθού και της απαγόρευσης των επιθέσεων¹³⁰, ενώ το δεύτερο στις μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις. Η δημιουργία αυτών κάνει έκδηλες τις ελλείψεις της *Σύμβασης της Χάγης* και την ανάγκη δημιουργίας ενός καθεστώτος που θα λάμβανε οικουμενικό χαρακτήρα. Παρόλα αυτά όμως, τα συγκεκριμένα Πρωτόκολλα δεν προσέφεραν μία επιπλέον κάλυψη στα πολιτιστικά αγαθά πέραν της προστασίας στην ιδιωτική ιδιοκτησία.

¹²⁸ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 123.

¹²⁹ *Ibid.*, σ. 123.

¹³⁰ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 27.

Αρχικά, ο ορισμός των διεθνών ενόπλων συρράξεων εντοπίζεται στο κοινό άρθρο 2 της *Σύμβασης της Γενεύης* και στο άρθρο 1(4) του *I πρόσθετου Πρωτοκόλλου*¹³¹. Τέτοιες συγκρούσεις λαμβάνουν χώρα μεταξύ των ενόπλων δυνάμεων κρατών συμπεριλαμβανομένων πολέμων εθνικής απελευθέρωσης.¹³² Παράλληλα, το *I πρόσθετο Πρωτόκολλο* απαγορεύει τις επιθέσεις κατά των *civilian* αντικειμένων κατά τη διάρκεια των διεθνών συρράξεων, εκτός και εάν αυτά έχουν μετατραπεί σε στρατιωτικούς στόχους. Αυτή η γενικής φύσης απαγόρευση δεν είχε ειπωθεί ξανά στο *II Πρόσθετο Πρωτόκολλο*.

Μία πιο ειδική απαγόρευση περιέχεται στο άρθρο 53 του *Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I*, το οποίο απαγορεύει τη διάπραξη κάθε είδους εχθροπραξίας που προορίζεται κατά ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή θρησκευτικών χώρων, τα οποία αποτελούν την πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά των λαών. Παράλληλα, αναφέρεται στην απαγόρευση της χρήσης των εν λόγω αντικειμένων προς υποστήριξη στρατιωτικών προσπαθειών.¹³³

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 53 του *I Πρωτοκόλλου 1977 της Σύμβασης της Γενεύης* απαγορεύεται: α. η διάπραξη οποιασδήποτε πράξης επιθετικότητας κατά των ιστορικών μνημείων, των έργων τέχνης ή των λατρευτικών χώρων, τα οποία αποτελούν την πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά της ανθρωπότητας, β. η χρήση αυτών των αντικειμένων με σκοπό την υποστήριξη στρατιωτικών προσπαθειών, γ. το να γίνουν τέτοια αντικείμενα στόχος αντιποίνων.¹³⁴ Έτσι, σχετικά με αυτές τις απαγορεύσεις, και σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 85, όποτε διαπράττονται σκόπιμα και σε παραβίαση του Πρωτοκόλλου επιθέσεις, οι οποίες προκαλούν εκτεταμένη καταστροφή σε ξεκάθαρα αναγνωρισμένα ιστορικά μνημεία, έργα τέχνης και λατρευτικούς χώρους, τα οποία αποτελούν την πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά της ανθρωπότητας και όσων από τα παραπάνω έχουν περιέλθει σε καθεστώς ειδικής προστασίας κάτω από ειδικές διατάξεις και όπου δεν υπάρχει απόδειξη ότι μία παραβίαση έχει γίνει από το αντίπαλο μέρος του άρθρου 53, υποπαράγραφο (b),

¹³¹ Είναι το *I Πρόσθετο Πρωτόκολλο* στις Συμβάσεις της Γενεύης VI αναφορικά με την προστασία των θυμάτων στο πλαίσιο διεθνών ενόπλων συρράξεων.

¹³² Quenivet N. & Shah-Davis Sh., *International Law and Armed Conflict. Challenges in the 21st Century*, 2010, σ. 5.

¹³³ *Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, Geneva, 2010, σσ. 1-126, σ. 39.

¹³⁴ *Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, Geneva, 2010, σσ. 1-126, σ. 39.

και όταν τέτοια ιστορικά μνημεία, έργα τέχνης και χώροι λατρείας δεν είναι τοποθετημένα σε κοντινή απόσταση από στρατιωτικούς στόχους,¹³⁵ οι βαρυσήμαντες αυτές παραβιάσεις θεωρούνται και αντιμετωπίζονται ως εγκλήματα πολέμου (άρθρο 85 παράγραφος 5).¹³⁶ Συνεπώς, μία πράξη για να θεωρηθεί έγκλημα πολέμου σύμφωνα με αυτήν την διάταξη: α. το αγαθό θα πρέπει να απολαμβάνει ειδικής προστασίας λόγω ειδικών διατάξεων, β. η επίθεση θα πρέπει να προκαλεί εκτεταμένη καταστροφή του αγαθού, γ. το αγαθό δε θα πρέπει να χρησιμοποιείται για υποστήριξη στρατιωτικής προσπάθειας από την αντίπαλη πλευρά, δ. το αγαθό δε θα πρέπει να βρίσκεται κοντά σε στρατιωτικούς στόχους, ε. η επίθεση θα πρέπει να είναι σκόπιμη. Όταν όλα τα παραπάνω συντελούνται τότε μία πράξη θεωρείται έγκλημα πολέμου.¹³⁷ Τα παραπάνω κατοχυρώθηκαν και κάτω από το άρθρο 16 του *II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου*.¹³⁸ Η διάταξη αυτή δεν μπορεί να παραγραφεί σε περίπτωση στρατιωτικής ανάγκης. Παράλληλα, η διάταξη αναφέρει ότι τα πολιτιστικά αντικείμενα και οι λατρευτικοί χώροι που αποτελούν την πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά των λαών και όχι των ανθρώπων, φαίνεται να αναφέρεται σε εκείνα τα μνημεία ή τα αντικείμενα, τα οποία ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα και συνεπώς δύνανται να αποτελούν τμήματα της κληρονομιάς της ανθρωπότητας, χωρίς να απαιτείται συγκεκριμένη καταγραφή σε λίστα.¹³⁹ Τέλος, αναφορικά με την τήρηση ή μη της συγκεκριμένης διάταξης, το άρθρο 16 θεωρείται ως μία έκφραση του εθιμικού δικαίου και συνεπώς εφαρμόζεται από κάθε μέλος κατά τη διάρκεια μίας μη διεθνούς σύρραξης είτε αυτό δεσμεύεται είτε όχι από το *πρόσθετο Πρωτόκολλο II*.¹⁴⁰

Όσον αφορά στους μη διεθνούς χαρακτήρα πολέμους, αυτοί είναι υποκατηγοριοποιημένοι και εμπίπτουν στο άρθρο 2 του *II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου* ή στον σκοπό του κοινού άρθρου 3 της *Σύμβασης της Γενεύης*, καθώς το συγκεκριμένο Πρωτόκολλο καλύπτει μόνο συρράξεις μεταξύ ενός κράτους και μιας αντίπαλης ένοπλης ομάδας.

¹³⁵ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 27-28.

¹³⁶ *Ibid*, σ. 61-62.

¹³⁷ *Ibid*, σ. 28.

¹³⁸ *Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, Geneva, 2010, σσ. 1-126, σ. 90.

¹³⁹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 124.

¹⁴⁰ *Ibid*, σ. 124-125.

Το κοινό άρθρο 3 όμως αφορά όχι μόνο σε τέτοιες συρράξεις αλλά και σε εκείνες μεταξύ ενόπλων ομάδων.¹⁴¹ Η ιδέα είναι ότι μία μη διεθνούς χαρακτήρα σύρραξη θα μπορούσε να μιμείται μία διεθνή σύρραξη τουλάχιστον με όρους έντασης, σφοδρότητας και οργάνωσης των μαχόμενων πλευρών.¹⁴² Παρόλα αυτά, δε συμπεριλαμβάνει εντός της εφαρμογής και της δικαιοδοσίας του καταστάσεις εσωτερικών αναταραχών και εντάσεων, όπως είναι οι ταραχές και οι μεμονωμένες και σποραδικές πράξεις βίας και άλλων παρόμοιων ενεργειών ίδιας φύσης, και οι οποίες δε χαρακτηρίζονται ως ένοπλη σύρραξη (άρθρο 1 παράγραφος 2).¹⁴³

Συνοψίζοντας, μελετώντας τα δύο Πρωτόκολλα παρατηρείται ότι αυτά θεσμοθετούν κανόνες κυρίως για το επιτιθέμενο κράτος κι όχι για το αμυνόμενο. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε μία καινοτομία, καθώς έκανε πιο διακριτές τις υποχρεώσεις των εμπόλεμων μερών. Επιπροσθέτως, τα Πρωτόκολλα αυτά διαφοροποιούνται κυρίως σε δύο σημεία από τη *Σύμβαση της Χάγης* του 1954. Αφενός, το *I Πρωτόκολλο* είναι πιο αυστηρό, καθώς δεν προβλέπει κανένα είδος απόκλισης από τον νόμο, ακόμα και σε περιπτώσεις στρατιωτικής αναγκαιότητας. Αφετέρου, το *II Πρωτόκολλο* ορίζει ότι υπό προϋποθέσεις, η προμελετημένη επίθεση εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή τόπων λατρείας, αποτελεί μία σοβαρή παραβίαση και κατά συνέπεια έγκλημα πολέμου. Η διάταξη αυτή καλύπτει το κενό που άφησε η *Σύμβαση της Χάγης*, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα προσφυγής σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα.¹⁴⁴

¹⁴¹ Quenivet N. & Shah-Davis Sh., *International Law and Armed Conflict. Challenges in the 21st Century*, 2010, σ. 5.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ *Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, Geneva, 2010, σσ. 1-126, σ. 84.

¹⁴⁴ Η ρύθμιση αυτή περιλαμβάνει αποκλειστικά και μόνο τα πολιτιστικά αγαθά και όχι την πολιτιστική κληρονομιά στο σύνολό της.

ΣΤ'. Το Δεύτερο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης, 1999.

Κατόπιν της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς που συντελέστηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του 1990, της Ιρακινής εισβολής στο Κουβέιτ (1990) και του πρώτου πολέμου στον Κόλπο ήταν επιτακτική η ανάγκη δημιουργίας ενός νέου νομικού πλαισίου.¹⁴⁵

Έτσι λοιπόν, στις 26 Μαρτίου 1999, υιοθετήθηκε το *Δεύτερο Πρωτόκολλο της Χάγης*, το οποίο λειτούργησε συμπληρωματικά στη *Σύμβαση της Χάγης* του 1954 και ενίσχυσε το ήδη υπάρχον σύστημα προστασίας. Οι λόγοι ανάγκης για τη δημιουργία ενός νέου Πρωτοκόλλου υπήρξαν οι νέες -για την εποχή εκείνη- πολεμικές συγκρούσεις, οι οποίες είχαν εθνικό ή εσωτερικό χαρακτήρα. Χαρακτηριστικότερο παραμένει το παράδειγμα της πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπου η σύγκρουση ξεκίνησε ως εσωτερική διαμάχη και κατέληξε σε εξωτερική παρέμβαση. Με νομικούς όρους, η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας παραμένει μία εξαίρεση στη διεθνή πραγματικότητα, ένα «*sui generis*» φαινόμενο. Το *II Πρωτόκολλο* τέθηκε σε ισχύ το 2004.¹⁴⁶

Σε ένα γενικό πλαίσιο, το Πρωτόκολλο αυτό αποσαφήνισε το πλαίσιο διαφύλαξης και προστασίας για το πολιτιστικό αγαθό. Επίσης, θέσπισε νέα μέτρα προφύλαξης στις επιθέσεις και νέα μέτρα κατά των συνεπειών των επιθέσεων, και αποτελεί ένα σύστημα αυξημένης προστασίας για τα εξαιρετικής σημασίας για την ανθρωπότητα αγαθά. Παράλληλα, στο Πρωτόκολλο περιέχονται διατάξεις για την κατά μόνας ποινική ευθύνη και εγκαθιδρύονται νέοι θεσμοί περισσότερο ικανοί να παρακολουθήσουν και να εποπτεύσουν κατά πόσο εφαρμόζονται οι κανόνες για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 3.

¹⁴⁶ *Ibid*, σ. 3.

¹⁴⁷ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 7.

Το Πρωτόκολλο εφαρμόζεται τόσο σε περιπτώσεις διεθνών (άρθρο 18 παράγραφοι 1&2 και άρθρο 22 παράγραφος 1 από Σύμβαση της Χάγης του 1954¹⁴⁸ και άρθρο 3 από II Πρόσθετο Πρωτόκολλο 1999¹⁴⁹) όσο και μη διεθνών συρράξεων (άρθρο 3 και 22 του II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Χάγης 1999 και άρθρο 19 της Σύμβασης της Χάγης 1954)¹⁵⁰. Επίσης, συμπληρώνει τη Σύμβαση της Χάγης του 1954 σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ των μελών, συγκεκριμένα εκείνων (των σχέσεων) που αφορούν στην προστασία του πολιτιστικού αγαθού και τη διεξαγωγή εχθροπραξιών, μέσω μέτρων ενίσχυσης των εφαρμογών τους. Το Πρωτόκολλο δημιουργεί μία νέα κατηγορία προστασίας -εκείνη της αυξημένης προστασίας- προορισμένη για το πολιτιστικό αγαθό, το οποίο είναι ιδιαίτερης σημασίας για την ανθρωπότητα και μη προορισμένο για χρήση στρατιωτικών στόχων.¹⁵¹ Επιπλέον, ορίζει τις αντίστοιχες κυρώσεις για σοβαρές παραβιάσεις που έχουν διαπραχθεί κατά του πολιτιστικού αγαθού και προσδιορίζει τις συνθήκες κατά τις οποίες κατά μόνας ποινική ευθύνη επιβάλλεται.¹⁵² Παράλληλα, μέσω του Πρωτοκόλλου, δόθηκε λύση στην αποτυχία της Σύμβασης να ορίσει ένα πλαίσιο προστασίας σχετικά με τις εσωτερικές κυρώσεις.¹⁵³ Τέλος, ορίζει μία δωδεκαμελή διακυβερνητική επιτροπή, ώστε να παρακολουθεί και να επιτηρεί την εφαρμογή της Σύμβασης και του II Πρωτοκόλλου σε αυτή.¹⁵⁴

Όπως η Σύμβαση της Χάγης του 1954, έτσι και το II Πρόσθετο Πρωτόκολλό της, απαγορεύουν τις άμεσες επιθέσεις εναντίον ενός πολιτιστικού αντικειμένου. Επιπλέον, το II Πρωτόκολλο, διατυπώνει ότι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις θα πρέπει να διεξάγονται με εφικτές προφυλάξεις, ώστε να αποφευχθεί ή τουλάχιστον να μειωθεί όσο το δυνατόν περισσότερο οποιαδήποτε τυχαία βλάβη στο πολιτιστικό αγαθό.

¹⁴⁸ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 16-18.

¹⁴⁹ *Ibid.*, σ. 46.

¹⁵⁰ *Ibid.*, σ. 17.

¹⁵¹ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 19.

¹⁵² *Ibid.*, σ. 19.

¹⁵³ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 12.

¹⁵⁴ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 19 και Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 12.

Εκτός των άλλων, το Πρωτόκολλο αναφέρεται στην εθιμική αρχή της αναλογικότητας, σύμφωνα με την οποία οι εμπόλεμες πλευρές θα πρέπει να αποφεύγουν να διαπράττουν ή και να διακόπτουν οποιαδήποτε επίθεση μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολική ζημία, σχετικά με το αναμενόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα.¹⁵⁵

Αναλυτικότερα, η καινοτομία του *II Πρωτοκόλλου* έγκειται στο γεγονός της προσπάθειας προσδιορισμού του σκοπού της *αυξημένης στρατιωτικής ανάγκης*. Στη βάση αυτής, μπορεί μόνο να παραβιαστεί ο κανόνας της μη επίθεσης και να πραγματοποιηθεί μία πράξη επιθετικότητας κατά του αγαθού, αφού πρώτα ολοκληρωθούν οι παρακάτω συνθήκες (άρθρο 6 (a)): α. το πολιτιστικό αγαθό έχει μετατραπεί σε στρατιωτικό στόχο, β. όταν δεν υπάρχουν εφαρμόσιμες διαθέσιμες εναλλακτικές, ώστε να παρθεί ένα παρόμοιο στρατιωτικό πλεονέκτημα.¹⁵⁶ Έτσι, αναφορικά με τη χρήση του αγαθού για στρατιωτικούς σκοπούς, *αυξημένη στρατιωτική ανάγκη* μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μία αιτιολογία μόνο όταν καμία άλλη μέθοδος δεν είναι εφικτή, ώστε να αποκτηθεί ανάλογο στρατιωτικό πλεονέκτημα (άρθρο 6 (b)).¹⁵⁷ Το *II Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης* έδωσε σάρκα και οστά στην ασαφή και δυσδιάκριτη έννοια της *αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης* (άρθρο 6(2)).¹⁵⁸

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το *II Πρωτόκολλο* παρέχει μεγαλύτερη ακρίβεια στον όρο «*στρατιωτική ανάγκη*», απλοποιώντας το πλαίσιο της *ειδικής προστασίας* και μετατρέποντάς το σε *ενισχυμένης προστασίας*.¹⁵⁹

Σύμφωνα με την *ενισχυμένη προστασία*, τα κράτη, κατά τη διάρκεια της ειρήνης, έχουν την υποχρέωση να διαφυλάσσουν τις συλλογές και να κρατάνε πρακτικά απογραφής, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η αποκατάστασή τους. Παράλληλα, τα κράτη θα πρέπει να σχεδιάζουν μέτρα έκτακτης ανάγκης, καθώς και νομικών οργάνων ως προς την απομάκρυνσή τους με σκοπό την προστασία τους.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 126.

¹⁵⁶ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 23.

¹⁵⁷ *Ibid.*, σ. 24.

¹⁵⁸ Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338, σ. 330.

¹⁵⁹ Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20, σ. 12.

¹⁶⁰ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 3.

Για παράδειγμα, το κινητό πολιτιστικό αγαθό θα πρέπει να μεταφέρεται και να απομακρύνεται από τις περιοχές που βρίσκονται γύρω από στρατιωτικούς στόχους. Παράλληλα και εναλλακτικά, θα πρέπει να παρέχεται επαρκής προστασία *in situ*.¹⁶¹

Για να τοποθετηθεί ένα αγαθό κάτω από το καθεστώς της *αυξημένης προστασίας*, θα πρέπει:¹⁶² α. να ανήκει στην πολιτιστική κληρονομιά αυξημένης σημασίας για την ανθρωπότητα, β. να είναι προστατευμένο μέσω επαρκών εσωτερικών και διοικητικών μέτρων, αναγνωρίζοντας έτσι την εξαιρετική πολιτιστική και ιστορική αξία και διαβεβαιώνοντας για το ύψιστο επίπεδο προστασίας του, γ. να μην χρησιμοποιείται για στρατιωτικούς σκοπούς ή να μην προστατεύει στρατιωτικούς χώρους και να έχει διατυπωθεί με βεβαιότητα από το μέλος το οποίο ελέγχει το πολιτιστικό αγαθό ότι δεν θα χρησιμοποιηθεί κατ' αυτόν τον τρόπο.

Οι βασικότερες διαφορές μεταξύ της *ειδικής προστασίας* που προβλέπεται από την *Σύμβαση της Χάγης* του 1954 και της *βελτιωμένης προστασίας* που ορίζεται από το *II Πρωτόκολλο* εντοπίζονται αρχικά στο γεγονός ότι η *ενισχυμένη προστασία* είναι πιο εύκολο να χορηγηθεί. Επίσης, η *Επιτροπή για την Προστασία του Πολιτιστικού Αγαθού σε περιόδους ενόπλων συρράξεων* είναι αρμόδια για τη χορήγηση της *ενισχυμένης προστασίας* (άρθρο 11 παράγραφος 10).¹⁶³ Παράλληλα, μετά το ξέσπασμα ενός πολέμου, η ομοφωνία για τη χορήγηση ή μη της προστασίας αυτής δεν είναι απαραίτητη, καθώς αρκούν τα τέσσερα πέμπτα των μελών της Επιτροπής να ψηφίσουν τη χορήγηση αυτής (άρθρο 11 παράγραφος 9).¹⁶⁴

Παρόλη την ενισχυμένη προστασία που παρέχεται στο πολιτιστικό αγαθό, όπως στο πλαίσιο της γενικής προστασίας, σε περιπτώσεις *αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης* δύναται να γίνει άρση της ασυλίας, υπό την προϋπόθεση ότι η εντολή επίθεσης έχει παρθεί άνωθεν και δεν υφίσταται άλλη εναλλακτική λύση για την επίτευξη ανάλογου στρατιωτικού πλεονεκτήματος (άρθρο 6¹⁶⁵ & άρθρο 13¹⁶⁶ του *II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου*).

¹⁶¹ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 24.

¹⁶² *Ibid*, σ. 19.

¹⁶³ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 51.

¹⁶⁴ *Ibid*, σ. 51.

¹⁶⁵ *Ibid*, σ. 47-48.

¹⁶⁶ *Ibid*, σ. 51-52.

Η UNESCO ακολουθεί πολιτικές βελτίωσης της κατάστασης όσον αφορά στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων.

Συγκεκριμένα, το άρθρο 29 του *II Πρωτοκόλλου* εγκαθιδρύει το Ταμείο για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια συγκρούσεων.¹⁶⁷ Το Ταμείο δημιουργήθηκε για να παρέχει οικονομική και άλλου είδους βοήθεια για το προκαταρκτικό κομμάτι ή άλλα μέτρα κατά τη διάρκεια της ειρήνης. Επίσης, παρέχει οικονομική και άλλου είδους βοήθεια, όσον αφορά σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης και προβλέπει προσωρινά ή άλλα μέτρα για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων ή για άμεση επανάκαμψη μετά το πέρας των εχθροπραξιών. Η συνεισφορά στο Ταμείο είναι εθελοντική.¹⁶⁸ Αιτήματα για υποστήριξη από το Ταμείο γίνονται από την Επιτροπή.

Επιπροσθέτως, το *II Πρωτόκολλο* δίνει τη δυνατότητα παραχώρησης διεθνούς βοήθειας. Σύμφωνα με τον Οδηγό για την εφαρμογή του παρόντος Πρωτοκόλλου, η Επιτροπή θεωρείται μία επαρκής αρχή που λαμβάνει υπόψη και επεξεργάζεται τα αιτήματα για διεθνή βοήθεια, και λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των μελών που ανήκουν στην κατηγορία των αναπτυσσόμενων κρατών, δίνει προτεραιότητα έχοντας κατά νου την έκτακτη ανάγκη της προληπτικής φύσης του αιτήματος.¹⁶⁹

Μία εξίσου σημαντική καινοτομία σχετικά με το συγκεκριμένο Πρωτόκολλο είναι η θεσμοθέτηση ποινικών και διοικητικών κυρώσεων. Τα κράτη δεσμεύονται να υιοθετήσουν τα απαραίτητα μέτρα αναφορικά με την απόφαση της ποινικής ευθύνης, δικαιοδοσίας, έκδοσης και αμοιβαίας νομικής υποστήριξης.¹⁷⁰

¹⁶⁷ *Ibid*, σ. 60-61 και Van der Auwera S, «‘Culture for Development’ and the UNESCO policy on the protection of the cultural property during armed conflict», *International Journal of Cultural Policy*, 20:3, 2013, σσ. 245-260, σ. 252.

¹⁶⁸ Van der Auwera S, «‘Culture for Development’ and the UNESCO policy on the protection of the cultural property during armed conflict», *International Journal of Cultural Policy*, 20:3, 2013, σσ. 245-260, σ. 252.

¹⁶⁹ Van der Auwera S, «‘Culture for Development’ and the UNESCO policy on the protection of the cultural property during armed conflict», *International Journal of Cultural Policy*, 20:3, 2013, σσ. 245-260, σ. 252.

¹⁷⁰ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 22.

Για την επίτευξη των παραπάνω, κάθε κράτος πρέπει να κάνει τα απαραίτητα βήματα, ώστε να εγκαθιδρύσει τις παρακάτω ευθύνες ως ποινικά αδικήματα στο Σύνταγμά του και να θεωρεί τέτοια αδικήματα, αξιόποινης πράξης μέσω κατάλληλων ποινών και κυρώσεων, όποτε αυτά διαπράττονται σκόπιμα και κατά παράβαση της Σύμβασης ή του Πρωτοκόλλου (άρθρο. 15)¹⁷¹: α. να κάνουν το πολιτιστικό αγαθό *αυξημένης προστασίας* στόχο επιθέσεων, χωρίς να έχει προηγηθεί άρση ασυλίας λόγω *αδήριτης στρατιωτικής ανάγκης*, β. να χρησιμοποιούν το αγαθό *αυξημένης προστασίας* ή τις περιοχές γύρω από αυτό σε ενίσχυση στρατιωτικών δράσεων, γ. εκτεταμένη καταστροφή ή εκμετάλλευση προστατευόμενων πολιτιστικών αγαθών, δ. να κάνουν το πολιτιστικό αγαθό, το οποίο προστατεύεται σύμφωνα με τη Σύμβαση ή το Πρωτόκολλο, αντικείμενο επιθέσεων, ε. κλοπή, λεηλασία ή κακή χρήση του αγαθού που προστατεύεται κάτω από τη Σύμβαση ή πράξεις βανδαλισμού που κατευθύνονται κατά του πολιτιστικού αγαθού.¹⁷² Όλες οι παραβιάσεις υπάγονται στη δικαιοδοσία του κράτους, στο οποίο η παραβίαση διαπράχθηκε ή του οποίου (κράτους) ο υπεύθυνος είναι υπήκοος (άρθρο. 16 παράγραφος 1 (a)-(b)).¹⁷³ Παρόλα αυτά, το Πρωτόκολλο ξεκάθαρα υποδεικνύει ότι οι υπήκοοι των κρατών που δεν είναι μέλη σε αυτό, δεν υπόκεινται στην κατά μόνας ποινική ευθύνη λόγω του Πρωτοκόλλου και αυτό με τη σειρά του δεν επιβάλλει μία υποχρέωση να εγκαθιδρυθεί δικαιοδοσία σε αυτά τα άτομα.¹⁷⁴

Επιπρόσθετα με τις ποινικές κυρώσεις, σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης (άρθρο 28), τα μέλη στο *II Πρωτόκολλο* πρέπει να υιοθετήσουν τα απαραίτητα νομοθετικά, διοικητικά ή πειθαρχικά μέτρα, ώστε να τερματίσουν ή να επιβάλλουν κυρώσεις στις ακόλουθες παραβάσεις όταν αυτές διαπράττονται σκόπιμα (άρθρο 21): α. οποιαδήποτε χρήση του πολιτιστικού αγαθού που παραβιάζει τη Σύμβαση ή το Πρωτόκολλο, β. οποιαδήποτε παράνομη εξαγωγή, άλλη μεταφορά ή απομάκρυνση της κυριότητας του αγαθού από έδαφος που βρίσκεται υπό το καθεστώς κατάληψης.¹⁷⁵

¹⁷¹ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 53.

¹⁷² *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 22.

¹⁷³ *Ibid.*, σ. 22 και *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 53.

¹⁷⁴ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 22-23.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 22-23.

Όσον αφορά στις περιπτώσεις κατάληψης, οι κατοχικές δυνάμεις πρέπει να απαγορεύουν και να αποτρέπουν κάθε μορφή παράνομης μεταφοράς του πολιτιστικού αγαθού από το υπό κατάληψη έδαφος, κάθε αρχαιολογική ανασκαφή, η οποία δεν είναι αυστηρά υποχρεωμένη να διασφαλίσει, να καταγράψει και να διατηρήσει το πολιτιστικό αγαθό και κάθε τροποποίηση ή αλλαγή της χρήσης του πολιτιστικού αγαθού που έχει σκοπό να (απο)κρύψει ή να καταστρέψει τα ιστορικά, πολιτιστικά ή επιστημονικά στοιχεία (άρθρο 9¹⁷⁶).¹⁷⁷

Αν θα μπορούσε να γίνει σύγκριση μεταξύ *Πρόσθετου Πρωτοκόλλου II της Γενεύης* και *Δευτέρου Πρωτοκόλλου της Χάγης* θα είχαν παρθεί κάποια συμπεράσματα. Το *Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης* ισχύει στις περιπτώσεις μη διεθνών πολεμικών συγκρούσεων, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο έδαφος ενός υψηλά συμβαλλόμενου μέλους ανάμεσα στις ένοπλες δυνάμεις αυτού και των αντίπαλων ενόπλων δυνάμεων ή άλλων οργανωμένων ενόπλων ομάδων, οι οποίες κάτω από υπεύθυνη ηγεσία και διοίκηση ασκούν τον έλεγχό τους σε ένα τμήμα του εδάφους του κράτους, ώστε να παρέχει τη δυνατότητα να εφαρμόσει βιώσιμες και συντονισμένες στρατιωτικές επιχειρήσεις και να εφαρμόσει το Πρωτόκολλο.¹⁷⁸ Παρόλα αυτά, το *Πρωτόκολλο II της Γενεύης* δεν ισχύει για τις εσωτερικές πολεμικές συγκρούσεις που εμπλέκονται μόνο μη κρατικές ένοπλες δυνάμεις. Το κράτος θα πρέπει να εμπλέκεται επίσης στην σύγκρουση.¹⁷⁹ Επιπλέον, το *Πρόσθετο Πρωτόκολλο II της Γενεύης* είναι πιο περιορισμένο στην εφαρμογή του από ότι η *Σύμβαση της Χάγης* και το *Δεύτερο Πρωτόκολλο* σε αυτήν, καθώς αυτές έχουν ισχύ για κάθε μη κρατική ένοπλη ομάδα που παίρνει μέρος σε μία εσωτερική σύρραξη εντός εδάφους ενός κράτους-μέλους.¹⁸⁰

¹⁷⁶ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 49.

¹⁷⁷ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 24-25.

¹⁷⁸ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 131.

¹⁷⁹ *Ibid*, σ. 131.

¹⁸⁰ *Ibid*, σ. 131-132.

Στην περίπτωση του *Πρόσθετου Πρωτοκόλλου II της Γενεύης*, οι μη κρατικές ένοπλες δυνάμεις είναι ξεκάθαρα δεσμευμένες να ακολουθούν τις διατάξεις σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς αυτές παίρνουν μέρος σε μία σύγκρουση, στην οποία εμπλέκεται -τουλάχιστον- ένα κράτος και έχουν (οι ομάδες αυτές) τον έλεγχο ενός τμήματος του εδάφους του κράτους-μέλους.¹⁸¹ Στην περίπτωση της *Σύμβασης της Χάγης* και του *II Πρωτοκόλλου* της, οι ένοπλες ομάδες είναι υποχρεωμένες να ακολουθούν κάποιες (ή τις περισσότερες στην περίπτωση του *II Πρωτοκόλλου*) από τις διατάξεις που περιέχονται σε αυτές τις Συνθήκες, ανεξάρτητα από το είδος των εσωτερικών ενόπλων συγκρούσεων, στις οποίες παίρνουν μέρος ή τον πιθανό έλεγχο μίας περιοχής από πλευράς τους, από τη στιγμή που η σύγκρουση λαμβάνει χώρα σε ένα κράτος-μέλος.¹⁸²

Λόγω του γεγονότος ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι πιο τρωτές στις ένοπλες συγκρούσεις και σίγουρα στις εσωτερικές (ή μη-διεθνείς) συρράξεις, η επικύρωση της *Σύμβασης της Χάγης* και των Πρωτοκόλλων της είναι υψίστης σημασίας για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού.

Έτσι λοιπόν, η επικύρωση του *II Πρωτοκόλλου* αξίζει επιπλέον προσοχής, επειδή εφαρμόζεται σε μη-διεθνείς πολεμικές συγκρούσεις και επειδή περιλαμβάνει το Ταμείο για την προστασία του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων.

Τέλος, είναι άξιο αναφορά ότι το Πρωτόκολλο διατηρεί τον ορισμό του *αγαθού*. Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια κυριαρχεί μία διεθνοποιημένη άποψη περί κληρονομιάς. Αυτό σημαίνει ότι η πολιτιστική κληρονομιά ανήκει σε όλους και κατά συνέπεια δεν είναι εθνικό αγαθό. Το γεγονός αυτό όμως συνεπάγεται ότι η *UNESCO* και άλλοι διεθνείς οργανισμοί και θεσμοί θα μπορούν να παρεμβαίνουν στα εσωτερικά ενός κράτους, όταν η κληρονομιά εκτίθεται σε κίνδυνο; Κάτι τέτοιο θα ήταν ενάντια στους ίδιους τους διεθνείς νόμους και στον Καταστατικό Χάρτη του *O.H.E.*, ως προς τη μη παρέμβαση στα εσωτερικά τρίτου κράτους και περί σεβασμού της κρατικής κυριαρχίας.

¹⁸¹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 132.

¹⁸² *Ibid.*, σ. 132.

Ζ'. Η Σύμβαση για τη διασφάλιση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, 2003.

Η Σύμβαση για τη διασφάλιση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς υπογράφηκε στο Παρίσι στις 17 Οκτωβρίου του 2003 και τέθηκε σε ισχύ στις 20 Απριλίου του 2006. Έως το 2017 είχε επικυρωθεί ή είχε εγκριθεί από εκατόν εβδομήντα τέσσερα κράτη, γεγονός που αποδεικνύει τη μεγάλη αποδοχή που είχε από τη διεθνή κοινωνία. Τόσο η Σύμβαση του 2003 όσο και αυτή του 1972 αποτελούν δύο πολύ σημαντικά εργαλεία στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς η αποδοχή τους από τα κράτη αποδεικνύει ένα γενικό «*opinio juris*».¹⁸³

Τόσο η Σύμβαση του 2003 όσο και η Σύμβαση σχετικά με την προστασία της διαφορετικότητας των πολιτιστικών εκφράσεων του 2005 δημιουργήθηκαν ως ανάγκη για τα κράτη της UNESCO, ώστε να αναπτυχθεί ένα όργανο το οποίο θα προσαρμόζεται στις νέες αυτές ανάγκες και του οποίου η απαίτηση για δημιουργία ήταν έκδηλη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές του 1970.¹⁸⁴

Οι συγκεκριμένες δεκαετίες είναι άλλωστε χαρακτηριστικές λόγω των ιστορικών συγκυριών. Συγκεκριμένα, τις υπό εξέταση δεκαετίες συντελέστηκε η αποαποικιοποίηση. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, στην Αφρικανική ήπειρο αλλά και στη Λατινική Αμερική υπήρξε απαίτηση από πλευράς θεσμών να επιβληθεί μία ενιαία εθνική ταυτότητα στο πλαίσιο δημιουργίας των νέων εθνών-κρατών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αναδυθούν οι πραγματικές διαφορές μεταξύ των φυλών που εν τέλει αναγκάστηκαν -σε κάποιες περιπτώσεις- να ζήσουν εντός κρατικού πλαισίου, ανεξαρτήτως εάν αισθάνονταν μέλη του συγκεκριμένου συνόλου. Ο ντόπιος πληθυσμός όμως, αντιλαμβανόμενος τη διαφορετικότητά του και το που ανήκει, πλησίασε όσο το δυνατόν περισσότερο το μοντέλο αυτό, αποδεχόμενος τελικά μία κρατική ταυτότητα. Αξίζει να αναφερθεί ότι ιδιαίτερα στα μη-δυτικά κράτη, η πολιτιστική κληρονομιά τείνει να θεωρείται ως ένα σύνολο.

¹⁸³ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 110.

¹⁸⁴ Blake J., «From Traditional Culture and Folklore to Intangible Cultural Heritage: Evolution of a Treaty», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 41-60, σ. 43.

Ένα κτίριο δηλαδή ή ένα αντικείμενο δεν μπορεί να αποκοπεί από τις αξίες και τις παραδόσεις που σχετίζεται.¹⁸⁵ Τη δεκαετία του 1970 στόχος κάθε καμπάνιας δεν ήταν η διαφορετική παράδοση του κάθε τόπου αλλά οι οικονομικοί σκοποί και η αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος.¹⁸⁶

Αργότερα, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, η διεθνής ατζέντα ως προς την χάραξη της πολιτικής, διαφοροποιήθηκε με τρόπο που η «ανθρώπινη εξέλιξη» τέθηκε ως στόχος. Η προσέγγιση αυτή συμπεριελάμβανε και τα ανθρώπινα δικαιώματα και ελήφθησαν μέτρα όχι μόνο οικονομικά, αλλά και πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά.¹⁸⁷

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η έννοια της «άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς» καλύπτει μία απεριόριστη ποικιλία εκδηλώσεων ενός ζωντανού πολιτισμού, σε αντίθεση με τα υλικά αντικείμενα -κινητά ή ακίνητα-, τα οποία είχαν τεθεί ως προτεραιότητα της διεθνούς προστασίας στο παρελθόν.¹⁸⁸

Μουσική έκφραση, προφορικές παραδόσεις, ποίηση, γλώσσες, θέατρο, χορός, θρησκευτικές παραδόσεις και τελετουργίες, τεχνικές και ικανότητες, χορογραφίες και φορεσιές, αγροτικές τεχνικές, τοπικές ιατρικές πρακτικές συνδεδεμένες με τη γνώση των φυτών και μορφές παραδοσιακής δημιουργικότητας που σύμφωνα με τους ανθρωπολόγους γενικά μπορούν να ενταχθούν στη κατηγορία του *folklife*, εντάσσονται και στην κατηγορία της *άυλης* κληρονομιάς.¹⁸⁹ Όλα τα παραπάνω έχουν κοινό χαρακτηριστικό την παροχή στοιχείων, ώστε να οριστεί με αυτόν τον τρόπο η ταυτότητα και η διαφορετικότητα της πολιτιστικής κοινότητας με τις συγκεκριμένες κοινωνικές και πνευματικές διεργασίες της σε αντιδιαστολή με τον υπόλοιπο κόσμο και τις πρακτικές του.

¹⁸⁵ Van der Auwera S, «‘Culture for Development’ and the UNESCO policy on the protection of the cultural property during armed conflict», *International Journal of Cultural Policy*, 20:3, 2013, σσ. 245-260, σ. 256.

¹⁸⁶ Blake J., «From Traditional Culture and Folklore to Intangible Cultural Heritage: Evolution of a Treaty», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 41-60, σ. 44.

¹⁸⁷ *Ibid.*, σ. 44.

¹⁸⁸ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1222.

¹⁸⁹ *Ibid.*, σ. 1223.

Έτσι λοιπόν, η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει την υλική κληρονομιά αποτελούμενη από κατασκευές και αντικείμενα ιστορικής, θρησκευτικής ή πολιτιστικής αξίας, καθώς και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά που περιλαμβάνει έθιμα, πεποιθήσεις, παραδόσεις, ικανότητες, γλώσσες, καλλιτεχνικές εκφράσεις και φολκλόρ.¹⁹⁰

Τα υλικά μνημεία είτε πρόκειται για κινητά είτε για ακίνητα δεν αποτελούν μία υλική *per se* πολιτιστική κληρονομιά, καθώς έτσι ελλοχεύει ο κίνδυνος απλούστευσης τους αλλά και απώλειας του βαθύτερου νοήματός τους για την ανθρωπότητα. Για παράδειγμα, η γέφυρα *Stari Most*, στη Βοσνία Ερζεγοβίνη, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ως μία πέτρινη γέφυρα· αρκεί κανείς να διαβάσει την ιστορία της. Επίσης, η παλιά πόλη της Βαρσοβίας, η οποία βομβαρδίστηκε από τη ναζιστική Γερμανία κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δε δύναται να προσεγγιστεί ως ένα απλό κτιριακό σύνολο. Παρομοίως, το *Bamiyan Buddhas* δεν αποτελεί απλά ένα τεράστιο γλυπτό λαξευμένο σε μία βουνοπλαγιά του Αφγανιστάν.¹⁹¹ Η πολιτιστική κληρονομιά λοιπόν, στο σύνολό της περιλαμβάνει μνήμες, προσωπική και συλλογική ταυτότητα, ιστορίες και συσχετισμούς, κοινωνικές συνήθειες και πολιτικές θέσεις. Πράγματι, όλα αυτά τα αγαθά είναι ενσωματωμένα στον ορισμό της *UNESCO* για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά, η οποία είναι άξια προστασίας.

Αναλυτικότερα, όπως χαρακτηριστικά ορίζει η Σύμβαση του 2003 και σύμφωνα με το άρθρο 2, η άυλη κληρονομιά περιλαμβάνει πρακτικές, αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώση, ικανότητες, καθώς και μουσικά όργανα, αντικείμενα, αντικείμενα ιστορικής σημασίας και πολιτιστικούς χώρους που συνδέονται με κοινότητες, ομάδες και σε κάποιες περιπτώσεις με μεμονωμένα άτομα, τα οποία αναγνωρίζουν τα άνωθεν ως αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.¹⁹²

¹⁹⁰ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 110.

¹⁹¹ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, σσ. 538-555, σ. 551.

¹⁹² *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, UNESCO, Παρίσι, 2018 Edition, σσ. 1-146, σ. 5, Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 111 και Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property* (2017), 24, σσ. 407-427, σ. 416.

Επιπλέον, η Σύμβαση του 2003 αναγνωρίζει δύο διαστάσεις στον ορισμό της άυλης κληρονομιάς.¹⁹³ Αρχικά, η *χρονική διάσταση* αναφέρεται στο γεγονός ότι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά θα πρέπει να μεταδίδεται από γενιά σε γενιά και να αναπαράγεται διαρκώς.¹⁹⁴ Από την άλλη, η *χωρική διάσταση* σχετίζεται με το γεγονός της παραγωγής της άυλης κληρονομιάς στο πλαίσιο του περιβάλλοντος των ομάδων και των κοινοτήτων, στις οποίες αυτή ανήκει, καθώς και στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης με τη φύση και την ιστορία τους.¹⁹⁵

Όσον αφορά στη συσχέτιση μεταξύ της πολιτιστικής διαφοροποίησης και της άυλης κληρονομιάς, αυτή τονίζεται στο δεύτερο μέρος του ορισμού, σύμφωνα με το οποίο αυτή η κληρονομιά, η οποία μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, αναπαράγεται σταθερά από κοινότητες και ομάδες στο πλαίσιο του περιβάλλοντός τους, στις αντιδράσεις τους με τη φύση και την ιστορία τους και τους παρέχει ένα είδος ταυτότητας και συνέχειας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, προωθείται η προστασία για την πολιτιστική διαφοροποίηση και την ανθρώπινη δημιουργικότητα.¹⁹⁶

Ενώ η έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς λειτουργεί άμεσα εντός πλαισίου κρατικής κυριαρχίας¹⁹⁷ μέσα στην οποία εμπεριέχεται η ενίσχυση μη κρατικών δρώντων, όπως είναι οι εθνότητες και οι τοπικές κοινωνίες με αξίωση νομικής προστασίας κάτω από το Διεθνές Δίκαιο, η έννοια της πολιτιστικής διαφοροποίησης πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα αυτή τη διαδικασία και εισάγει την έννοια της *ανθρωπότητας* ως έναν νέο «μη κρατικό δρώντα».¹⁹⁸ Αυτό, γιατί έχει δικαίωμα στη διαφύλαξη της πολιτιστικής διαφοροποίησης ως μία κοινή κληρονομιά, η οποία θα μεταδίδεται στις επόμενες γενιές.

¹⁹³ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 111.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

¹⁹⁶ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1225.

¹⁹⁷ Η συγκεκριμένη Σύμβαση είναι άξια αναφοράς, καθώς ξεφεύγει από το πλαίσιο της πολιτιστικής κληρονομιάς από μεριάς κρατικής επικράτειας, υποστηρίζοντας ότι η αξία της κληρονομιάς κινεί το κοινό ενδιαφέρον και συμφέρον της διεθνούς κοινωνίας στο σύνολό της.

¹⁹⁸ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1226.

Μολονότι έγιναν αρκετές προσπάθειες από διεθνείς οργανισμούς να αναγνωριστεί η άυλη πολιτιστική κληρονομιά όπως η υλική και να ενσωματωθούν κάποιες αποφάσεις στο εσωτερικό δίκαιο του κάθε κράτους, η διαδικασία αυτή δεν απέφεραν καρπούς.

Αναλυτικότερα, πολύ πριν από το 2003, και συγκεκριμένα στη *Σύμβαση της Χάγης*, το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο για το πλαίσιο προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την περίοδο ενόπλων συρράξεων, περισσότερο επικεντρώθηκε στην υλική πολιτιστική κληρονομιά, συμπεριλαμβανομένων των μνημείων, των αρχαιολογικών χώρων, των έργων τέχνης.¹⁹⁹ Παρόλα αυτά, σε όλες τις μορφές της κληρονομιάς θα πρέπει να επιτρέπεται η πρόσβαση και η συμμετοχή στις άυλες εκδηλώσεις.

Κάνοντας μία αναδρομή στις προγενέστερες του 2003 Συμβάσεις αξίζει να αναφερθεί ότι κάποιες, έστω και υποτυπωδώς ή απλουστευμένα, αναγνώρισαν την αξία της άυλης κληρονομιάς.

Σύμφωνα με το άρθρο 47 της *Σύμβασης IV της Χάγης για τους νόμους και τα έθιμα του χερσαίου πολέμου του 1907*, η τιμή και τα δικαιώματα της οικογένειας, οι ανθρώπινες ζωές, η ιδιωτική περιουσία, καθώς και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές θα πρέπει να προστατεύονται. Μάλιστα, η ιδιωτική περιουσία δεν επιτρέπεται να κατασχεθεί.²⁰⁰

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 27²⁰¹ της *Σύμβασης της Γενεύης σχετικά με την προστασία του άμαχου πληθυσμού κατά την διάρκεια πολέμου*, όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να είναι άξιοι σεβασμού ως προς τα οικογενειακά τους δικαιώματα, τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις και πρακτικές, τα έθιμα και τις παραδόσεις τους. Θα πρέπει όλοι αυτοί να αντιμετωπίζονται ανθρώπινα και ιδιαίτερα θα πρέπει να προστατεύονται από πράξεις βίας ή απειλής και κατά προσβολών και περιέργειας από το κοινό. Παράλληλα, κατά τη διάρκεια πολέμου, όλα τα κράτη-μέλη θα πρέπει να προστατεύουν τους ανθρώπους κάθε ηλικίας, φύλου και κατάστασης υγείας, ανεξαρτήτως πολιτικών φρονημάτων και θρησκείας.

¹⁹⁹ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property* (2017), 24, σσ. 407-427, σ. 415.

²⁰⁰ *Laws and Customs of War on Land (Hague, IV)*, σσ. 631-653, σ. 651, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0631.pdf>. (Τελευταία αναζήτηση 21.03.2020).

²⁰¹ *The Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, σσ. 1-224, σελ. 161.

Συγκεκριμένα, μαζί με το άρθρο 27 της *Σύμβασης της Γενεύης*, το άρθρο 46 των *Κανονισμών στη Σύμβαση της Χάγης*, αναφέρει ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές, οι τρόποι και τα έθιμα θα πρέπει να είναι άξια σεβασμού.²⁰² Επίσης, οι άνθρωποι με συγκεκριμένα και διακριτά *πιστεύω* θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ανθρώπινα και όχι υπό την απειλή όπλου και βίας.²⁰³

Τα *Πρωτόκολλα* συμπληρώνουν κατά πολύ τη *Σύμβαση IV της Γενεύης*. Αυτό φαίνεται τόσο στο ύφος και τον τρόπο διατύπωσης των διατάξεων όσο και στην έκταση που καταλαμβάνουν στο κείμενο. Σύμφωνα με το άρθρο 75 παράγραφο 1, όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να χαιρούν ανθρώπινης αντιμετώπισης και θα πρέπει κατά το ελάχιστο, τουλάχιστον, να προστατεύονται ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών και άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, ευμάρειας και άλλων παρόμοιων κριτηρίων.²⁰⁴ Στις επόμενες παραγράφους αναλύονται τα δικαιώματα που έχουν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύρραξης από την σύλληψή τους έως την απαγγελία κατηγορίας.²⁰⁵

Παρόμοια ρητορική ακολουθείται και στη διατύπωση του άρθρου 4²⁰⁶ του *II Πρωτοκόλλου της Γενεύης*. Συγκεκριμένα, αναφέρεται κυρίως στις πράξεις, στις οποίες απαγορεύεται τα εμπόλεμα μέρη να προβούν, ανεξαρτήτως χώρου και χρόνου. Επιπλέον, αναφέρεται στο πλαίσιο προστασίας των παιδιών.

Όσον αφορά στον *Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ*, αυτός δεν περιέχει ειδικές αναφορές που συνδέουν το πολιτισμό με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Το 1948 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών απέρριψε την αναφορά του όρου «*πολιτιστική γενοκτονία*».²⁰⁷ Έπειτα όμως από πολλά χρόνια και με την ανάπτυξη του Διεθνούς Δικαίου, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επεκτείνεται στον πολιτισμό και στην πολιτιστική κληρονομιά των εθνών.

²⁰² Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 115.

²⁰³ *Ibid*, σ. 115.

²⁰⁴ *Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, ICRC, Geneva, 2010, σσ. 1-126, σ. 53.

²⁰⁵ *Ibid*, σ. 54-56.

²⁰⁶ *Ibid*, σ. 85.

²⁰⁷ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1212.

Αρχικά, η έννοια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία αναφέρεται στις διατάξεις του *Καταστατικού Χάρτη* και της *Διεθνούς Διακήρυξης*, περιλαμβάνει το δικαίωμα των λαών στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία σχηματίζει ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας, της ιστορίας και του πολιτισμού τους.²⁰⁸ Αυτό συνεπάγεται ότι η καταστροφή και η βεβήλωση συμβολικών αντικειμένων και χώρων θεωρούνται ως παραβίαση της συλλογικής και της ατομικής αξιοπρέπειας.

Επίσης, τα άρθρα 18, 22 και 27 της *Διεθνούς Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* αναφέρουν τα πολιτιστικά δικαιώματα και τις ελευθερίες του ατόμου με τη συμμετοχή αυτών στην πολιτιστική ζωή της κοινότητας.²⁰⁹

Τα παραπάνω δικαιώματα έχουν επικυρωθεί και στο άρθρο 15 του *Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα*.²¹⁰ Βάσει αυτών των πολιτιστικών ελευθεριών, γεννάται η υποχρέωση της προστασίας ομάδων και κοινοτήτων, όσον αφορά στον πολιτιστικό τομέα και συγκεκριμένα στους χώρους διεξαγωγής αυτών των ελευθεριών τους.

Παράλληλα, κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, η *Σύμβαση της Χάγης* (1954) αναγνωρίζει ότι η ζημία που προκαλείται στο πολιτιστικό αγαθό και ανήκει σε κάθε άνθρωπο σημαίνει και ζημία στην πολιτιστική κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, από τη στιγμή που κάθε άνθρωπος συνεισφέρει στον πολιτισμό του κόσμου.

Κατά τη διάρκεια ειρήνης, η *Σύμβαση του 1972*, επικυρώνει την αρχή του σεβασμού της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, ως εξαιρετικής σημασίας για την ανθρωπότητα και απαιτεί από τα κράτη-μέλη να αναγνωρίσουν ότι τέτοια κληρονομιά αποτελεί παγκόσμια κληρονομιά της οποίας η προστασία είναι καθήκον όλης της διεθνούς κοινωνίας στο πλαίσιο συνεργασίας.²¹¹

²⁰⁸ *Ibid*, σ. 1212.

²⁰⁹ *Ibid*, σ. 1212-1213.

²¹⁰ *Ibid*, σ. 1213.

²¹¹ *Ibid*, σ. 1214.

Φτάνοντας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα και μετά την καταστροφή του *Buddhas του Bamiyan*, στο πλαίσιο της «πολιτιστική κάθαρσης» των Ταλιμπάν, και τις αποδοκimasίες από κράτη -μεταξύ αυτών και Ισλαμικά-, των Ηνωμένων Εθνών, της UNESCO, και άλλων διεθνών οργανισμών, υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της Γενικής Διάσκεψης της UNESCO το 2003, η *Διακήρυξη σχετικά με τη Σκόπιμη Καταστροφή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, η οποία στοχεύει στην πρόληψη επανάληψης παρόμοιων δράσεων στο μέλλον.²¹²

Έτσι λοιπόν, η κληρονομιά δεν συνδέεται με την κυριαρχία, καθώς είναι συνδεδεμένη με το ανθρώπινο στοιχείο. Συγκεκριμένα, εκπροσωπεί τη συμβολική συνέχεια της κοινωνίας πέρα από τη βιολογική ύπαρξη. Τεκμαίρεται ότι η υποχρέωση του σεβασμού της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι στενά συνδεδεμένη με την υποχρέωση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εξαιτίας αυτού, κυρώσεις θα πρέπει να επιβάλλονται στις πιο σοβαρές παραβιάσεις, σύμφωνα με την ατομική ποινική ευθύνη κάτω από το Διεθνές Δίκαιο.²¹³

Είναι ευκρινές και αδιαμφισβήτητο ότι κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, είτε πρόκειται για διεθνείς είτε για μη διεθνείς, τόσο η υλική όσο και η άυλη κληρονομιά δέχονται επίθεση και καταστρέφονται. Οι δύο αυτές μορφές της κληρονομιάς είναι αλληλένδετες με αποτέλεσμα όταν πλήττεται η μία, να ακολουθεί επίθεση και στην άλλη.

Πρόσφατες συγκρούσεις, όπως οι περιπτώσεις του Ιράκ, του Μάλι, της Συρίας υπογράμμισαν τον πολυδιάστατο χαρακτήρα διάφορων φάσεων της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς, είτε αυτή πρόκειται για την υλική είτε για την άυλη μορφή της.²¹⁴

²¹² *Ibid*, σ. 1214.

²¹³ *Ibid*, σ. 1221 και Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 22.

²¹⁴ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 113.

Ανακεφαλαιώνοντας τα παραπάνω, είναι δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να συμμετέχει στην πολιτιστική ζωή. Έτσι λοιπόν τα κράτη, ως συμβαλλόμενα μέρη σε σχετικές συνθήκες, θα πρέπει να το συνειδητοποιήσουν. Ενδεικτικά, τέτοιες αποφάσεις έχουν ληφθεί στο *Διεθνές Σύμφωνο σχετικά με τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα* με το άρθρο 15, στη *Διεθνή Συμφωνία για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* με το άρθρο 27,^{215 216} καθώς και στην *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα* με το άρθρο 27.²¹⁷ Επίσης, κατά τη διεργασία και την ανάπτυξη της Σύμβασης του 1972 μάλιστα, τα κράτη από την Αφρική, την Ασία, την περιοχή του Ειρηνικού και τη Λατινική Αμερική εξέφρασαν την ανησυχία τους ως προς τον ευρωκεντρικό ορισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς, σύμφωνα με τον οποίο δεν υπήρξε αλληλοσχέτιση της υλικής και άυλης κληρονομιάς και συμπερίληψη της δεύτερης στην πρώτη κατηγορία.²¹⁸ Παρόλα αυτά, στο προοίμιο της Σύμβασης του 2003 διορθώθηκε και επαναπροσδιορίστηκε το κενό, θέτοντας σε αναγνώριση την αλληλεξάρτηση μεταξύ της άυλης και της υλικής της διάστασης.²¹⁹ Αξίζει να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη Σύμβαση, όπως και αυτή του 1972 δεν αναφέρονται αποκλειστικά και μόνο σε περιόδους ειρήνης ή συρράξεων. Έτσι λοιπόν, θεωρούνται εφαρμοστέες και στις δύο περιπτώσεις.²²⁰

Φτάνοντας λοιπόν, στην Σύμβαση του 2003 και σύμφωνα με το άρθρο 11 αυτής, στα κράτη τίθεται η υποχρέωση να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στο έδαφος του εκάστοτε κράτους. Τα κράτη-μέλη στη Σύμβαση είναι υποχρεωμένα να λαμβάνουν τέτοια μέτρα για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων και εάν αυτά αποτύχουν να το πράξουν θα υπόκεινται στην ευθύνη του κράτους.²²¹

²¹⁵ Αναλυτικά, αναφέρει ότι τα κράτη στα οποία υπάρχουν εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες, τα πρόσωπα τα οποία ανήκουν σε αυτές δεν πρέπει να στερηθούν του δικαιώματός τους να ασκούν τη θρησκεία τους, να παίρνουν μέρος στην πολιτιστική ζωή και να ομιλούν τη γλώσσα τους. United Nations Human Rights, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (τελευταία αναζήτηση 21.03.2020)

²¹⁶ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property* (2017), 24, σσ. 407-427, σ. 415-416.

²¹⁷ United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, 1948, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (τελευταία αναζήτηση 7.4.2020).

²¹⁸ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 110.

²¹⁹ *Ibid.*, σ. 110.

²²⁰ *Ibid.*, σ. 120.

²²¹ *Ibidem.*

Η υποχρέωση των κρατών-μελών κάτω από το άρθρο 15 ορίζει τη διασφάλιση της όλο και πιο ευρείας συμμετοχής των κοινοτήτων, των ομάδων, και των μεμονωμένων ατόμων, συμπεριλαμβανομένων ανθρώπων που έχουν μετακινηθεί, ώστε να διασφαλιστεί η πρόσβασή τους σε θεσμούς, αντικείμενα, αντικείμενα ιστορικής αξίας, πολιτιστικούς και φυσικούς χώρους και τόπους μνήμης των οποίων η ύπαρξη είναι απαραίτητη για την έκφραση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς τους.²²² Το παραπάνω άρθρο είναι ισάξιο με το άρθρο 11 της Σύμβασης.²²³

Στο ίδιο πλαίσιο, η αρχή 5 των *Δεοντολογικών Αρχών για τη Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς* διαβεβαιώνει για την εφαρμοστικότητα μίας διάταξης με παρόμοια ρητορική στο πλαίσιο των ενόπλων συρράξεων.²²⁴ Εθιμικές πρακτικές για την πρόσβαση στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά, θα πρέπει να είναι σεβαστές από όλους.

Είναι αδιαμφισβήτητη λοιπόν, η γενική εξέλιξη στις πολιτικές για την πολιτιστική κληρονομιά των οργανισμών, οι οποίες αντικατοπτρίζονται και στις πολιτικές της UNESCO. Εκτός από τη Σύμβαση για τη διασφάλιση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του 2003, μία ακόμα Σύμβαση, ιδιαίτερα πρωτότυπη για τα έως τότε δεδομένα, έλαβε χώρα το 2005. Αυτή ήταν η Σύμβαση σχετικά με την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων (2005). Η Σύμβαση αυτή έθεσε επί τάπητος την ανάγκη για τη διαφύλαξη της κληρονομιάς που περιέχεται, ή είναι αρχικά βασισμένη σε μη υλικά στοιχεία (προφορικές εκφράσεις και γλώσσα, κοινωνικές πρακτικές και τελετές, ερμηνείες, κοσμολογίες και γνώση για τον φυσικό κόσμο, τέχνες/χειροτεχνίες κτλ.)

Η Σύμβαση αυτή προσπάθησε να βρει τρόπους να προστατέψει και να προωθήσει πολιτιστικές υπηρεσίες και πολιτιστικούς τομείς, που μπορεί να περιλαμβάνουν στοιχεία διαφύλαξης της κληρονομιάς αλλά κυρίως πραγματεύεται πιο σύγχρονες μορφές.²²⁵

²²² Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 122.

²²³ *Ibid.*, σ. 122.

²²⁴ *Ibidem.*

²²⁵ Blake J., «From Traditional Culture and Folklore to Intangible Cultural Heritage: Evolution of a Treaty», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 41-60, σ. 43.

Την ίδια χρονιά πραγματοποιήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης η Σύμβαση σχετικά με την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την Κοινωνία, αλλιώς *Faro Convention*.²²⁶ Η Σύμβαση αυτή έδωσε έμφαση στις σημαντικές μορφές της κληρονομιάς, στον βαθμό που αυτές συνδέονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία.²²⁷

Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι οικουμενικά, αδιαίρετα και αλληλένδετα με τα πολιτιστικά δικαιώματα.²²⁸ Αυτό συνεπάγεται ότι εάν δεν υπάρχει ένα βασικό και αναφαίρετο δικαίωμα, αυτομάτως παύουν να ισχύουν και τα υπόλοιπα.

Έτσι λοιπόν, ασκώντας τα άτομα τα πανανθρώπινα δικαιώματά τους μπορούν να έχουν αξιώσεις σε ό, τι αφορά την αυτοδιάθεση. Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης προστατεύει από παρεμβάσεις και εξασφαλίζει ότι τα έθνη αποφασίζουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ανάπτυξη. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών έχει αποσαφηνίσει ότι το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης περιλαμβάνει το δικαίωμα του ελεύθερου προσδιορισμού, χωρίς εξωτερική παρέμβαση, οποιασδήποτε πολιτιστικής ανάπτυξης. Η αυτοδιάθεση εξασφαλίζει ότι μία ομάδα είναι ικανή να πάρει αποφάσεις ως σύνολο σχετικά με τις συνθήκες και τους όρους που διαμορφώνουν τη ζωή τους. Στον πυρήνα του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης βρίσκεται η ικανότητα ενός λαού να αναπτύσσεται πολιτιστικά. Αυτή η πολιτιστική ανάπτυξη θα πρέπει να περιλαμβάνει τη συμμετοχή στην πολιτιστική διατήρηση, η οποία αντανακλά το δικαίωμα στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων.

Η λήψη αποφάσεων είναι πολύ σημαντική, καθώς επηρεάζει και διαμορφώνει την πολιτιστική ζωή και παράλληλα ενισχύει το κανονιστικό πλαίσιο του δικαιώματος στον πολιτισμό.²²⁹ Παράλληλα, η ικανότητα της λήψης αποφάσεων προϋποθέτει ότι οι λαοί έχουν το δικαίωμα κατοχής και ιδιοκτησίας στη διαδικασία καθορισμού του ποιοι είναι και τι κάνουν με τον πολιτισμό τους.²³⁰

²²⁶ Van der Auwera S, «‘Culture for Development’ and the UNESCO policy on the protection of the cultural property during armed conflict», *International Journal of Cultural Policy*, 20:3, 2013, σσ. 245-260, σ. 256-257.

²²⁷ Βλ. αναλυτικότερα: Council of Europe Treaty Series-No. 199, Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.X.2005, <https://rm.coe.int/1680083746> (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

²²⁸ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 115.

²²⁹ *Ibid.*, σ. 538.

²³⁰ Davila-Ruhaak S. «Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture», *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.* 522 (2016), 521-542, σ. 530.

Πράξεις καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν τρομοκρατούν μόνο τον τοπικό πληθυσμό, αλλά οδηγούν και στην πολιτιστική εκμηδένιση αυτών των ανθρώπων. Σε πολλές περιπτώσεις πρόσφατα, τέτοιες πράξεις αναγνωρίστηκαν ως μέρος ενός σχεδίου *πολιτιστικής κάθαρσης*, ή ακόμα και *πολιτιστικής γενοκτονίας*.²³¹

Συνοψίζοντας, τα τελευταία χρόνια έχει γίνει σαφές ότι μολονότι δεν υπάρχει μία Συνθήκη ξεκάθαρη για την άυλη κληρονομιά και υιοθετημένη από τα κράτη, η διεθνής κοινωνία έχει αναγνωρίσει την πολιτιστική διαφοροποίηση ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Έτσι λοιπόν, έχει ξεφύγει η πολιτιστική κληρονομιά από τον απόλυτο έλεγχο της κρατικής κυριαρχίας. Με αυτόν τον τρόπο, αναδύονται και ενδυναμώνονται νέοι μη κρατικοί δρώντες, όπως είναι οι ενθότητες και οι κοινότητες, οι οποίες είναι οι αγγελιαφόροι αυτής της κληρονομιάς και οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να αντιταχθούν κατά του εθνικού κράτους ή κατά τρίτων κρατών-μελών και να διεκδικήσουν διεθνή προστασία.

Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά και τα αναφαίρετα δικαιώματα του ανθρώπου είναι αλληλένδετα. Αυτό έχει γίνει αποδεκτό και από διεθνή όργανα, τα οποία ενέταξαν την αντίληψη αυτή στις διατάξεις τους. Το *Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης* επικύρωσε τις υποχρεώσεις των κρατών ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και λαμβάνοντας υπόψη τις σχέσεις μεταξύ Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και Δικαίου των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, αποδέχτηκε ότι και οι δύο τομείς του Διεθνούς Δικαίου είναι εφαρμόσιμοι, με το δεύτερο (Δίκαιο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων) να εξυπηρετεί ως *lex specialis (lex specialis derogat legi generali)*^{232 233}

Έχει αναφερθεί πολλές φορές και έχει οριστεί από το Διεθνές Δίκαιο ότι το κράτος στο οποίο βρίσκεται η πολιτιστική κληρονομιά είναι υπεύθυνο για τη διατήρηση και την προστασία των μνημείων.

²³¹ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 114.

²³² Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο για να περιγράψει τις σχέσεις μεταξύ Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και Διεθνούς Δικαίου περί των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Άρα, ο ειδικός νόμος υποσκελίζει τον γενικότερο. «How does law protect in war?» ICRC, <https://casebook.icrc.org/glossary/lex-specialis>. (Τελευταία αναζήτηση 20.03.2020).

²³³ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 121.

Θα πρέπει όμως αυτό το ίδιο να μεριμνά και για την *άυλη* κληρονομιά τόσο του κυρίαρχου πολιτιστικού στοιχείου όσο και των μειονοτήτων που τυχόν ζουν στην επικράτειά του. Οι μειονότητες σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να γίνονται στόχος της νόμιμης κυβέρνησης· τουναντίον, θα πρέπει να απολαμβάνουν όλα τα πολιτιστικά δικαιώματα που τους αναλογούν.

Η'. Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, 1998.

Το Καταστατικό της Ρώμης υπογράφηκε τον Ιούλιο του 1998 και εγκαθίδρυσε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Για να τεθεί σε ισχύ θα έπρεπε να υπογραφεί από 60 κράτη,²³⁴ γεγονός που επετεύχθη το 2002. Είναι μία ακόμη Συνθήκη, η οποία περιέχει διατάξεις κατά της καταστροφής του πολιτιστικού αγαθού. Κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύγκρουσης, η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να είναι σκόπιμη ή ακούσια. Αυτή η διάκριση είναι πολύ σημαντική, καθώς η εκούσια καταστροφή καταδικάζεται ως έγκλημα πολέμου κάτω από το Καταστατικό της Ρώμης. Η μαζική σκόπιμη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι επίσης ένα πρώτο στάδιο, προάγγελος συνήθως μαζικών εκτελέσεων.²³⁵ Συγκεκριμένα, δηλώνει ότι οι σκόπιμες επιθέσεις κατά κτιρίων που είναι αφιερωμένες στη θρησκεία και όχι μόνο ή σε ιστορικά μνημεία, με την απουσία στρατιωτικού σκοπού, θεωρούνται ένα έγκλημα πολέμου.²³⁶ Το Καταστατικό της Ρώμης εγκαθίδρυσε το πρώτο, βασισμένο σε Σύμβαση, μόνιμο Διεθνές Δικαστήριο που έχει δικαιοδοσία για τα πιο σοβαρά εγκλήματα διεθνούς ενδιαφέροντος, όπως είναι η γενοκτονία, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου.²³⁷ Το Δικαστήριο αυτό έχει την αρμοδιότητα σε εγκλήματα επιθετικότητας από τη στιγμή που μία διάταξη που ορίζει ένα τέτοιο έγκλημα έχει υιοθετηθεί.²³⁸

Στο προοίμιό του, το Καταστατικό αναφέρει ότι όλοι οι λαοί που είναι ενωμένοι με κοινούς δεσμούς, μοιράζονται μαζί την κληρονομιά και είναι καθήκον κάθε κράτους να ασκεί την ποινική του δικαιοδοσία πάνω σε αυτούς που είναι υπεύθυνοι για διεθνή εγκλήματα.²³⁹

²³⁴ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 547 και *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 31.

²³⁵ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 2.

²³⁶ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 547.

²³⁷ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 31 και Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 3.

²³⁸ *Ibid*, σ. 31

²³⁹ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 102.

Επίσης, επαναδιατυπώνει τους σκοπούς και τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη του Ο.Η.Ε. και συγκεκριμένα ότι όλα τα κράτη θα πρέπει να αποφεύγουν την απειλή ή τη χρήση στρατιωτικής ισχύος κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας κάθε κράτους.²⁴⁰

Πρόσθετα, δίνει έμφαση στο γεγονός ότι δεν υπάρχει κανένα στοιχείο στο Καταστατικό που να μπορεί να εξουσιοδοτήσει ένα κράτος-μέλος να εμπλακεί σε μία ένοπλη σύρραξη ή στις εσωτερικές υποθέσεις κάποιου άλλου κράτους.²⁴¹

Τηρουμένων των αναλογιών, η εμπλοκή και η ανάμειξη στα εσωτερικά ενός έτερου κράτους, καθώς και η εκκίνηση μιας πολεμικής διαδικασίας (εκτός και αν αποτελεί νόμιμη άμυνα και τοποθετείται κάτω από το κεφάλαιο VII του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών) θεωρούνται παράνομες. Παρόλα αυτά, στην ιστορική επιστήμη και στη διεθνή πραγματικότητα υπάρχουν πλείστες τέτοιες περιπτώσεις. Το ΔΠΔ ακριβώς μεριμνεί για τα τρία πιο σοβαρά εγκλήματα.

Σύμφωνα με το άρθρο 6, η γενοκτονία δεν αναφέρεται μόνο στη σωματική διάσταση και στις σωματικές συνέπειες που έχει το έγκλημα αυτό σε μία ομάδα ανθρώπων αλλά εντός αυτής εμπερικλείεται ξεκάθαρα η πρόθεση, ως εκ τούτου δόλος, της ολικής ή της μερικής καταστροφής μιας θρησκευτικής, εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ομάδας.²⁴²

Τα εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας μπορούν να συντελεστούν τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και σε περιόδους πολέμου. Συγκεκριμένα σε αυτά, αναφέρεται το άρθρο 7 του Καταστατικού. Η παράγραφος 1 (h) δύναται να αφορά και στην πολιτιστική κληρονομιά, καθώς η δίωξη ομάδων με διακριτά πολιτικά, φυλετικά, εθνικά, πολιτιστικά, εθνοτικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά μπορεί να σταθεί τροχοπέδη στην άσκηση των πολιτιστικών δικαιωμάτων των ομάδων αυτών.²⁴³

²⁴⁰ *Ibid.*, σ. 102-103.

²⁴¹ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 103.

²⁴² Κοινό άρθρο 6 από *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 Ιουλίου 1998, UNDC, 2187. Άρθρο II από United Nations, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, 1948.

²⁴³ *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 Ιουλίου 1998, UNDC, 2187.

Το άρθρο 8²⁴⁴ του Καταστατικού εγκαθιδρύει τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου αναφορικά με τα εγκλήματα πολέμου, συγκεκριμένα όταν αυτά διαπράττονται ως μέρος ενός πλάνου ή μιας πολιτικής ή στο πλαίσιο διάπραξης μεγάλης κλίμακας τέτοιων εγκλημάτων.²⁴⁵ Αυτή η διάταξη καλύπτει συγκεκριμένα βαρυσήμαντες παραβιάσεις νόμων και εθίμων που ισχύουν τόσο σε διεθνούς κλίμακας όσο και σε μη διεθνούς κλίμακας συρράξεις. Αναφορικά με το πολιτιστικό αγαθό, το άρθρο 8 αναφέρει ότι κτίρια που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, την εκπαίδευση, τις τέχνες, την επιστήμη ή σε φιλανθρωπικούς σκοπούς-κοινοφελή ιδρύματα, ιστορικά μνημεία, νοσοκομεία και χώροι όπου συλλέγονται οι άρρωστοι και οι τραυματίες, δεν αποτελούν στρατιωτικούς στόχους.²⁴⁶ Εφόσον όμως πραγματοποιηθεί σκόπιμα, μία τέτοια επίθεση αποτελεί έγκλημα πολέμου (άρθρο 8 παρ. 2 (b) (ix) και (e) (iv)).

Σύμφωνα με το άρθρο 17 παράγραφος 1,²⁴⁷ το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ασκεί δικαιοδοσία μόνο όταν ένα κράτος είναι ουσιαστικά ανίκανο να ασκήσει δίωξη στους φερόμενους εγκληματίες πολέμου εντός της δικής του δικαιοδοσίας ή όταν δε θέλει να προβεί σε αυτό. Συνεπώς, για να διασφαλιστεί ότι οι ποινικές κυρώσεις επιβάλλονται για τα εγκλήματα πολέμου σε εθνικό επίπεδο, τα κράτη αρμόζει να θεσπίσουν τέτοια νομοθεσία που θα τους επιτρέπει να φέρνουν τους δράστες τέτοιων εγκλημάτων ενώπιον της δικαιοσύνης. Σύμφωνα με το άρθρο 20²⁴⁸ κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να παραπεμφθεί σε δύο ξεχωριστά δικαστήρια και να διώκεται ποινικά δύο φορές για ένα έγκλημα το οποίο έχει τελέσει, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα καταπατούνταν τα δικαιώματά του. Η αρχή αυτή είναι γνωστή ως «*ne bis in idem*» και σημαίνει «*ου δις επ' αυτώ*».

²⁴⁴ *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 Ιουλίου 1998, UNDC, 2187.

²⁴⁵ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 31 και Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 7.

²⁴⁶ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 31.

²⁴⁷ *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 Ιουλίου 1998, UNDC, 2187.

²⁴⁸ *Ibidem*.

Παράλληλα, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο δύναται να ασκήσει δίωξη σε μεμονωμένα μέλη μη κρατικών ενόπλων ομάδων για παραβίαση του άρθρου 8.²⁴⁹

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 11,²⁵⁰ ο εισαγγελέας του Δικαστηρίου μπορεί να ανοίξει έρευνα ακολουθούμενη το παραπεμπτικό από ένα κράτος-μέλος²⁵¹ ή από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών,²⁵² όπως ορίζει το άρθρο 13 του ΔΠΔ.²⁵³

Το ΔΠΔ αντιμετωπίζει σωρεία πολιτικών προκλήσεων, καθώς οι τρεις μεγαλύτερες στρατιωτικές δυνάμεις παγκοσμίως και τρία από τα πέντε μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας -οι Η. Π. Α., η Κίνα και η Ρωσία- δεν είναι κράτη-μέλη του Καταστατικού της Ρώμης.²⁵⁴ Επιπλέον, από τον Μάρτιο του 2016, η Συρία και το Ιράκ επίσης δεν είναι κράτη-μέλη και συνεπώς το ΔΠΔ δεν έχει καμία γεωγραφική δικαιοδοσία σε αυτά. Παρόλα αυτά, οι δράστες των εγκλημάτων πολέμου σε Συρία και Ιράκ, οι οποίοι είναι πολίτες άλλων κρατών, μπορούν να συλληφθούν.²⁵⁵ Όσον αφορά στον εισαγγελέα του ΔΠΔ, μπορεί επίσης να ανοίξει έρευνα *proprio motu*, εάν έχει εγκριθεί πριν τη δίκη.²⁵⁶ Σε περιπτώσεις παραπομπής από κράτη-μέλη ή αυτεπάγγελτης δίωξης (*proprio motu*), το Δικαστήριο έχει και εδαφική και κατά πρόσωπον δικαιοδοσία, για παράδειγμα σχετικά με το εάν το έγκλημα διαπράχθηκε στο έδαφος του κράτους-μέλους ή από πολίτη άλλης εθνικότητας.²⁵⁷ Σχετικά με τα εγκλήματα που υποτίθεται συνέβησαν στο έδαφος ενός κράτους, το οποίο δεν είναι μέλος στο Καταστατικό της Ρώμης, μία έρευνα μπορεί να ξεκινήσει εάν η κατάσταση αναφέρθηκε στον εισαγγελέα από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, λαμβάνοντας δράση κάτω από το Κεφάλαιο VII του Καταστατικού των Η.Ε., όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω.²⁵⁸

²⁴⁹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 138.

²⁵⁰ *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 Ιουλίου 1998, UNDC, 2187.

²⁵¹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 138.

²⁵² Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 7.

²⁵³ *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 Ιουλίου 1998, UNDC, 2187.

²⁵⁴ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 12.

²⁵⁵ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 7.

²⁵⁶ *Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, ICRC, σσ. 1-39, σ. 139.

²⁵⁷ *Ibidem*.

²⁵⁸ *Ibidem*.

Θ'. Η UNESCO και ο ρόλος των Διακυβερνητικών και των μη Κυβερνητικών Οργανισμών.

Η UNESCO ορίζει την πολιτιστική κληρονομιά ως το κληροδότημα των φυσικών ιστορικών αντικειμένων και των άυλων χαρακτηριστικών μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας που είναι κληροδοτημένη από τις προηγούμενες γενιές και η οποία συντηρείται στο παρόν και παράλληλα απονέμεται προς όφελος των μελλοντικών γενεών.²⁵⁹

Οι δράσεις και οι καμπάνιες της UNESCO είναι πάρα πολλές. Αξίζει να αναφερθεί ένα διεθνές κίνημα, το *#Unite4Heritage*, το οποίο παρουσιάστηκε το 2015 και το οποίο μεριμνά για την προστασία και τη διαφύλαξη της κληρονομιάς, η οποία βρίσκεται σε κίνδυνο. Η καμπάνια αυτή οφείλει τη δημιουργία της στην καταστροφή που υπέστη η κληρονομιά στο Ιράκ και στη Συρία. Στόχος της είναι η ενεργοποίηση και η κινητοποίηση των ανθρώπων στα κοινωνικά δίκτυα ως προς την καταστροφή της κληρονομιάς.²⁶⁰

Το 1995 το Διεθνές Ινστιτούτο για την Ενοποίηση του Ιδιωτικού Δικαίου σχετικά με τα Κλεμμένα ή τα παρανόμως Μετατοπισμένα Πολιτιστικά Αγαθά (UNIDROIT) όρισε τις ευθύνες των δυνάμεων κατοχής, ως προς την προστασία του πολιτιστικού αγαθού στις ζώνες υπό κατάληψη. Ο διακυβερνητικός οργανισμός αυτός συμπληρώνει τη Σύμβαση του 1970 με στοιχεία του ιδιωτικού δικαίου, καλύπτοντας τις ατομικές νομικές υποχρεώσεις και ευθύνες σε περιπτώσεις όπου οι ιδιώτες κάτοχοι αποκτούν ένα κλεμμένο ή παρανόμως εξαγώγιμο πολιτιστικό αγαθό.²⁶¹

Το Διεθνές Συμβούλιο για τα Μνημεία και τους Χώρους (ICOMOS), το συμβουλευτικό-γνωμοδοτικό σώμα της Επιτροπής για την παγκόσμια κληρονομιά για την εφαρμογή της Σύμβασης του 1972, είναι ένας διεθνής μη κυβερνητικός οργανισμός αφιερωμένος στην προστασία των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς σε όλον τον κόσμο. Συνεισφέρει στις προσπάθειες της UNESCO που αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά του Ιράκ και της Συρίας.²⁶²

²⁵⁹ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 2.

²⁶⁰ Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 31.

²⁶¹ *Ibid*, σ. 4.

²⁶² Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 6.

Ένα δίκτυο μουσειολόγων, η *ICOM*, εκδίδει μία κόκκινη λίστα έργων τέχνης, τα οποία βρίσκονται σε κίνδυνο ή αρχαιολογικών αντικειμένων που είναι τοποθετημένα σε εδάφη με δυσχερείς συνθήκες. Έχει ως σκοπό την αποτροπή της πώλησης και έκδοσης κλεμμένων αντικειμένων, διευκολύνοντας την ταυτοποίησή τους.²⁶³

Το *Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Διατήρησης και Προστασίας του Πολιτιστικού Αγαθού (ICCROM)* είναι μία διακυβερνητική οργάνωση υπεύθυνη για την αξιολόγηση και τη μείωση της επίδρασης των κινδύνων που αντιμετωπίζει η πολιτιστική κληρονομιά.²⁶⁴

Η εξουσία του *UNODC*, του *Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Οργανωμένο Έγκλημα*, καλύπτει και την παράνομη διακίνηση του πολιτιστικού αγαθού. Προσφέρει συμβουλευτικές υπηρεσίες και τεχνική υποστήριξη στην πρόληψη του εγκλήματος και στην απονομή της δικαιοσύνης. Επίσης, έχει αναπτύξει έναν διεθνή οδηγό για την προστασία από το έγκλημα και την απονομή δικαιοσύνης κατά του οργανωμένου εγκλήματος αναφορικά με την παράνομη διακίνηση του πολιτιστικού αγαθού και άλλα παρεμφερή αδικήματα, και μάλιστα υιοθετήθηκε από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών.²⁶⁵

Ο *Παγκόσμιος Οργανισμός Τελωνείων*, ο *WCO*, διαχειρίζεται ένα πρόγραμμα πάνω στην πρόληψη της παράνομης διακίνησης του πολιτιστικού αγαθού και είναι υπεύθυνος για την πρόληψη αυτής, η οποία παράνομη διακίνηση θεωρείται ως ένα οργανωμένο έγκλημα και ως μία διαδικασία ξεπλύματος μαύρου χρήματος. Ο οργανισμός αυτός διευκολύνει την ταυτοποίηση πιθανών κλεμμένων αντικειμένων και την ανταλλαγή πληροφοριών μέσω ενός δικτύου επικοινωνίας των τελωνείων.²⁶⁶

Η *Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO)*, το *Διεθνές Συμβούλιο σχετικά με τα Μνημεία και τους Χώρους (ICOMOS)*, ο *Παγκόσμιος Οργανισμός Τελωνείων (WCO)* και η *Διεθνής Οργάνωση Εγκληματολογικής Αστυνομίας (Interpol)* εμπλέκονται όλα στην εφαρμογή των διεθνών Συμβάσεων για την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και της *Σύμβασης της Χάγης* του 1954 και της *Σύμβασης* του 1972.²⁶⁷ Έτσι, οι θεσμοί αυτοί εποπτεύουν τη συμμόρφωση των κρατών στις υπογραφείσες Συμβάσεις.

²⁶³ *Ibid.*, σ. 6.

²⁶⁴ *Ibidem.*

²⁶⁵ *Ibidem.*

²⁶⁶ *Ibid.*, σ. 7.

²⁶⁷ *Ibid.*, σ. 1.

Γ'. Εξουσιοδοτήσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας και Αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών.

Το Συμβούλιο Ασφαλείας έχει ψηφίσει πολλές εξουσιοδοτήσεις ως όργανο των Ηνωμένων Εθνών. Παρατηρώντας αποφάσεις παλαιότερων δεκαετιών γίνεται αντιληπτό ότι η διεθνής κοινωνία δεν μεριμνούσε ούτε ακολουθούσε πολιτική συμπερίληψης για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα τελευταία χρόνια όμως, και όπως έχει αναλυθεί παραπάνω, τα κράτη είναι πιο ευαισθητοποιημένα σε ζητήματα, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και η *άυλη* πολιτιστική κληρονομιά. Πιο συγκεκριμένα, κυρίως από τη δεκαετία του 1990 παρατηρούνται αναφορές της πολιτιστικής κληρονομιάς σε εξουσιοδοτήσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας. Μόλις όμως το 2017 υιοθετήθηκε μία εξουσιοδότηση, η 2347, η οποία τάραξε τα νερά της διεθνούς πολιτικής και του τρόπου αντιμετώπισης της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Οι εξουσιοδοτήσεις και οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης αντικατοπτρίζουν τις εξελίξεις στο παγκόσμιο στερέωμα, καθώς επίσης καλύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες ανάλογες των ιστορικών συγκυριών.

Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης με τις εξουσιοδοτήσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας έχουν σημαντικές διαφορές. Οι μεν πρώτες χρησιμοποιούν πιο απλούς νομικούς όρους²⁶⁸ και τείνουν περισσότερο να είναι συστάσεις προς κινητοποίηση κρατών και οργανισμών, παρά αποφάσεις δεσμευτικού χαρακτήρα με ισάξιο νομικά κύρος με αυτό των εξουσιοδοτήσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας.

Πριν όμως αναλυθούν οι εξουσιοδοτήσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, αξίζει να αναφερθούν κάποιες αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών. Ήδη από το 1973 και την A/RES/31/48 η Γενική Συνέλευση ασχολήθηκε με τη διατήρηση και την περαιτέρω ανάπτυξη των πολιτιστικών αξιών.²⁶⁹ Η A/RES/31/87 του 1973 ασχολήθηκε με την επιστροφή έργων τέχνης στο πλαίσιο διατήρησης της κληρονομιάς και κυρίως στα κράτη θύματα οικειοποίησης των πολιτιστικών τους αγαθών.²⁷⁰

²⁶⁸ Van Den Rul C., «Why Have Resolutions of the UN General Assembly If They Are Not Legally Binding?», *E-International Relations*, σσ. 1-5, σ. 1, <https://www.e-ir.info/2016/06/16/why-have-resolutions-of-the-un-general-assembly-if-they-are-not-legally-binding/> (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

²⁶⁹ United Nations, *General Assembly Resolution 3148 (XXVIII)*, 14 Δεκεμβρίου 1973.

²⁷⁰ United Nations, *General Assembly Resolution 3187 (XXVIII)*, 18 Δεκεμβρίου 1973.

Την ίδια ρητορική ακολουθούν και επόμενες αποφάσεις, ενδεικτικά η A/RES/33/50 του 1978, η A/RES/34/64 του 1979, η A/RES/35/127 του 1980, η A/RES/35/128 του 1980 και πλείστες ακόμα.²⁷¹

Φτάνοντας στο 2005, και έχοντας προηγηθεί αρκετές δεκαετίες ενασχόλησης με την πολιτιστική κληρονομιά και την προστασία αυτής, είναι έκδηλη η άνοδος της τρομοκρατίας και η προσπάθεια πάταξής της και καταδίκης της από την Γενική Συνέλευση, κυρίως μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001. Χαρακτηριστικά, η A/RES/60/1 του 2005 καταδικάζει την τρομοκρατία, καθώς τη χαρακτηρίζει ως την πιο σημαντική απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.²⁷² Επίσης, καλεί να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, με στόχο την αντιμετώπισή της. Παράλληλα, αναγνωρίζει τη διεθνή συνεργασία στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, η οποία θα πρέπει να διενεργείται σε συμμόρφωση με το Διεθνές Δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και τις σχετικές διεθνείς Συμβάσεις και Πρωτόκολλα. Τέλος, καλούνται όλα τα κράτη να απέχουν από την οργάνωση, τη χρηματοδότηση και την παροχή εκπαίδευσης ή την υποστήριξη τρομοκρατικών δραστηριοτήτων και θα πρέπει να ληφθούν όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να διαβεβαιώσουν τα κράτη ότι τα εδάφη τους δε χρησιμοποιούνται για οποιαδήποτε τέτοια δραστηριότητα.

Το 2016, με την υιοθέτηση της A/RES/33/20²⁷³ καταδικάστηκε η οργανωμένη ληλασία, το λαθρεμπόριο και η κλοπή, καθώς και η παράνομη διακίνηση του πολιτιστικού αγαθού, δραστηριότητες οι οποίες αντιβαίνουν στο Διεθνές Δίκαιο, όπως επίσης και η χρηματοδότηση της τρομοκρατίας. Η ίδια απόφαση καλούσε τα κράτη να λάβουν όλα τα μέτρα σε εθνικό επίπεδο, όπως αυτά αναπτύχθηκαν υπό την αιγίδα των: *UNESCO, UNODC, WCO, Interpol*. Παράλληλα, η μη πρόσβαση στην πολιτιστική ζωή, μπορεί να απειλήσει τη σταθερότητα, την κοινωνική συνοχή και την πολιτιστική ταυτότητα, καθώς και να σταθεί εμπόδιο στον διάλογο, την ειρήνη και τη συμφιλίωση. Πρόσθετα, μέσω της απόφασης παροτρύνονται όλες οι πλευρές που παίρνουν μέρος σε μία σύγκρουση να απέχουν από οποιαδήποτε παράνομη στρατιωτική χρήση ή στοχοποίηση του πολιτιστικού αγαθού.

²⁷¹ A/RES/36/64/1981, A/RES/38/34/1983, A/RES/40/19/1985.

²⁷² United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005*, A/RES/60/1, 24 Οκτωβρίου 2005.

²⁷³ Υπάρχουν πολλές ακόμη Αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης που αναφέρουν την πολιτιστική κληρονομιά, όπως: A/HRC/17/38/2011, A/HRC/33/L. 21/2016, A/HRC/RES/33/20/2016, A/HRC/31/59/2016.

Επιπρόσθετα, τα κράτη καλούνται να υιοθετήσουν αποτελεσματικές στρατηγικές, ώστε να προλάβουν την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω, μεταξύ άλλων, εξασφαλισμένης ανάληψης ευθυνών, καταγραφής της κληρονομιάς αυτής εντός της αρμοδιότητάς τους, συμπεριλαμβανομένων ψηφιακών μέσων, εφαρμοζόμενων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, με βάση τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών δικαιωμάτων και εκπαιδεύοντας τις στρατιωτικές δυνάμεις σε όλους τους σχετικούς κανόνες είτε κατά τη διάρκεια ένοπλης σύγκρουσης είτε αργότερα.²⁷⁴

Εξετάζοντας τις εξουσιοδοτήσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας παρατηρείται ότι ήδη από το 1999 η προσοχή της διεθνούς κοινωνίας ήταν στραμμένη προς τη Μέση Ανατολή και συγκεκριμένα στο Αφγανιστάν.

Έτσι λοιπόν το 1999, το Συμβούλιο Ασφαλείας ζήτησε τον σεβασμό της πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς του Αφγανιστάν, ενώ παράλληλα εξέφρασε την ανησυχία του για συγκεκριμένες περιοχές του εδάφους του, οι οποίες βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των Ταλιμπάν.²⁷⁵

Συγκεκριμένα, η 1267 διαβεβαιώνει την ισχυρή δέσμευση στην κυριαρχία, ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα και εθνική ολότητα του Αφγανιστάν και στον σεβασμό της πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς του.²⁷⁶ Παράλληλα, καταδικάζει την επαναλαμβανόμενη χρήση του εδάφους του Αφγανιστάν, ειδικότερα περιοχές που τελούν υπό τον έλεγχο των Ταλιμπάν, στις οποίες παρέχεται προστασία και εκπαιδεύονται τρομοκράτες.²⁷⁷ Αξίζει να αναφερθεί ότι μέσω της εξουσιοδότησης αυτής το Συμβούλιο Ασφαλείας για πρώτη φορά συνέδεσε την πολιτιστική κληρονομιά με την τρομοκρατία.²⁷⁸

Η θεματολογία των εξουσιοδοτήσεων, ιδίως από το 2001 και το τρομοκρατικό χτύπημα του Σεπτεμβρίου, είναι αδιαμφισβήτητα η τρομοκρατία και η πάταξη αυτής. Παρόλα αυτά, ο ρόλος του Σ. Α. ξεκάθαρα διευρύνθηκε μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης.²⁷⁹

²⁷⁴ United Nations, *Resolution adopted by the Human Rights Council on 30 September 2016*, A/HRC/RES/33/20, 6 Οκτωβρίου 2016.

²⁷⁵ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 6.

²⁷⁶ United Nations, *Security Council Resolution No. 1267*, UN Doc., S/RES 1267, 15 Οκτωβρίου 1999.

²⁷⁷ *Ibidem*.

²⁷⁸ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 10.

²⁷⁹ Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 32.

Σύμφωνα με την 1373/2001, οποιαδήποτε πράξη διεθνούς τρομοκρατίας, αποτελεί απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Αναφέρεται στο φυσικό δικαίωμα της ατομικής και συλλογικής ασφαλείας, όπως αναγνωρίζει ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών και όπως επαναλαμβάνει η 1368/2001.²⁸⁰

Ως αποτέλεσμα του τρομοκρατικού χτυπήματος στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, το 2003, και κατόπιν της εισβολής στο Ιράκ, το Συμβούλιο Ασφαλείας τόνισε την ανάγκη σεβασμού προς την αρχαιολογική, ιστορική, πολιτιστική και θρησκευτική κληρονομιά του Ιράκ και την ανάγκη σεβασμού για τη διαρκή προστασία των αρχαιολογικών, ιστορικών, πολιτιστικών και θρησκευτικών χώρων, μουσείων, βιβλιοθηκών και μνημείων στην εξουσιοδότηση 1483/2003²⁸¹. Επίσης, απηύθυνε στα κράτη να διευκολύνουν την ασφαλή επιστροφή των ιρακινών αγαθών που βρίσκονταν στο έδαφός τους.²⁸² Επίσης, αποφασίστηκε ότι όλα τα κράτη-μέλη θα πρέπει να κάνουν τα κατάλληλα βήματα, ώστε να διευκολύνουν την ασφαλή επιστροφή στο Ιράκ αντικείμενων αρχαιολογικής, πολιτιστικής, ιστορικής σπάνιας περιουσίας, τα οποία μετακινήθηκαν παράνομα από το Ιρακινό Εθνικό Μουσείο, την Εθνική Βιβλιοθήκη και άλλους τόπους στο Ιράκ ήδη από την υιοθέτηση της εξουσιοδότησης 661/1990. Με τη συγκεκριμένη εξουσιοδότηση καθοριζόταν ένα σύστημα απαγόρευσης στο εμπόριο ή τη μεταφορά τέτοιων αντικειμένων,²⁸³ τα οποία παρανόμως εξήλθαν από το Ιράκ από την εισβολή του στο Κουβέιτ, και μία έκκληση επιστροφής τους²⁸⁴.

Μία ακόμα εξουσιοδότηση που αφορά στο Ιράκ, η 1546/2004 αναφέρεται στην τρομοκρατική δράση ομάδων. Συγκεκριμένα, τονίζεται η ανάγκη όλα τα μέρη να σεβαστούν και να προστατεύσουν τους αρχαιολογικούς, ιστορικούς, πολιτιστικούς, θρησκευτικούς χώρους του Ιράκ.²⁸⁵

²⁸⁰ United Nations, *Security Council Resolution No. 1373*, UN Doc., S/RES/1373, 28 Σεπτεμβρίου 2001.

²⁸¹ United Nations, *Security Council Resolution No. 1483*, UN Doc., S/RES/1483, 22 Μαΐου 2003.

²⁸² Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 6.

²⁸³ United Nations, *Security Council Resolution No. 1483*, UN Doc., S/RES/1483, 22 Μαΐου 2003.

²⁸⁴ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 4.

²⁸⁵ United Nations, *Security Council Resolution No. 1546*, UN Doc., S/RES/1546, 4 Ιουνίου 2004.

Το 2012, στο πλαίσιο των απειλών για την ειρήνη και ασφάλεια στο Μάλι, το Συμβούλιο Ασφαλείας καταδίκασε τη βεβήλωση, τη ζημία και την καταστροφή των ιερής, ιστορικής και πολιτιστικής σημασίας χώρων κυρίως, αλλά όχι μόνο εκείνων που προστατεύονταν από την *UNESCO*, συμπεριλαμβανομένης της πόλης του Τιμποκτού.

Συγκεκριμένα στην 2056/2012 καταδικάστηκε η βεβήλωση, η καταστροφή και η ζημία σε τόπους λατρείας, ιστορικής και πολιτιστικής σημασίας κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, σε εκείνους τους τόπους που ορίζονται από την *UNESCO*, συμπεριλαμβανομένης της πόλης του Τιμποκτού.²⁸⁶ Τέλος, η εξουσιοδότηση έκανε λόγο για δραστηριοποίηση της *al-Qaeda* και γενικότερα τρομοκρατικών ομάδων στο έδαφος του Μάλι.

Επίσης, η εξουσιοδότηση 2085/2012 ασχολήθηκε με την περίπτωση του Μάλι και ανέφερε ότι καταδικάζονται όλων των ειδών οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο βόρειο Μάλι από ένοπλους επαναστάτες, τρομοκράτες και άλλες ομάδες εξτρεμιστών. Περιλαμβάνονται εκείνες οι προσβολές που σχετίζονται με παραβιάσεις κατά πολιτών, κυρίως γυναικών και παιδιών, θανατώσεις, ομηρίες, λεηλασίες, κλοπές, καταστροφή πολιτιστικών και θρησκευτικών χώρων και στρατολόγηση παιδιών. Τέτοιες πράξεις θα μπορούσαν να ισοδυναμούν με εγκλήματα, όπως έχουν οριστεί στο Καταστατικό της Ρώμης.²⁸⁷

Μία ακόμα σημαντική εξουσιοδότηση που ασχολείται με το Μάλι είναι η 2100/2013. Μέσω αυτής, το Συμβούλιο Ασφαλείας παρέτεινε την εντολή της αποστολής *MINUSMA*, για να υποστηρίξει την πολιτιστική διατήρηση παρέχοντας βοήθεια στις μεταβατικές αρχές να προστατεύσουν τους χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς και να επιχειρούν προσεκτικά.²⁸⁸ Η 2100 επιπλέον, καταδικάζει όλων των ειδών τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με εξωδικαστικές εκτελέσεις, αυθαίρετες συλλήψεις και προφυλακίσεις, σεξιστική βία και καταστροφή της πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς, που διαπράχθηκαν στο Μάλι από μεμονωμένα άτομα ή ομάδες.²⁸⁹

²⁸⁶ United Nations, *Security Council Resolution No. 2056*, UN Doc., S/RES/2056, 5 Ιουλίου 2012.

²⁸⁷ United Nations, *Security Council Resolution No. 2085*, UN Doc., S/RES/2085, 20 Δεκεμβρίου 2012.

²⁸⁸ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 7.

²⁸⁹ United Nations, *Security Council Resolution No. 2100*, UN Doc., S/RES/2100, 25 Απριλίου 2013.

Όσον αφορά στη Συρία, όπου ο εμφύλιος ξέσπασε το 2011, το Συμβούλιο Ασφαλείας άρχισε να ανησυχεί ιδιαίτερα για την πολιτιστική κληρονομιά μόλις από το 2014 και εξής, μολονότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε ήδη υιοθετήσει μία συγκεκριμένη απαγόρευση για τις εισαγωγές σχετικά με τις συριακές αρχαιότητες το 2013.²⁹⁰ Από τις 17 Ιουνίου 2014 έως τις 12 Φεβρουαρίου 2015, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε εξουσιοδοτήσεις ως προς την κυριαρχία και την εδαφική ακεραιότητα της Συρίας και του Ιράκ και καταδίκασε τον *ISIL* και την καταστροφή που επέφερε στην πολιτιστική κληρονομιά.²⁹¹

Μία εξουσιοδότηση που αφορά στην Συρία, η 2139/2014, κάλεσε όλες τις πλευρές σε άμεση παύση όλων των βιαιοτήτων που έχουν προκαλέσει ανθρώπινο πόνο στη Συρία.²⁹² Επίσης, ανέφερε ότι επείγει να διασωθεί το πλούσιο κοινωνικό μωσαϊκό της Συρίας και η πολιτιστική κληρονομιά και να γίνουν τα κατάλληλα βήματα, ώστε να διασφαλιστεί η προστασία των συριακών χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς.²⁹³ Επιπλέον, καταδίκασε την τρομοκρατία και ομάδες που την ασκούν, όπως είναι η *Al-Qaeda*. Παράλληλα, με την 2139 καταδικάστηκαν οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου τόσο από μεριάς συριακών αρχών όσο και ενόπλων ομάδων. Επίσης, η συγκεκριμένη εξουσιοδότηση αναφέρεται στις παραβιάσεις αυτές ως πιθανά εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.²⁹⁴

Όσον αφορά στην 2165/2014, μέσω αυτής επιβεβαιώθηκε η ισχυρή αφοσίωση των Ηνωμένων Εθνών στην κυριαρχία, την ανεξαρτησία, την ενότητα και την εδαφική ακεραιότητα της Συρίας, σύμφωνα με τους σκοπούς και τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη.²⁹⁵

²⁹⁰ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 8.

²⁹¹ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 100.

²⁹² United Nations, *Security Council Resolution No. 2139*, UN Doc., S/RES/2139, 22 Φεβρουαρίου 2014.

²⁹³ *Ibidem*.

²⁹⁴ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 126.

²⁹⁵ *Ibid*, σ. 100.

Στην 2170/2014, το Συμβούλιο Ασφαλείας τοποθετήθηκε κάτω από το Κεφάλαιο VII και απηύθυνε στα κράτη-μέλη να σώσουν το πλούσιο κοινωνικό μωσαϊκό της Συρίας και την πολιτιστική κληρονομιά και να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να εξασφαλίσουν την προστασία της συριακής κληρονομιάς. Παράλληλα, καταδίκασε εκ νέου ομάδες, όπως το *ISIL* (Islamic State in Iraq and Levant), για την καταστροφή πολιτιστικών και θρησκευτικών χώρων. Το ίδιο επαναδιατυπώθηκε το 2015, με την 2199, η οποία εκ νέου καταδίκασε τις επιθέσεις του *ISIL* στην Συρία και στο Ιράκ, κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς.²⁹⁶ Παράλληλα, η 2170/2014 επαναδιατύπωσε την ανεξαρτησία, την κυριαρχία, την ενότητα και την εδαφική ακεραιότητα του Ιράκ.²⁹⁷ Τέλος, προήγαγε τη συνεργασία διεθνών και περιφερειακών οργανισμών, ώστε να εμποδίσουν και να απομονώσουν την απειλή της τρομοκρατίας.²⁹⁸

Στις 12 Φεβρουαρίου 2015, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών ομόφωνα υιοθέτησε την 2199/2015, η οποία τοποθετήθηκε κάτω από το κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη και καταδίκασε την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Ιράκ και στη Συρία. Επίσης, σημείωσε ότι ο *ISIS* και άλλες τρομοκρατικές ομάδες ωφελούνται οικονομικά από την άμεση ή έμμεση εμπλοκή τους στη λεηλασία και στο λαθρεμπόριο αντικειμένων της πολιτιστικής κληρονομιάς από αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, βιβλιοθήκες, αρχεία, και άλλους χώρους στο Ιράκ και τη Συρία με σκοπό την υποστήριξη προσπαθειών στρατολόγησης -από *ISIS* και *ANF* (Al-Nusrah Front)- και παράλληλα την ενίσχυση της επιχειρησιακής ικανότητάς τους στην οργάνωση και πραγματοποίηση τρομοκρατικών επιθέσεων.²⁹⁹

²⁹⁶ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 8.

²⁹⁷ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 100.

²⁹⁸ United Nations, *Security Council Resolution No. 2170*, UN Doc., S/RES/2170, 15 Αυγούστου 2014.

²⁹⁹ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 100, United Nations, *Security Council Resolution No. 2199*, UN Doc., S/RES/2199, 12 Φεβρουαρίου 2015, Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 4 και Weiss T. G., Connelly N., «Cultural Cleansing and Mass Atrocities. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict Zones», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 1, L. A., 2017, σσ. 1-49, σ. 20.

Πρόσθετα, η εξουσιοδότηση αυτή κάλεσε ομόφωνα για άμεση παύση της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς του Ιράκ, συμπεριλαμβανομένων των θρησκευτικών χώρων ή αντικειμένων, και προέτρεψε για τη διατήρηση της κληρονομιάς του Ιράκ προστατεύοντας τα πολιτιστικά και θρησκευτικά αγαθά και τους χώρους, όπως συνάδουν με το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο.³⁰⁰

Παρόμοια ρητορική με τις παραπάνω εξουσιοδοτήσεις ακολουθεί η 2249/2015, καθώς και η 2253/2015. Η τελευταία καταδίκασε την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς στο Ιράκ και στη Συρία κυρίως από το *ISIL* και το *ANF*, συμπεριλαμβανομένων στοχοποιημένων θρησκευτικών χώρων και αντικειμένων.³⁰¹ Αναφέρεται επίσης, η υποχρέωση των κρατών-μελών να κάνουν τα απαραίτητα βήματα, ώστε να αποτρέψουν το εμπόριο ιρακινής και συριακής πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και άλλων αντικείμενων αρχαιολογικής, ιστορικής, πολιτιστικής, σπάνιας επιστημονικής και θρησκευτικής σημασίας που παράνομα απομακρύνθηκαν από το Ιράκ από τις 6 Αυγούστου 1990 και από τη Συρία από τις 15 Μαρτίου 2011.³⁰² Εντός πλαισίου εντάσσεται το απαγορευμένο διασυνοριακό εμπόριο. Επίσης, η 2253 που ψηφίστηκε ομόφωνα τον Δεκέμβριο του 2015, δομήθηκε πάνω στις διατάξεις της 2199 και διεύρυνε τη δικαιοδοσία της *Επιτροπής σχετικά με τις ποινικές κυρώσεις της Al-Qaeda*, μετονομάζοντάς την σε *Επιτροπή σχετικά με τις ποινικές κυρώσεις του ISIL (DAESH) και της Al-Qaeda*.³⁰³ Τέλος, μέσω της εξουσιοδότησης αυτής τονίστηκε ιδιαίτερα ο ρόλος της παράνομης διακίνησης της πολιτιστικής κληρονομιάς στη χρηματοδότηση των τρομοκρατών. Για τον λόγο αυτόν, τα κράτη-μέλη ενθαρρύνθηκαν να πάρουν μέρος στη δημόσια και ιδιωτική συνεργασία για την εφαρμογή αποτελεσματικών κυρώσεων.³⁰⁴

³⁰⁰ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 101.

³⁰¹ United Nations, *Security Council Resolution No. 2253*, UN Doc., S/RES/2253, 17 Δεκεμβρίου 2015.

³⁰² *Ibid.*

³⁰³ Weiss T. G., Connelly N., «Cultural Cleansing and Mass Atrocities. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict Zones», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 1, L. A., 2017, σσ. 1-49, σ. 20-21.

³⁰⁴ *Ibid.*, σ. 21.

Λειτουργώντας πρόσθετα στις άνωθεν εξουσιοδοτήσεις, η 2322/2016 παρότρυνε όλα τα κράτη να αναπτύξουν, με τη βοήθεια της *UNODC* και σε στενή συνεργασία με την *UNESCO* και την *Interpol*, μία ευρεία νομική εφαρμογή και μία δικαστική συνεργασία στο να προληφθούν και να καταπολεμηθούν όλες οι μορφές και οι διαστάσεις του λαθρεμπορίου της πολιτιστικής κληρονομιάς και σχετικά αδικήματα που ωφελούν ή θα μπορούσαν να ωφελήσουν τρομοκράτες ή ομάδες τρομοκρατικές και να θεσπίσουν αποτελεσματικά εθνικά μέτρα σε νομικό και επιχειρησιακό επίπεδο.³⁰⁵ Σε συνδυασμό με τις υποχρεώσεις και τις δεσμεύσεις του Διεθνούς Δικαίου και των εθνικών οργάνων, τα κράτη οφείλουν να παρεμποδίσουν και να καταπολεμήσουν το λαθρεμπόριο της πολιτιστικής κληρονομιάς και άλλα σχετικά αδικήματα που μπορούν να ωφελήσουν τρομοκράτες, ως ένα σοβαρό έγκλημα, όπως προβλέπει το άρθρο 2 της *Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνούς Οργανωμένου Εγκλήματος* του 2003.³⁰⁶

Στις 27 Μαρτίου 2017 υιοθετήθηκε ομόφωνα σε συμφωνία με το άρθρο 39 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών η 2347. Η εξουσιοδότηση αυτή όρισε ότι η παράνομη καταστροφή της παγκόσμιας κληρονομιάς, καθώς και η λεηλασία και το λαθρεμπόριο του πολιτιστικού αγαθού στο πλαίσιο της διεξαγωγής ενόπλων συγκρούσεων, αποτελεί απειλή για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια.³⁰⁷

Μολονότι το Συμβούλιο Ασφαλείας είχε ήδη εκφράσει τις ανησυχίες του και είχε ορίσει τις αρμοδιότητές του σε προηγούμενες εξουσιοδοτήσεις, η 2347 θεωρείται η μοναδική που είναι εξολοκλήρου αφιερωμένη στην καταστροφή και το παράνομο εμπόριο της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους συρράξεων γενικά και ειδικά εξαιτίας των τρομοκρατικών ομάδων.³⁰⁸

³⁰⁵ United Nations, *Security Council Resolution No. 2322*, UN Doc., S/RES/2322, 12 Δεκεμβρίου 2016.

³⁰⁶ *Ibidem*.

³⁰⁷ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 5 και Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 34.

³⁰⁸ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 5.

Λεπτομερέστερα, η συγκεκριμένη εξουσιοδότηση αποδοκιμάζει και καταδικάζει την παράνομη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, μεταξύ άλλων την καταστροφή θρησκευτικών χώρων και αντικειμένων ιστορικής αξίας, όπως επίσης τη λεηλασία και το λαθρεμπόριο του πολιτιστικού αγαθού από αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, βιβλιοθήκες, αρχεία και άλλους χώρους, στο πλαίσιο ενόπλων συρράξεων, ιδιαίτερα από τρομοκρατικές ομάδες.³⁰⁹ Μάλιστα, η καταστροφή της κληρονομιάς μπορεί να αποτελέσει έγκλημα πολέμου και οι δράστες θα πρέπει να παραπέμπονται ενώπιον του δικαστηρίου (άρθρο 4).³¹⁰ Παράλληλα, αναφέρει με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τη διακίνηση του παρανόμως εμπορευόμενου πολιτιστικού αγαθού, ώστε να χρηματοδοτηθούν τρομοκρατικές δραστηριότητες. Η εξουσιοδότηση ωστόσο, δεν τοποθετείται κάτω από το κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη και συνεπώς δεν παρέχει τη δυνατότητα εφαρμογής μηχανισμών επιβολής.³¹¹

Μελετώντας την 2347 γίνεται αντιληπτό ότι στόχος της δεν είναι άμεσα η προστασία αυτής καθεαυτήν της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά η πάταξη της τρομοκρατίας μέσω αυτής.³¹²

Έτσι λοιπόν, γεννιέται η απορία εάν μόνο οι εξτρεμιστές τρομοκράτες αποτελούν απειλή ενώ, ως γνωστόν, δράσεις ή παραμελήσεις από τη σκοπιά των κρατών, εμπορικές πρωτοβουλίες, το οργανωμένο έγκλημα, καθώς και άλλες απειλές μπορούν να βλάψουν ανεπανόρθωτα την πολιτιστική κληρονομιά.

³⁰⁹ United Nations, *Security Council Resolution No. 2347*, UN Doc., S/RES/2347, 24 Μαρτίου 2017.

³¹⁰ Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 34.

³¹¹ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 13.

³¹² Η 2347 δεν ήταν η πρώτη εξουσιοδότηση μέσω της οποίας το Συμβούλιο Ασφαλείας έθεσε επί τάπητος την καταστροφή και τη λεηλασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παρόλα αυτά, αφιερώνοντας μία ολόκληρη απόφαση σε αυτό το ζήτημα απέδωσε στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ένα ρόλο-κλειδί, ως προς τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Η εξουσιοδότηση αυτή θεωρείται ένα έννομο κομμάτι του καθεστώτος των Ηνωμένων Εθνών για την πάταξη της τρομοκρατίας ενισχύοντας τον ρόλο του Συμβουλίου Ασφαλείας σε ό, τι αφορά την αποτροπή της τρομοκρατίας και του εξτρεμισμού, έναν ρόλο που έχει αναπτυχθεί σημαντικά μετά τις επιθέσεις του Σεπτεμβρίου του 2001. Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 12.

Σχετικά με τη διακίνηση των πολιτιστικών αντικειμένων, η 2347 τόνισε τις προσπάθειες από μεριάς Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο σε διάστημα μικρότερο των δύο μηνών, και συγκεκριμένα στις 3 Μαΐου 2017, υιοθέτησε τη *Σύμβαση για τις παραβιάσεις σχετικά με το πολιτιστικό αγαθό* και η οποία αναφέρεται στην 2347 στο προοίμιό της.³¹³ Αυτή η Σύμβαση εστίασε στην ποινικοποίηση της παράνομης διακίνησης των πολιτιστικών αντικειμένων.

Σύμφωνα με την παράγραφο 12 της 2347/2017, η επιστροφή του αγαθού που απομακρύνθηκε παρανόμως από το έδαφος ενός κράτους θα πρέπει να επιστρέφεται στη χώρα προέλευσής του κατόπιν της κατάπαυσης πυρός.³¹⁴ Η εξουσιοδότηση αυτή επίσης οικοδομήθηκε πάνω στην *Διακήρυξη του Άμπου Ντάμπι σχετικά με την Διαφύλαξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς που βρίσκεται σε Κίνδυνο* (2016), η οποία οδήγησε στη δημιουργία ενός *Ταμείου* το οποίο μεριμνά για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια συρράξεων.³¹⁵

Η 2347 μολονότι αποτέλεσε μία πρωτοφανή καινοτομία για τα δεδομένα που ίσχυαν στην αντιμετώπιση της πολιτιστικής κληρονομιάς από οργανισμούς και κράτη, παρουσιάζει κάποιες αντιφάσεις και εγείρει κάποια ερωτήματα. Επί παραδείγματι, ενώ αποτυγχάνει να αναφερθεί στη *Σύμβαση σχετικά με τα Κλεμμένα ή τα παρανόμως Μετατοπισμένα Πολιτιστικά Αγαθά* (UNIDROIT) του 1995, στην οποία ένα μόνο μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας συμμετέχει (Κίνα), «ενθαρρύνει» μόνο την επικύρωση της *Σύμβασης της Χάγης*.³¹⁶ Η συγκεκριμένη εξουσιοδότηση επίσης, ανακαλεί τη *Σύμβαση σχετικά με τη διαφύλαξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς* (2003) και τη *Σύμβαση σχετικά με την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων* (2005) μεταξύ άλλων.³¹⁷ Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει μια ξεκάθαρη αναφορά σε άμεσες επιθέσεις εναντίον των *άυλων* μορφών της πολιτιστικής κληρονομιάς.³¹⁸

³¹³ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 13.

³¹⁴ United Nations, *Security Council Resolution No. 2347*, UN Doc., S/RES/2347, 24 Μαρτίου 2017 και Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 36.

³¹⁵ Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 14.

³¹⁶ *Ibid.*, σ. 14.

³¹⁷ *Ibidem.*

³¹⁸ *Ibid.*, σ. 14-15.

Πρόσθετα, η 2347 αποδοκιμάζει την καταστροφή των θρησκευτικών χώρων και των αντικειμένων ιστορικής αξίας, καθώς και τη λεηλασία και το λαθρεμπόριο των πολιτιστικών αγαθών από αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, βιβλιοθήκες, αρχεία και άλλους χώρους. Το γεγονός αυτό ακολουθεί τη γραμμή της *Διακήρυξης της UNESCO αναφορικά με την εσκεμμένη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς* (2003) η οποία, μολονότι αναγνωρίζει την πολιτιστική κληρονομιά ως βασικό συστατικό της πολιτιστικής ταυτότητας και συνδέει την καταστροφή αυτής με τις πιθανές δυσμενείς συνέπειες για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αναφέρεται στην *Σύμβαση της Χάγης* και τα πρόσθετα *Πρωτόκολλα των Συμβάσεων της Γενεύης* (1977), το οποία ολοκληρωτικά αφορούν στην προστασία των υλικών χαρακτηριστικών και εκδηλώσεων της κληρονομιάς κατά την περίοδο των ενόπλων συρράξεων.³¹⁹ Μόνο ο *Ειδικός Εισηγητής των Ηνωμένων Εθνών* υπογράμμισε τη σύνδεση μεταξύ των υλικών και των άυλων μορφών πολιτισμού και το γεγονός ότι η επίθεση στη μία μορφή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με επίθεση και στην άλλη.³²⁰ Έτσι λοιπόν, η σύνδεση της υλικής κληρονομιάς με τα ανθρώπινα δικαιώματα αναφέρεται μόνο έμμεσα.

Επιπρόσθετα, η 2347 δεν περιέχει πολλές νομικές δεσμευτικές υποχρεώσεις, καθώς χρησιμοποιεί όρους-ρήματα, όπως «ενθαρρύνει», «απευθύνεται», «παροτρύνει».

Σχετικά με τα κράτη, ζητά³²¹ μόνο από αυτά να κάνουν όλα τα απαραίτητα βήματα, ώστε να αποτρέψουν το παράνομο εμπόριο και τη διακίνηση των πολιτιστικών αντικειμένων, όποτε τα ίδια έχουν μία βάσιμη υποψία ότι τα αντικείμενα προέρχονται από ένα πλαίσιο ενόπλων συρράξεων.³²²

Όσον αφορά στην ευθύνη, στο διεθνές σύστημα υπάρχει η άποψη περί, σχεδόν απόλυτης, κρατικής ευθύνης, η οποία είναι η επικρατέστερη. Ουσιαστικά το κράτος φέρει την ευθύνη ελέγχου και διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς που βρίσκεται στο έδαφός του τόσο κατά τη διάρκεια της ειρήνης όσο και του πολέμου.³²³

³¹⁹ *Ibid*, σ. 15.

³²⁰ *Ibidem*.

³²¹ Συγκεκριμένα, κάνει χρήση του ρήματος *request*.

³²² Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 16.

³²³ Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 22.

Συγκεκριμένα, στην παράγραφο 5 της εξουσιοδότησης τονίζεται ότι τα κράτη έχουν την πρωταρχική ευθύνη αναφορικά με την πολιτιστική κληρονομιά και την προστασία της στο πλαίσιο οποιαδήποτε σύρραξης. Η υποχρέωση αυτή πηγάζει από, και εναρμονίζεται με τις υποχρεώσεις του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, περί εδαφικής ακεραιότητας και κρατικής κυριαρχίας.³²⁴

Ανακεφαλαιώνοντας, το Συμβούλιο Ασφαλείας ξεχωρίζοντας τις επιθέσεις κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς σε μία συγκεκριμένη εξουσιοδότηση, διαβεβαίωσε την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς όχι μόνο ως ένα μέσο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας αλλά και ως ένα μέσο για να προστατευθεί η ανεκτίμητη κληρονομιά στις επόμενες γενιές.³²⁵ Έτσι λοιπόν, η 2347 καταδικάζει την παράνομη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη λεηλασία του πολιτιστικού αγαθού κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, ιδιαίτερα από ομάδες τρομοκρατών, καθώς η προσπάθεια να απορριφθούν οι ιστορικές ρίζες και η πολιτιστική διαφοροποίηση εντός αυτού του πλαισίου μπορούν να πυροδοτήσουν και να επιδεινώσουν τη σύγκρουση και να παρακωλύσουν την εθνική συμφιλίωση κατόπιν σύγκρουσης.³²⁶ Μάλιστα, η εξουσιοδότηση επέστησε την επίσημη και διεθνή προσοχή στην πολιτιστική κληρονομιά και υπογράμμισε τη σύνδεσή της με την πολιτιστική κάθαρση.³²⁷

Μολονότι όμως εφιστάται η προσοχή στα κράτη, ως προς τις απειλές των παράνομων ανασκαφών, του παράνομου εμπορίου και των άμεσων επιθέσεων σε χώρους, στην παράγραφο 12 ενθαρρύνονται τα κράτη-μέλη να βοηθούν το ένα το άλλο με την απαραίτητη βοήθεια.³²⁸

Όσον αφορά στα κράτη που η πολιτιστική τους κληρονομιά βρίσκεται σε κίνδυνο απαιτείται η χρήση δικτύου προστασίας για το εν δυνάμει πολιτιστικό αγαθό σε κίνδυνο.³²⁹

³²⁴ United Nations, *Security Council Resolution No. 2347*, UN Doc., S/RES/2347, 24 Μαρτίου 2017.

³²⁵ *Ibid*, σ. 18.

³²⁶ Weiss T. G., Connelly N., «Cultural Cleansing and Mass Atrocities. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict Zones», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 1, L. A., 2017, σσ. 1-49, σ. 4.

³²⁷ *Ibid*, σ. 4.

³²⁸ United Nations, *Security Council Resolution No. 2347*, UN Doc., S/RES/2347, 24 Μαρτίου 2017.

³²⁹ Weiss T. G., Connelly N., «Cultural Cleansing and Mass Atrocities. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict Zones», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 1, L. A., 2017, σσ. 1-49, σ. 20.

Εν κατακλείδι, ενώ η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε περιόδους συρράξεων έχει εγείρει το ενδιαφέρον του Συμβουλίου Ασφαλείας πάνω από δύο δεκαετίες, αυτό έχει αποτύχει να προτείνει συγκεκριμένα μέτρα στη Λιβύη, όπου τα αντικείμενα πολιτιστικού ενδιαφέροντος έχουν γίνει στόχοι σκόπιμων επιθέσεων. Όσον αφορά στην Υεμένη, τα ιστορικά κτίρια βομβαρδίστηκαν στην Παλιά Πόλη της *Sana'a*, χώρος ο οποίος εγγράφηκε στον Κατάλογο με τα μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο το 2015, μεταξύ άλλων.³³⁰ Η αντιφατική προσέγγιση του Συμβουλίου Ασφαλείας γύρω από την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια εχθροπραξιών έχει αντιμετωπιστεί κατά περίπτωση, από άλλα όργανα και φορείς. Για παράδειγμα, σχετικά με την υιοθέτηση των ελέγχων των εισαγωγών με στόχο τον περιορισμό του παράνομου εμπορίου ιστορικών αντικειμένων από τη Συρία και το Ιράκ, η *UNESCO* ενθάρρυνε τα κράτη να διευρύνουν τέτοια μέτρα και όσον αφορά στα αντικείμενα ιστορικής αξίας από την Υεμένη και τη Συρία, γεγονός το οποίο όμως δεν ευοδώθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας.³³¹

³³⁰Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19, σ. 9.

³³¹*Ibidem*.

3. Μη κρατικοί δρώντες και ποινική ευθύνη.

3. 1. Μη κρατικοί ένοπλοι δρώντες και τρομοκρατία.

Μολονότι η καταστροφή της παγκόσμιας κληρονομιάς ήταν μία συνήθης πρακτική ήδη από την αρχαιότητα, τις τελευταίες δεκαετίες το φαινόμενο αυτό έχει εντατικοποιηθεί. Η κλιμάκωση αυτή -πιθανών να- συνδέεται με την αλλαγή στη φύση των πολέμων που ορίζονται ως «νέοι πόλεμοι» ή «σύγχρονες διαμάχες» και συγκεκριμένα στην εμφάνιση του μετα-ψυχροπολεμικού περιβάλλοντος ασφαλείας.³³² Καθώς οι παραδοσιακές διακρατικές συγκρούσεις μειώθηκαν, «νέοι πόλεμοι» έκαναν την εμφάνισή τους ως τυπικά εσωτερικές συρράξεις, που βασίζονται στον κατακερματισμό των κρατών και την επακόλουθη διαμάχη για ισχύ από τις αντίπαλες ομάδες. Αυτές οι συγκρούσεις τείνουν να είναι «ασύμμετρες» και η χρήση μη-συμβατικών μεθόδων πολέμου, όπως η τρομοκρατία και οι ανταρτικές και αντισυμβατικές τακτικές, είναι εκτεταμένες.³³³ Έτσι, μία μη διεθνής σύρραξη ορίζεται ως η παρατεταμένη χρήση ένοπλης βίας μεταξύ κρατικών αρχών και οργανωμένων ενόπλων ομάδων ή μεταξύ τέτοιων ομάδων εντός ενός κράτους.³³⁴ Το μέγεθος της βίας θα πρέπει να αγγίζει ένα συγκεκριμένο επίπεδο έντασης, ώστε να αποκλείονται κατ' εξοχήν εσωτερικές αναταραχές και οι μη κρατικές ομάδες που εμπλέκονται σε μία σύρραξη θα πρέπει να θεωρούνται ως μέλη της σύγκρουσης με τη σημασία ότι κατέχουν οργανωμένες ένοπλες δυνάμεις.³³⁵ Τέτοιοι πόλεμοι λαμβάνουν χώρα σε εδάφη με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά κάνοντας την τρωτή, οπότε θα πρέπει να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίον οι μη κρατικοί δρώντες αντιλαμβάνονται την κληρονομιά αυτή, καθώς και εάν και εφόσον οι μη κρατικοί δρώντες αυτοί θα πρέπει να συμμορφώνονται με τα εφαρμοστέα διεθνή δεδομένα για την προστασία της κληρονομιάς.³³⁶

³³² Foradori P. & Rosa P., «Expanding the peacekeeping agenda. The protection of cultural heritage in war-torn societies», *Global Change, Peace & Security*, 29:2, 2017, σσ. 145-160, σ. 148.

³³³ *Ibid*, σ. 148.

³³⁴ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 409 και Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 129.

³³⁵ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 409.

³³⁶ *Ibid*, σ. 409.

Τα ερωτήματα που εγείρονται είναι αναρίθμητα και προσανατολίζονται στο νομικό πλαίσιο, στο οποίο υπάγονται οι ομάδες αυτές. Η επικρατέστερη άποψη είναι αυτή της ένταξης των ομάδων στο ίδιο πλαίσιο με τους εθνοκρατικούς δρώντες. Για παράδειγμα, το *Geneva Call* είναι ένας ουδέτερος και αμερόληπτος μη κυβερνητικός οργανισμός που αφιερώνει το έργο του στην προώθηση του σεβασμού του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (IHL) από τους μη κρατικούς δρώντες, με σκοπό την προστασία των πολιτών.³³⁷

Έτσι λοιπόν, οι γενικές αρχές του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, όπως αυτές διατυπώθηκαν στη *Σύμβαση της Χάγης* αλλά και όπως αυτές θα πρέπει να τηρούνται κατά το εθιμικό δίκαιο, ισχύουν για όλα τα εμπλεκόμενα μέλη μίας σύρραξης, είτε είναι κρατικές ένοπλες δυνάμεις είτε είναι μη κρατικοί ένοπλοι δρώντες.³³⁸

Συγκεκριμένα, το άρθρο 19 (1) της *Σύμβασης της Χάγης* αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύρραξης μη διεθνούς χαρακτήρα που λαμβάνει χώρα εντός εδάφους ενός από τα συμβαλλόμενα μέρη, κάθε μέλος που εμπλέκεται στη σύγκρουση είναι υποχρεωμένο να εφαρμόσει έστω στο ελάχιστο τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης σχετικά με τον σεβασμό στο πολιτιστικό αγαθό.³³⁹ Επίσης, το άρθρο 22 του *II Πρόσθετου Πρωτοκόλλου* αναφέρεται επίσης σε μη διεθνούς χαρακτήρα συρράξεις.³⁴⁰ Έτσι λοιπόν, οι μη κρατικοί ένοπλοι δρώντες (ANSAs) απαγορεύεται να χρησιμοποιούν το πολιτιστικό αγαθό και να το εκθέτουν σε κίνδυνο καταστροφής ή ζημίας. Επίσης, απαγορεύεται να τεθεί το αγαθό ως άμεσος στόχος. Στις δύο αυτές περιπτώσεις, οι υποχρεώσεις δύνανται να αρθούν όταν συντρέχει *αδήριτη στρατιωτική ανάγκη*. Παράλληλα, οι ANSAs θα πρέπει να αποφεύγουν την ανάμειξή τους σε κάθε μορφή κλοπής, λεηλασίας, κακής χρήσης και βανδαλισμού του αγαθού. Τέλος, τα αντίποινα κατά της κληρονομιάς απαγορεύονται ρητώς.

³³⁷ Geneva Calls, <https://www.genevacall.org/>

³³⁸ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 122.

³³⁹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 130-131.

³⁴⁰ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 56.

Καθώς όμως η πλειονότητα των Συμβάσεων για το Ανθρωπιστικό Δίκαιο που αναφέρουν την πολιτιστική κληρονομιά προσχεδιάστηκαν όταν οι πόλεμοι ήταν διακρατικοί, ελάχιστη προσοχή έχει δοθεί στην εφαρμογή αυτών των Συμβάσεων κατά τη διάρκεια μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων και στις υποχρεώσεις και τον ρόλο των ANSAs.³⁴¹

Πως όμως συμπεριφέρονται οι συγκεκριμένοι δρώντες και για ποιους λόγους επιλέγουν πολλές φορές τα εσκεμμένα χτυπήματα στην πολιτιστική κληρονομιά; Με γνώμονα την προσέγγιση που ακολουθούν στη μεταχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, οι ένοπλοι μη κρατικοί δρώντες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Αφενός, υπάρχουν δρώντες που σκόπιμα στοχεύουν την πολιτιστική κληρονομιά εξαιτίας αυτού που αντιπροσωπεύει. Αφετέρου, υπάρχουν ANSAs που δεν υιοθετούν την παραπάνω τακτική και τείνουν να σέβονται την κληρονομιά κατά την διάρκεια στρατιωτικών επιχειρήσεων, με κάποιους από αυτούς τους δρώντες να έχουν λάβει ξεκάθαρα μέτρα διαφύλαξης της, από τις πιθανές δυσμενείς συνέπειες μίας σύρραξης.³⁴²

Όσον αφορά στην πρώτη κατηγορία, τα τελευταία χρόνια, η πολιτιστική κληρονομιά έχει γίνει άμεσος στόχος επαναλαμβανόμενων, συστηματικών και σκόπιμων χτυπημάτων από ένοπλους μη κρατικούς δρώντες. Το πιο περιβόητο παράδειγμα είναι αυτό του «Ισλαμικού Κράτους», το οποίο από το 2014 έχει σκοπίμως καταστρέψει ή επιφέρει βλάβη στην πολιτιστική κληρονομιά της Συρίας και του Ιράκ με το πρόσχημα ότι αυτή είναι αιρετική στο Ισλάμ. Στους στόχους τους περιλαμβάνονται αντικείμενα ιστορικής αξίας, θρησκευτικοί χώροι και αρχαία μνημεία εκ των οποίων κάποια βρίσκονται στη λίστα της παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO.³⁴³ Τα μνημεία που καταστράφηκαν έγιναν σκόπιμα στόχος, επειδή αποτελούν τα υλικά απομεινάρια πολυθεϊστικών πολιτισμών και θρησκειών που κατοίκησαν τη Συρία και το Ιράκ πριν την εξάπλωση και τη διάδοση του Ισλάμ, όπως ήταν εκείνοι της αρχαίας Μεσοποταμίας ή του Ελληνο-ρωμαϊκού κόσμου.³⁴⁴

³⁴¹ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 410.

³⁴² *Ibid.*, σ. 411.

³⁴³ *Ibidem.*

³⁴⁴ Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671, σ. 651.

Έτσι λοιπόν, για τους Σαλαφιστές, οι οποίοι στοχεύουν άμεσα στην πολιτιστική κληρονομιά, τα αντικείμενα πολιτισμού παραβιάζουν τα πιστεύω τους, καθώς θεωρούνται ειδωλολατρικά ή μία πρόσκληση στον πολυθεϊσμό. Δεύτερον, με τις επιθέσεις τους, οι ακραιφνείς μουσουλμάνοι επιτυγχάνουν αρκετούς πολιτικούς και στρατιωτικούς στόχους που συνδέονται με τον αγώνα τους για εξουσία, δύναμη και εδαφική κατάκτηση μέσω της παγκόσμιας *jihad*.³⁴⁵

Από την άλλη πλευρά, οι επιθέσεις του *ISIS* κατά των πολιτιστικών και αρχαιολογικών χώρων στοχεύουν στην παραγωγή εισοδήματος-κέρδους από τη λεηλασία και την παράνομη διακίνηση ιστορικών αντικειμένων, ώστε να χρηματοδοτήσουν τις δραστηριότητές τους³⁴⁶ και να στρατολογήσουν νέα μέλη. Είναι αρκετά δύσκολο να υπολογιστεί η ακριβής ποσότητα της κληρονομιάς, η οποία λεηλατήθηκε. Σύμφωνα με κάποιες προσεγγίσεις από τις Η. Π. Α., το ποσό ανέρχεται στα εκατό εκατομμύρια δολάρια το χρόνο. Αυτομάτως, το εμπόριο και η λεηλασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μετατρέπεται ως η δεύτερη πηγή χρηματοδότησης μετά το πετρέλαιο.³⁴⁷

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι τρομοκρατικές οργανώσεις έχουν χρησιμοποιήσει την τεχνολογία προς όφελός τους. Μεταξύ του 2014 και 2016, οι τζιχαντιστές βιντεοσκόπησαν διάφορες τακτικές και αυτά τα βίντεο ποικίλλουν σε ποιότητα και διάρκεια. Οι ταινίες αυτές καταγράφουν όχι μόνο την καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και γενοκτονικά πογκρόμ, αποκεφαλισμούς φυλακισμένων, σκλάβωμα γυναικών, στρατόπεδα εκπαίδευσης, προγράμματα θρησκευτικών κατηχήσεων και στρατιωτικές επιτυχίες. Αυτοί λοιπόν επιδιώκουν, μέσω της χρήσης προχωρημένων οπτικο-ακουστικών μεθόδων παραγωγής και ψηφιακών μέσων, μία γρήγορη διάδοση περιεχομένου.³⁴⁸

³⁴⁵ Foradori P. & Rosa P., «Expanding the peacekeeping agenda. The protection of cultural heritage in war-torn societies», *Global Change, Peace & Security*, 29:2, 2017, σσ. 145-160, σ. 149.

³⁴⁶ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 114.

³⁴⁷ Foradori P. & Rosa P., «Expanding the peacekeeping agenda. The protection of cultural heritage in war-torn societies», *Global Change, Peace & Security*, 29:2, 2017, σσ. 145-160, σ. 150.

³⁴⁸ Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671, σ. 650.

Για πρώτη φορά μια στρατιωτική παράταξη εξέδωσε διάφορες προπαγανδιστικές ταινίες, οι οποίες επικεντρώνονταν αποκλειστικά στην καταστροφή της κληρονομιάς. Τα βίντεο αυτά είχαν σχεδιαστεί, ώστε ταυτόχρονα να σταλούν διαφορετικά μηνύματα σε διαφορετικό κοινό.³⁴⁹

Όσον αφορά στην ποινική ευθύνη, τα μέλη των μη κρατικών ομάδων μπορούν να καταδικαστούν ενώπιον διεθνούς δικαστηρίου -εφόσον δεν έχουν συμμορφωθεί με τις αρχές προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς- και όχι οι τρομοκρατικές ομάδες αυτές καθεαυτές.³⁵⁰ Τέλος, ο ρόλος των κρατών στη δίωξη αυτών, οι οποίοι έχουν διαπράξει αδικήματα κατά αντικειμένων πολιτιστικού χαρακτήρα, θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη.³⁵¹

³⁴⁹ *Ibid*, σ. 650.

³⁵⁰ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 122.

³⁵¹ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 122.

3. 2. Ποινική ευθύνη.

Στην αρχή της εργασίας αναφέρθηκε ότι το πλαίσιο προστασίας όσον αφορά στην πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι ενιαίο. Αρχικά, υφίσταται το *υπάρχον νομικό πλαίσιο*, το οποίο τοποθετεί την ευθύνη στην αρμοδιότητα και την ευχέρεια των κρατών. Δεύτερον, το *πλαίσιο ανάληψης ευθυνών* δίνει έμφαση στην ατομική ποινική ευθύνη για εγκληματίες, οι οποίοι πρέπει να τεθούν ενώπιον δικαστηρίου. Τρίτον, το *πλαίσιο ασφαλείας*, το *πλαίσιο καταπολέμησης της τρομοκρατίας* και αυτό της *πρόληψης κτηνωδιών*, στέκονται ρυθμιστές στην ενεργοποίηση της διαδικασίας της διεθνούς ευθύνης. Η ευθύνη αυτή τα τελευταία χρόνια, επικαλείται συχνά εξαιτίας της ανάγκης αντιμετώπισης του κοινού εχθρού, αυτού της τρομοκρατίας. Θα πρέπει να διευκρινιστεί, όσον αφορά στο πλαίσιο πάταξης αυτής, ότι οι τρομοκράτες κατά μονάδα λογοδοτούν για τα εγκλήματα που έχουν διαπραχθεί από αυτούς τους ίδιους και όχι από την ένοπλη ομάδα, ως όλον, στην οποία ανήκουν.

Το εθιμικό Διεθνές Δίκαιο καλύπτει την πρακτική των κρατών. Έτσι λοιπόν, οι μη κρατικές ομάδες μπορούν να συμβαδίσουν με τις διατάξεις και να δεσμευτούν να τις σεβαστούν («*opinio juris*»). Το πρόβλημα, όπως πάντα, εκκινεί από την έλλειψη διαθέσιμου μηχανισμού ανάληψης ευθυνών σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεων αυτών. Ο μοναδικός και πιο αποτελεσματικός μηχανισμός βασίζεται στην **ατομική ποινική ευθύνη** των δραστών. Συνεπώς, είναι τα άτομα που είναι μέλη στις μη κρατικές ένοπλες δυνάμεις, που διώκονται για έλλειψη σεβασμού της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων και όχι οι μη κρατικές ένοπλες δυνάμεις *per se*.³⁵²

Από το 1954 υφίσταται η αρχή για σοβαρές παραβιάσεις από τις νόρμες που σχετίζονται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και μπορεί να συνεπάγονται ατομική ποινική ευθύνη, η οποία έχει αναγνωριστεί από διάφορα όργανα.

³⁵² Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 135.

Αρχικά, η Σύμβαση της Χάγης αναγνώρισε αυτή την αρχή στο άρθρο 28.³⁵³ Όμως, οι πιο ανεπτυγμένες και λεπτομερείς διατάξεις για την ατομική ποινική ευθύνη, όσον αφορά στις σοβαρές παραβιάσεις βρίσκονται στο *II Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Χάγης*.³⁵⁴ Συγκεκριμένα, το κεφάλαιο IV, άρθρο 15, παράγραφος 2 του Πρωτοκόλλου αυτού αναφέρει ότι κάθε μέλος θα πρέπει να υιοθετήσει αυτά τα μέτρα, ώστε να εγκαθιδρύσει ως ποινικά αδικήματα στο Σύνταγμά του τις παραβιάσεις του άρθρου αυτού (παράγραφος 1) και να τις κάνει αξιόποινες, λαμβάνοντας τις κατάλληλες κυρώσεις. Πράττοντας αναλόγως, τα μέλη θα πρέπει να συμμορφωθούν με τις γενικές αρχές και αξίες του νόμου και του Διεθνούς Δικαίου.³⁵⁵

Επίσης, το άρθρο 17 του συγκεκριμένου Πρωτοκόλλου, υποχρεώνει το κράτος-μέλος εντός του εδάφους στον οποίο βρίσκεται ο κατηγορούμενος, να ασκήσει δίωξη και να εκδώσει ένταλμα σύλληψης κατά αυτού, ανεξάρτητα της εθνικότητας του κατηγορουμένου ή του μέρους στο οποίο διαπράχθηκε το αδίκημα.³⁵⁶

Το *Πρόσθετο Πρωτόκολλο I στις Συμβάσεις της Γενεύης το 1977* περιέχει μία συγκεκριμένη διάταξη, η οποία επεκτείνει την υποχρέωση καταστολής των σοβαρών παραβιάσεων των Συμβάσεων της Γενεύης (1949) σε πράξεις «εκτενούς καταστροφής» του πολιτιστικού αγαθού.³⁵⁷

³⁵³ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 19.

³⁵⁴ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1216-1217.

³⁵⁵ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 53.

³⁵⁶ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1217 και *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 54.

³⁵⁷ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1216.

Σύμφωνα με την παράγραφο VII της *Διακήρυξης της UNESCO σχετικά με την εσκεμμένη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς* (2003), τα κράτη θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο, ώστε να εγκαθιδρύουν δικαιοδοσία πάνω, και να παρέχουν αποτελεσματικές ποινικές κυρώσεις κατά, εκείνων των ατόμων τα οποία διαπράττουν, ή δίνουν εντολή να διαπραχθούν πράξεις σκόπιμης καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς σημαντικής για την ανθρωπότητα, είτε είναι γραμμένη στην λίστα της *UNESCO* είτε όχι, είτε κάποιου άλλου διεθνούς οργανισμού.³⁵⁸

Το *Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου* (1998) αναφέρει ότι σκόπιμα στοχευμένες επιθέσεις κατά κτιρίων που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, την εκπαίδευση, την τέχνη, τις επιστήμες ή για φιλανθρωπικούς σκοπούς, ιστορικά μνημεία, νοσοκομεία, και χώροι όπου άρρωστοι και τραυματίες συλλέγονται, προϋποθέτουν ότι δεν είναι στρατιωτικοί στόχοι και ως εκ τούτου θεωρούνται εγκλήματα πολέμου.³⁵⁹

Το *Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Γιουγκοσλαβία* διεύρυνε τον σκοπό της ατομικής ποινικής ευθύνης για πολιτιστικά εγκλήματα μέσω της συμπερίληψης τέτοιων εγκλημάτων στην κατηγορία των παραβιάσεων νόμων και εθίμων πολέμου.³⁶⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση *Prosecutor vs Strugar*.

³⁵⁸ UNESCO, *Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*, 17 Οκτωβρίου 2003, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17718&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (τελευταία αναζήτηση 9.4.2020).

³⁵⁹ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 12 και Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1216.

³⁶⁰ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1216.

Η νομική αυτή προσφυγή βασίζεται στην απαγγελία κατηγορίας που βαρύνει τον εναγόμενο για παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων και συγκεκριμένα για αδικαιολόγητες καταστροφές, παράνομες επιθέσεις σε αντικείμενα, καταστροφή ή σκόπιμη ζημία σε ιδρύματα που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, τη φιλανθρωπία και την εκπαίδευση, τις τέχνες και τις επιστήμες, τα ιστορικά μνημεία και τα έργα τέχνης και επιστήμης.³⁶¹

Ήδη από τη λήξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου και εξής, οι καταστροφικές πράξεις προκαλούσαν απαιτήσεις για τιμωρία, συγκεκριμένα όταν οι ίδιοι οι δράστες αποδοκιμάζονταν από το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας.³⁶² (βλ. Δίκη Νυρεμβέργης).

Στις 27 Σεπτεμβρίου του 2016 έγινε ένα βήμα που δεν είχε προηγούμενο. Στις 24 Μαρτίου 2016, ο Al-Mahdi³⁶³ ήταν ο πρώτος στον οποίον απαγγέλθηκαν κατηγορίες για εγκλήματα πολέμου καταστροφής ιστορικών και θρησκευτικών μνημείων³⁶⁴ συγκεκριμένα για σκόπιμα κατευθυνόμενες επιθέσεις σε εννέα μαυσωλεία του Τιμπουκτού - μία πόλη η οποία είχε περάσει στον *Κατάλογο με την Προστατευόμενη Κληρονομιά από την UNESCO*- και στις πολύ παλιές πόρτες του *Sidi Yahia* τζαμιού το 2012³⁶⁵ από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ), μία κατηγορία για την οποία δήλωσε ένοχος πέντε μήνες αργότερα.³⁶⁶

³⁶¹ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1215.

³⁶² Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 541.

³⁶³ Ahmad al-Faqi al-Mahdi, ενός Malian μέλους του Ansar Dine, μίας Tuareg ομάδας που συνδεόταν με την Al Qaeda στο Ισλαμικό Μάγκρεπ. Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 541.

³⁶⁴ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 541-542, παράγραφοι 9-10 The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 27 Σεπτεμβρίου 2016, No. ICC-01/12-01/15, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_07244.PDF (τελευταία αναζήτηση 9.4.2020) και Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 123.

³⁶⁵ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 12.

³⁶⁶ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 541-542.

Η εντολή καταστροφής δόθηκε από τον αρχηγό της οργάνωσης *Ansar Dine* τον Ιούνιο του 2012, καθώς ο ντόπιος πληθυσμός και οι προσκυνητές βρίσκονταν εκεί για προσευχή και άλλες τελετές και εορτασμούς.³⁶⁷ Η Γενική Εισαγγελέας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου *Fatou Bensouda*, υποστήριξε ότι οι επιθέσεις ήταν σκόπιμες *-mens rea-* και δεν είχαν κανέναν στρατιωτικό σκοπό.³⁶⁸ Εν τέλει, καταδικάστηκε σε εννέα χρόνια φυλάκιση.³⁶⁹ Ο Δικαστής *Raul Cano Pangalangan* έλαβε την απόφαση αυτή με την πεποίθηση ότι η καταδίκη αυτή θα έχει αποτρεπτικό χαρακτήρα σε όσους μπαίνουν στον πειρασμό να διαπράξουν παρόμοιες πράξεις.³⁷⁰

Αδιαμφισβήτητα, η αποτροπή εξυπηρετεί τους σκοπούς της πρόληψης, αλλά η προστασία χρειάζεται ακόμη και όταν η αποτροπή και η πρόληψη αποτυγχάνουν.³⁷¹ Ήδη από τις Δίκες της Νυρεμβέργης, πράξεις όπου μεμονωμένα άτομα κατά την διάρκεια ενόπλων συρράξεων πράττουν και θεωρούνται ως διεθνή εγκλήματα αποτελούν έναυσμα εκκίνησης διαδικασιών για την ατομική ποινική ευθύνη.³⁷²

Τα **κράτη** και οι μη κρατικοί ένοπλοι δρώντες, ως γνωστόν, δεν τίθενται ενώπιον διεθνών ποινικών δικαστηρίων. Παρόλα αυτά είναι σαφές, ότι η παραβίαση από τις διεθνείς νόρμες, ως προς την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του κάθε ανθρώπου, επαφίεται στην ευθύνη του εκάστοτε κράτους. Τα περισσότερα νομικά κείμενα κάνουν λόγο για την ευθύνη που έχουν τα κράτη στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

³⁶⁷ «International Criminal Law-Rome Statute-International Criminal Court Imposes First Sentence for War Crime of Attacking Cultural Heritage.-Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Case No. ICC-01/12-01/15, Judgment & Sentence (Sept. 27, 2016)», *Harvard Law Review*, Vol. 130:1978, 2017, σσ. 1978-1985, σ. 1979.

³⁶⁸ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 542 και παράγραφοι 47-53, The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 27 Σεπτεμβρίου 2016, No. ICC-01/12-01/15, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_07244.PDF (τελευταία αναζήτηση 9.4.2020).

³⁶⁹ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 12.

³⁷⁰ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 542.

³⁷¹ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 12.

³⁷² Wierczynska K. & Jakubowski A., «Individual Responsibility for Deliberate Destruction of Cultural Heritage: Contextualizing the ICC Judgment in the Al-Mahdi Case», *Chinese Journal of International Law*, 2017, σσ. 695-721, σ. 699-700.

Με τον αναδύομενο εθνικισμό κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, οτιδήποτε βρέθηκε στο πλαίσιο της αρχαιολογικής σκαπάνης έμεινε εντός κράτους στο οποίο βρέθηκε ως πολιτιστικό αγαθό· συχνά μάλιστα αξιοποιήθηκε ως μέσο του κρατικού σχηματισμού και της εθνικής ταυτότητας.³⁷³ Οι εξελίξεις αυτές στην ανάπτυξη και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνέπεσαν με την ίδρυση υπερεθνικών οργανισμών, όπως η Κοινωνία των Εθνών και τα Ηνωμένα Έθνη. Και οι δύο οργανισμοί αναγνώρισαν και βάσισαν τις εργασίες τους στην πολιτική και εδαφική ακεραιότητα και στην κυριαρχία των εθνο-κρατικών παραγόντων.³⁷⁴

Παράλληλα, σεβασμό στην ακεραιότητα και στην εθνική κυριαρχία υπογραμμίζει η UNESCO και κυρίως η Σύμβαση σχετικά με τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας πολιτιστικών αγαθών του 1970, η οποία αποτέλεσε το πρωταρχικό όργανο της UNESCO για τη διεθνή προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.³⁷⁵

Σε γενικές γραμμές τα κράτη, όπως προβλέπεται από το Διεθνές Δίκαιο, έχουν την υποχρέωση να μετατρέπουν οποιαδήποτε καταστρατήγηση των διατάξεων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων, σε ξεκάθαρο αδίκημα. Μολονότι, οι Κανονισμοί της Χάγης ανέφεραν την κατάσχεση, την πρόκληση ζημίας και την καταστροφή των πολιτιστικών αντικειμένων, δεν επέβαλαν την υποχρέωση στα κράτη να ασκήσουν δίωξη.³⁷⁶

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η Σύμβαση της Χάγης περιείχε την υποχρέωση για τα κράτη-μέλη να δύνανται να ασκούν δίωξη στους παραβάτες οιασδήποτε εθνικότητας, ανεξαρτήτως της χώρας στην οποία διαπράχθηκαν τα εγκλήματα, συμπεριλαμβανομένων και των μη κρατικών ενόπλων ομάδων, οι οποίες επιχειρούν εντός εδαφών των κρατών-μελών και να επιβάλλουν κυρώσεις για τις παραβιάσεις.³⁷⁷

³⁷³ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 98.

³⁷⁴ Άρθρο 2 παράγραφος 1 από τον Καταστατικό Χάρτη του Ο.Η.Ε., *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, San Francisco, 1945, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf> (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

³⁷⁵ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 98.

³⁷⁶ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 137.

³⁷⁷ *Ibid.*, σ. 138.

Καθώς όμως υπάρχουν κάποιες ανακρίβειες, το *II Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Χάγης* (1999) ξεκαθάρισε τους κανόνες για την ποινική ευθύνη και δικαιοδοσία. Έτσι, άτομα τα οποία είναι μέλη μη κρατικών ενόπλων ομάδων, οι οποίες επιχειρούν στο έδαφος ενός κράτους-μέλους του *II Πρωτοκόλλου*, θα φέρουν ποινική ευθύνη για την παραβίαση διατάξεων που αφορούν στον σεβασμό της πολιτιστικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένων: να κάνουν το πολιτιστικό αγαθό στόχο επίθεσης, να χρησιμοποιούν το πολιτιστικό αγαθό, το οποίο βρίσκεται κάτω από αυξημένη προστασία, για την ενίσχυση στρατιωτικών δράσεων, η εκτενής καταστροφή του πολιτιστικού αγαθού, η κλοπή, η λεηλασία ή η κακή χρήση του αγαθού ή οι πράξεις βανδαλισμού που στοχεύουν κατά αυτού.³⁷⁸ Όσον αφορά στο άρθρο 38 του *Πρωτοκόλλου*, καμία διάταξη σχετικά με την ατομική ποινική ευθύνη δεν δύναται να επηρεάσει την ευθύνη των κρατών κάτω από το Διεθνές Δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου του καθήκοντος να παρέχει αποζημιώσεις.³⁷⁹

Όσον αφορά στη *Διακήρυξη της UNESCO σχετικά με την εσκεμμένη καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς* παράγραφος VI, τα κράτη που σκόπιμα καταστρέφουν ή σκόπιμα αποτυγχάνουν να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα απαγόρευσης, πρόληψης, παύσης και τιμωρίας της σκόπιμης καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς σημαντικής για την ανθρωπότητα είτε ανήκει στην λίστα της UNESCO είτε όχι, φέρουν την ευθύνη για αυτήν την καταστροφή, σύμφωνα με ό, τι προβλέπεται από το Διεθνές Δίκαιο.³⁸⁰

³⁷⁸ *Ibid*, σ. 138.

³⁷⁹ *The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols*, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142, σ. 64.

³⁸⁰ UNESCO, *Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*, 17 Οκτωβρίου 2003, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17718&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (τελευταία αναζήτηση 9.4.2020) και Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1215.

Πρόσθετα, όσον αφορά στην εξουσιοδότηση 2347/2017, στο άρθρο 5 αναφέρει ότι τα κράτη-μέλη έχουν την πρωταρχική ευθύνη για την προστασία της πολιτιστικής τους κληρονομιάς και οι προσπάθειες ως προς την προστασία αυτής κατά τη διάρκεια συρράξεων θα πρέπει να είναι συμβατή με τον Καταστατικό Χάρτη, συμπεριλαμβανομένων των αρχών του Διεθνούς Δικαίου και θα πρέπει να σέβεται την κυριαρχία των κρατών.³⁸¹

Στα αναπτυσσόμενα κράτη, υπάρχει ένα πραγματικό ρίσκο, καθώς υπάρχει έλλειψη πηγών και ικανότητας από πλευράς θεσμών (στα αποτυχημένα κράτη). Περιττό να αναφερθεί ότι σε κράτη με αναδύμενες συγκρούσεις ταυτότητας, ο κίνδυνος είναι εμφανής, καθώς συγκεκριμένα αγαθά προστατεύονται και άλλα παραμελούνται, κυρίως αυτά που βρίσκονται υπό έλεγχο.³⁸²

Ενώ η *UNESCO* υποστηρίζει την ιδέα του πολιτιστικού διεθνισμού, η προστασία του πολιτιστικού αγαθού παραμένει μία αποκλειστική υποχρέωση του κράτους το οποίο αφορά, καθώς τα κράτη ορίζουν το πολιτιστικό τους αγαθό, τα ίδια εξουσιοδοτούν την *Μπλε Ασπίδα*, ζητούν ειδική ή βελτιωμένη προστασία και γενικά είναι αρμόδια να προβούν σε οποιοδήποτε ενέργειες.³⁸³ Τα κράτη επίσης έχουν δικαίωμα αίτησης εγγραφής της κληρονομιάς τους στον Κατάλογο με τα προστατευόμενα από την *UNESCO* μνημεία.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι κάθε κράτος, εκτός από κάποιο που πλήττεται άμεσα, μπορεί να επικαλεστεί την ευθύνη για προστασία άλλου κράτους για παραβιάσεις που έχουν αντίκτυπο στην διεθνή κοινωνία ως όλον³⁸⁴, όπως είναι η καταστροφή της παγκόσμιας κληρονομιάς. Αυτό πηγάζει από την υποχρέωση του εκάστοτε κράτους για διεθνώς μη σύννομες πράξεις και για τη διεθνή ευθύνη του κάθε κράτους.³⁸⁵

³⁸¹ United Nations, *Security Council Resolution No. 2347*, UN Doc., S/RES/2347, 24 Μαρτίου 2017.

³⁸² Van der Auwera S., «‘Culture for Development’ and the UNESCO policy on the protection of the cultural property during armed conflict», *International Journal of Cultural Policy*, 20:3, 2013, σσ. 245-260, σ. 246.

³⁸³ *Ibid*, σ. 245-246 και Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 136.

³⁸⁴ United Nations, *Draft articles of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, 2001, 2008, άρθρο 48, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

³⁸⁵ United Nations, *Draft articles of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, 2001, 2008, άρθρο 1, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

Παρόλα αυτά, όταν τα κράτη αδυνατούν ή είναι απρόθυμα να ασκήσουν δίωξη κατά των εγκλημάτων πολέμου που στρέφονται κατά του πολιτιστικού αγαθού, το ΔΠΔ μπορεί να ασκήσει δίωξη για τέτοια εγκλήματα.³⁸⁶ Παράλληλα, η παραβίαση από ένα κράτος της αρχής για προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια μίας ένοπλης σύρραξης, μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για διεθνή κινητοποίηση για προστασία.³⁸⁷ Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια, και κυρίως μετά το R2P, η πολιτιστική κληρονομιά ανεξαρτήτως τίνος κράτους το έδαφος βρίσκεται, μπορεί να θεωρηθεί ένα στοιχείο γενικού ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινωνίας και ως τέτοιο θα πρέπει να προστατεύεται ακόμη και κατά πως επιθυμεί το κράτος εντός του οποίου βρίσκεται. Έτσι, τα κράτη δεσμεύονται να επιτρέπουν διερευνητικούς ελέγχους και παρεμβάσεις, κυρίως από ικανούς διεθνείς οργανισμούς, όταν αυτά σκόπιμα εμπλέκονται ή σκόπιμα αποτυγχάνουν να προστατέψουν την καταστροφή ή σοβαρές ζημιές στην πολιτιστική κληρονομιά σημαντικής αξίας για την ανθρωπότητα.

Με αυτήν την έννοια, ο πολιτισμός ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας γίνεται ένα σημαντικό εργαλείο στην εξισορρόπηση και αντιστάθμιση της κυριαρχίας.³⁸⁸

Τα τελευταία χρόνια, και κυρίως μετά το 1999 και το πόλεμο στο Κοσσυφοπέδιο, υπάρχει η έντονη τάση να υιοθετούνται αποφάσεις στο πλαίσιο της ασφάλειας.³⁸⁹ Κάθε διεθνής πρωτοβουλία θα πρέπει να περιέχει τρεις τακτικές. Αρχικά, εμπλοκή στις εμπόλεμες ζώνες πριν τη ζημιά και την καταστροφή. Έπειτα, εμπλοκή και ενίσχυση των τοπικών αρχών, ως προς την προστασία των χώρων και της κληρονομιάς και τέλος, αποφυγή συμβολικών κινήσεων υπέρ πραγματικών και σταθερών μέτρων.³⁹⁰ Όμως, για να επιτευχθούν τα παραπάνω θα πρέπει να υπάρχει ένα νομικό και διπλωματικό πλαίσιο ευρέως αποδεκτό.

³⁸⁶ Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 138.

³⁸⁷ Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44, σ. 25.

³⁸⁸ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1220.

³⁸⁹ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 12-13.

³⁹⁰ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 104.

Το πιο σχετικό πλαίσιο είναι η *Ευθύνη για Προστασία (R2P)*, που περιγράφηκε από τα Ηνωμένα Έθνη και παρουσιάστηκε από τη *Διεθνή Επιτροπή σχετικά με την παρέμβαση και την κρατική κυριαρχία (ICISS)* στην αναφορά του, τον Δεκέμβριο του 2001.³⁹¹

Όπως αναφέρεται στο *ICISS*, η διάσωση των ανθρώπων πραγματοποιείται μέσω ενός φάσματος τριών σταδίων, τα οποία εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο του *R2P*. Αυτά είναι η ευθύνη για πρόληψη-αποτροπή (*R2prevent*), η ευθύνη για αντίδραση-άμεση ανταπόκριση (*R2react*) και η ευθύνη για ανοικοδόμηση (*R2rebuild*). Το πλαίσιο αυτό είναι συναφές με εκείνο της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων.³⁹² Η *Ευθύνη για Προστασία* υιοθετήθηκε από όλα τα μέλη τη Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών στην Σύνοδο Κορυφής του 2005.

Συγκεκριμένα, οι παράγραφοι 138, 139 της απόφασης της Γενικής Συνέλευσης είναι αφιερωμένοι στην ευθύνη για προστασία των πληθυσμών από γενοκτονία, εγκλήματα πολέμου, εθνικές εκκαθαρίσεις και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.³⁹³

Αναλυτικότερα, το *R2P* αναφέρει το καθήκον για πρόληψη και παύση της γενοκτονίας και των μαζικών κτηνωδιών, το οποίο έγκειται στην αρμοδιότητα του κράτους, όμως η διεθνής κοινωνία έχει έναν ρόλο σημαντικό, ο οποίος δεν μπορεί να παρεμποδιστεί από επικλήσεις για την κυριαρχία.³⁹⁴ Η κυριαρχία εν μέρει παύει να «προστατεύει» τα κράτη από ξένη παρέμβαση. Αντιθέτως αυτά, επωμίζονται την ευθύνη για προστασία και ευημερία των πολιτών τους. Αυτή η αρχή τοποθετείται στο άρθρο 1 της *Σύμβασης για την πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας*³⁹⁵ και έχει ενσωματωθεί στην αρχή της *κυριαρχίας ως υποχρέωση* και στη λογική του *R2P*.³⁹⁶

³⁹¹ *Ibid*, σ. 104.

³⁹² Weiss T. G., Connolly N., «Cultural Cleansing and Mass Atrocities. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict Zones», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 1, L. A., 2017, σσ. 1-49, σ. 34.

³⁹³ United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005*, A/RES/60/1, 24 Οκτωβρίου 2005.

³⁹⁴ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 104.

³⁹⁵ Το Convention on the protection and punishment of the crime of genocide υιοθετήθηκε από το UN General Assembly στις 9 Δεκεμβρίου του 1948.

³⁹⁶ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 104.

Ο Λέμκιν³⁹⁷ ασκώντας ισχυρές πιέσεις ως προς τα απαραίτητα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν από το *Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο*, κατάφερε να πετύχει τη διατύπωση στις αποφάσεις ότι η γενοκτονία είναι μία διάψευση του δικαιώματος της ύπαρξης ολόκληρων ανθρώπινων ομάδων.³⁹⁸

Όσον αφορά στο *R2P* πλαίσιο, αυτό βασίζεται σε τρεις πυλώνες ευθύνης.³⁹⁹ Αρχικά, τα κράτη φέρουν την πρωταρχική ευθύνη για την προστασία των πληθυσμιακών στοιχείων από τη γενοκτονία, τα εγκλήματα πολέμου, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και την εθνοκάθαρση καθώς και τις προκλήσεις των παραπάνω. Παράλληλα, η διεθνής κοινωνία έχει την υποχρέωση να ενθαρρύνει και να βοηθάει τα κράτη στην πραγματοποίηση της ευθύνης τους. Πρόσθετα, η διεθνής κοινωνία έχει την υποχρέωση να χρησιμοποιήσει κατάλληλα διπλωματικά, ανθρωπιστικά και άλλα μέσα, ώστε να προστατέψει τις πληθυσμιακές ομάδες από αυτά τα εγκλήματα. Εάν ένα κράτος προκλητικά αποτυγχάνει να προστατεύσει τις ομάδες αυτές, η διεθνής κοινωνία θα πρέπει να είναι προετοιμασμένη να αναλάβει συλλογική δράση για την προστασία τους, σύμφωνα με το Καταστατικό Χάρτη του Ο.Η.Ε.. Έτσι λοιπόν, το *R2P* εκκινεί τη διαδικασία της συλλογικής δράσης και αφήνει περιθώριο μη συναινετικής παρέμβασης σε περιπτώσεις μαζικώς παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως επιβολή κυρώσεων και χρήση στρατιωτικής ισχύος⁴⁰⁰.

³⁹⁷ ο Λέμκιν, σαφώς επηρεασμένος από την άνοδο του Χίτλερ από την δεκαετία του 1930, τοποθετήθηκε ως προς τη βαρβαρότητα, υπό την έννοια καταπιεστικών και καταστροφικών πράξεων, που στρέφονται κατά ατόμων ως συστατικά μέλη μίας εθνικής, θρησκευτικής ή φυλετικής ομάδας και ως προς το βανδαλισμό υπό την έννοια της κακόβουλης καταστροφής έργων τέχνης και πολιτισμού, καθώς αυτά αντιπροσωπεύουν τις ομάδες αυτές καθαυτές. Η προσωπική του εμπειρία ενέτεινε την κατανόησή του για την αναπόσπαστη σύνδεση μεταξύ πολιτιστικής και φυσικής καταστροφής. Ο Λέμκιν απαρίθμησε τις «τεχνικές της γενοκτονίας» σε οκτώ τομείς: πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, οικονομικό, βιολογικό, φυσικό, θρησκευτικό και ηθικό. Στον πολιτιστικό τομέα, ανέφερε μεταξύ άλλων την απαγόρευση και καταστροφή πολιτιστικών ιδρυμάτων και πολιτιστικών δραστηριοτήτων, την απαγόρευση ομιλίας συγκεκριμένης γλώσσας, καταστροφή των εθνικών μνημείων, βιβλιοθηκών, αρχείων, μουσείων και πινακοθηκών. Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 17-18.

³⁹⁸ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 23.

³⁹⁹ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 104.

⁴⁰⁰ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 129.

Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η μόνη εξαίρεση που η διεθνής κοινωνία μπορεί να παρέμβει στα εσωτερικά ενός κράτους χωρίς τη συγκατάθεση του ίδιου του κράτους, είναι όταν το κράτος δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις του ως κυρίαρχο κράτος.⁴⁰¹

Δεν θα πρέπει να θεωρείται αυθαίρετη η ευθύνη για διεθνή προστασία, καθώς αυτή τεκμαίρεται από το άρθρο 1 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Συγκεκριμένα, στην παράγραφο 1 διατυπώνεται η ανάγκη διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας ενώ στην παράγραφο 3 αναφέρεται η επίτευξη διεθνούς συνεργασίας στην επίλυση διεθνών προβλημάτων οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού ή ανθρωπιστικού χαρακτήρα.⁴⁰²

Καταστρέφοντας την κληρονομιά, ο δράστης καταστρέφει την εθνική, κοινωνική και ιερή διάσταση που είναι συνημμένη στην ταυτότητα. Για τον λόγο αυτόν, οι μελετητές έχουν διατυπώσει ότι η καταστροφή των χώρων πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να θεωρηθεί ως περίπτωση *πολιτιστικής γενοκτονίας*, καθώς μέσω αυτής επιδιώκεται η καταστροφή της ιστορίας και της μνήμης ολόκληρων εθνικών ομάδων, στοχεύοντας χώρους όπου η πρακτική των παραδόσεων, με τη μορφή τελετουργικών, δίνει νόημα στην πολιτιστική ταυτότητα.⁴⁰³

Παρεμφερής όρος στην πολιτιστική γενοκτονία είναι αυτός της πολιτιστικής κάθαρσης. Όταν η Γενική Διευθύντρια της *UNESCO* Irina Bokova χρησιμοποίησε τον όρο «cultural cleansing» -κατά παράφραση της εθνοκάθαρσης- στις 14 Ιουνίου του 2015, τον έθεσε σε ένα πλαίσιο ασφαλείας.⁴⁰⁴ Η καταστροφή, η οποία θέτει στο στόχαστρό της έναν συγκεκριμένο πληθυσμό ή στρέφεται κατά την μνήμη, της ιστορίας και της τέχνης, θεωρείται ως πολιτιστική κάθαρση. Παρόλα αυτά, πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι τέτοιες ενέργειες στοχεύουν τελικά σε όλη την ανθρωπότητα, από τη στιγμή που η πολιτιστική κληρονομιά συγκαταλέγεται στην κοινή ιστορία της ανθρωπότητας.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 105.

⁴⁰² Άρθρο 2 παράγραφος 1 από τον Καταστατικό Χάρτη του Ο.Η.Ε., *Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice*, San Francisco, 1945 <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

⁴⁰³ Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671, σ. 652.

⁴⁰⁴ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 13.

⁴⁰⁵ Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 2.

Η Irina Bokona αναφερόμενη στα γεγονότα που έλαβαν χώρα στο Ιράκ και στη Συρία και στην καταστροφή της κληρονομιάς από τον *ISIS*, έγραψε το 2015 ότι η *πολιτιστική κάθαρση* είναι μία επίθεση στην πολιτιστική ποικιλομορφία, η οποία συνδυάζει την καταστροφή μνημείων και τη δίωξη ανθρώπων. Επίσης, η Bokona περιέγραψε τον όρο αυτόν ως τακτική πολέμου, η οποία χρησιμοποιείται για να αποσταθεροποιήσει τους πληθυσμούς και να αποδυναμώσει τις κοινωνικές άμυνες. Αξίζει να αναφερθεί ότι η ίδια υποστήριξε ότι η ανάγκη να σωθούν ζωές και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι δύο έννοιες αδιαχώριστες.⁴⁰⁶ Συγκεκριμένα το 2017, μιλώντας στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών διατύπωσε ότι η υποστήριξη της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι απλά ένα πολιτιστικό θέμα, ανάγοντάς το σε ζήτημα ασφαλείας.⁴⁰⁷

Προφανώς όμως και παρά τις αναφορές της Bokona και της εισήγησης του νέου αυτού όρου, η *πολιτιστική κάθαρση* δεν αναφέρεται στην RES 2347/2017, δεν έχει εγκριθεί από τα κράτη-μέλη και δεν έχει νομική κάλυψη και αναγνώριση. Προέρχεται από τον όρο εθνοκάθαρση⁴⁰⁸, ο οποίος όμως και αυτός δεν έχει νομική αναγνώριση.⁴⁰⁹ Ουσιαστικά, οι όροι αυτοί θα χαρακτηρίζονταν περισσότερο πολιτικοί.

⁴⁰⁶ Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37, σ. 13.

⁴⁰⁷ *Ibid*, σ. 13.

⁴⁰⁸ Ο όρος αυτός επινοήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90 για να περιγράψει τις μαζικές κτηνωδίες που έλαβαν χώρα στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

⁴⁰⁹ Weiss T. G., Connolly N., «Cultural Cleansing and Mass Atrocities. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict Zones», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 1, L. A., 2017, σσ. 1-49, σ. 8.

4. Περιπτώσιολογία.

4. 1. Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία.

Η σύνδεση μεταξύ της διεθνούς προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ατομικής ποινικής ευθύνης δεν παραμένει περιορισμένη μόνο στην διατύπωσή της στις συμβατικές και θεσμοθετημένες διατάξεις αλλά εκφράζεται και εμπλουτίζεται ολοένα και περισσότερο σε υποθέσεις των διεθνών δικαστηρίων, όπως ήταν η περίπτωση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία (*ICTY*).⁴¹⁰

Το *ICTY* ιδρύθηκε το 1993 ενόσω μαίνονταν οι πόλεμοι στη Γιουγκοσλαβία. Ολοκλήρωσε τις εργασίες του το 2001 όπου και έληξε η κρίση στην πΓΔΜ. Κατά το διάστημα αυτό απαγγέλθηκαν κατηγορίες εις βάρος εκατόν εξήντα εγκληματιών⁴¹¹ με τις κατηγορίες της υποκίνησης ή συμμετοχής σε γενοκτονία, εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, καθώς και παραβίασης των νόμων και των εθίμων του πολέμου. Όσον αφορά στην καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, αυτή δέχτηκε αλλεπάλληλα χτυπήματα και καταστροφές και βρέθηκε στο στόχαστρο όλων των πλευρών.

Αρχικά, κατά τον **Κροατικό πόλεμο ανεξαρτησίας** (1991-1995) που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των γιουγκοσλαβικών πολέμων, βομβαρδίστηκε το Σπλιτ και η παλιά πόλη του Ντουμπρόβνικ, που ήταν μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς της *UNESCO*, κατόπιν εντολής του γιουγκοσλαβικού στρατού.⁴¹² Ο **Pavle Strugar**, ως επικεφαλής του στρατού (*JNA*), ήταν υπεύθυνος για την στρατιωτική δράση στο Ντουμπρόβνικ, συμπεριλαμβανομένου του βομβαρδισμού⁴¹³.

⁴¹⁰ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1212.

⁴¹¹ United Nations, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, <https://www.icty.org/en/about> (τελευταία αναζήτηση 15.4.2020).

⁴¹² Prosecutor v Strugar, (17 Ιουλίου 2008), IT-01-42, https://www.icty.org/x/cases/strugar/cis/en/cis_strugar_en.pdf (τελευταία αναζήτηση 15.4.2020), Prosecutor v Miodrag Jokic, (30 Αυγούστου 2005), IT-01-42/1, https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/cis/en/cis_jokic_en.pdf, (τελευταία αναζήτηση 15.4.2020) και Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property* (2017), 24, σσ. 407-427, σ. 414.

⁴¹³ Kila J. D., «Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: The case of Uruk, Iraq», *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 13:4, 311-333, σ. 331.

Του απαγγέλθηκαν κατηγορίες για τη σκόπιμη καταστροφή ιστορικών μνημείων και ιδρυμάτων που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, κατά παράβαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου,⁴¹⁴ καθώς και για εκτεταμένη καταστροφή του αγαθού και αδικαιολόγητη καταστροφή χωριών, καταστροφή ή σκόπιμη ζημία σε ιδρύματα που ήταν αφιερωμένα στην εκπαίδευση και τη θρησκεία, όπως και για λεηλασία ιδιωτικού και δημόσιου αγαθού, κατά παράβαση των νόμων και των εθίμων και των Συμβάσεων της Γενεύης.⁴¹⁵

Ο *Miodrag Jokić* ως διοικητής, κατηγορήθηκε, όπως και ο *Strugar*, μεταξύ άλλων, για το έγκλημα της καταστροφής ή της σκόπιμης ζημίας σε ιδρύματα που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία, τη φιλανθρωπία, την εκπαίδευση, τις τέχνες και τις επιστήμες, τα ιστορικά μνημεία και τα έργα τέχνης και επιστήμης.⁴¹⁶

Επιπλέον, ο πρώην Πρόεδρος της Σερβίας, *Slobodan Milošević*, ο οποίος κατηγορήθηκε εκτός των άλλων και για γενοκτονία, υπήρξε ο υποκινητής παράνομων επιθέσεων στο Ντουμπρόβνικ και ο άμεσα υπεύθυνος για σκόπιμη καταστροφή κατοικιών, πολιτιστικών και θρησκευτικών ιδρυμάτων, καθώς και ιστορικών μνημείων σε πολλές πόλεις της Κροατίας, μεταξύ των οποίων και στο Βούκοβαρ.⁴¹⁷ Κατά τη διάρκεια του πολέμου αυτού, στην Κροατία καταστράφηκαν μερικώς ή ολοσχερώς ορθόδοξοι⁴¹⁸, ρωμαιοκαθολικοί ναοί, καθώς και συναγωγές.

⁴¹⁴ *Strugar Indictment*, case no. IT-01-42, counts 10-12, <https://www.icty.org/x/cases/strugar/ind/en/str-ii010227e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴¹⁵ *Strugar Indictment*, case no. IT-01-42, counts 13-16, <https://www.icty.org/x/cases/strugar/ind/en/str-ii010227e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴¹⁶ *Jokić Indictment*, case no. IT-01-42, counts 10-16, <https://www.icty.org/x/cases/strugar/ind/en/str-ii010227e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴¹⁷ Prosecutor v Slobodan Milošević, 11 Μαρτίου 2006, (IT-02-54), https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf (τελευταία αναζήτηση 15.4.2020).

⁴¹⁸ Όπως το μοναστήρι του Dragonić και ο Καθεδρικός του Karlovac ή Καθεδρικός του Αγίου Νικολάου.

Όσον αφορά στον **Βοσνιακό πόλεμο** (1992-1995), τα δεδομένα περιπλέχτηκαν, καθώς στην περιοχή έδρασαν Κροατο-βόσνιοι, Σερβο-βόσνιοι, και Βόσνιοι μουσουλμάνοι.

Η πιο γνωστή καταστροφή πολιτιστικού μνημείου που συνέβη κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου πολέμου ήταν αυτή της γέφυρας *Stari Most*, σύμβολο της πόλης *Mostar*⁴¹⁹, στην Βοσνία Ερζεγοβίνη. Συγκεκριμένα, στις 9 Νοεμβρίου 1993 και ώρα 10:30 π.μ. η συγκεκριμένη γέφυρα καταστράφηκε, λόγω καταγιστικής χρήσης πυροβόλων όπλων από πλευράς Κροατών.⁴²⁰ Παρόλα αυτά, η γέφυρα δεν είχε καμία στρατιωτική αξία. Ο λόγος της καταστροφής της έγκειται στην επιδίωξη εκμηδένισης της πολιτιστικής ταυτότητας στο μη-κροατικό *Mostar*, που υπερίσχυαν αριθμητικά οι Βόσνιοι Μουσουλμάνοι. Η γέφυρα αυτή γράφτηκε στον Κατάλογο της *UNESCO*, το 2005.⁴²¹ Στην *Mostar* όμως δεν καταστράφηκε μόνο η γέφυρα αλλά και μέρος της παλιάς πόλης, καθώς βομβαρδίστηκε και ο Ορθόδοξος Ναός της Αγίας Τριάδος από Κροάτες.

Στην υπόθεση *Prosecutor v Duško Tadić*, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο είτε εγκαθιδρύθηκε από τις Συμβάσεις είτε είναι εθιμικό, παραμένει εφαρμοστέο σε κάθε τύπο πολέμου, είτε διεθνή είτε εσωτερικό.⁴²²

Όσον αφορά στην υπόθεση *Prosecutor v Tihomir Blaškić*, ο τότε στρατιωτικός διοικητής *Blaškić*, του Κροατικού Συμβουλίου Άμυνας (*HVO*), κατηγορήθηκε και καταδικάστηκε για την καταστροφή ιδρυμάτων, τα οποία ήταν αφιερωμένα στη μουσουλμανική θρησκεία, όπως ήταν το τέμενος στο *Donji Ahmici*.⁴²³ Οι πράξεις αυτές αποτελούν παραβίαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου κατά το άρθρο 3 του *ICTY* και κατά το άρθρο 7 του *ICC*.⁴²⁴

⁴¹⁹ Για τα εγκλήματα των κροατικών δυνάμεων κατά του μουσουλμανικού στοιχείου της πόλης βλ. *Prosecutor v Prlić et al.*, IT-04-74, https://www.icty.org/x/cases/prlic/cis/en/cis_prlic_al_en.pdf, (τελευταία αναζήτηση 15.4.2020).

⁴²⁰ Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555, σ. 538.

⁴²¹ Lostal M. & Cunliffe E., «Cultural heritage that heals: factoring in cultural heritage discourses in the Syrian peacebuilding process», *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:2-3, 2016, σσ. 248-259, σ. 250.

⁴²² Abtahi H., «The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia», *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 14, 2001, από HeinOnline, σσ. 1-32, σ. 4-5.

⁴²³ Παράγραφοι 419-428, *Prosecutor v Tihomir Blaškić*, 3 Μαρτίου 2000, case no. IT-95-14-T, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴²⁴ *Blaškić Indictment*, case no. IT-95-14, counts 12-13, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/ind/en/bla-ii951110e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

Όπως απεφάνθη το δικαστήριο, οι επιθέσεις ήταν ξεκάθαρα στοχευμένες σε μία διακριτή ομάδα, όπως ήταν οι μουσουλμάνοι της περιοχής, καθώς δεν προέκυψε κανένα στρατιωτικό πλεονέκτημα από την επίθεση.⁴²⁵ Ο *Blaškić* κατηγορήθηκε για εκτενή καταστροφή του αγαθού παραβιάζοντας έτσι τις *Συμβάσεις της Γενεύης*, καθώς και το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.⁴²⁶ Τέλος, του απαγγέλθηκαν κατηγορίες για την καταστροφή και τη λεηλασία του αγαθού, εκ των οποίων η λεηλασία, σύμφωνα με το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης και άλλα δικαστήρια που ακολούθησαν του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, αποτελεί σε κάποιες περιπτώσεις έγκλημα πολέμου και έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.⁴²⁷ Έτσι λοιπόν, το δικαστήριο έκρινε ότι η καταστροφή του αγαθού, λαμβάνοντας πάντα υπόψη την έκταση της καταστροφής, δύναται να αποτελέσει έγκλημα δίωξης ίσης βαρύτητας με άλλα εγκλήματα που καταγράφονται στη λίστα του άρθρου 5 (εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας) του *ICTY*.⁴²⁸

Τον Αύγουστο του 1992, πραγματοποιήθηκε η επίθεση κατά της εθνικής και πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης της Βοσνίας Ερζεγοβίνης στο Σαράγεβο.⁴²⁹ Η επίθεση είχε στόχο την καταστροφή της ιστορίας και των ιστοριών που ανήκαν σε διαφορετικές πολιτιστικές ομάδες και οι οποίες αποτελούσαν τον κοινωνικό ιστό της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

Επίσης, κατά τη διάρκεια του πολέμου, καταστράφηκαν πολυάριθμοι μουσουλμανικοί χώροι, τεμένη⁴³⁰, σχολεία και ιδρύματα από πλευράς Σερβοβόσνιων, γιουγκοσλαβικών δυνάμεων, καθώς και των δυνάμεων της Αυτόνομης Περιοχής της Κράινας (*ARK*), στο πλαίσιο της εθνοκάθαρσης.

⁴²⁵ Παράγραφος 411, Prosecutor v Tihomir Blaškić, 3 Μαρτίου 2000, case no. IT-95-14-T, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴²⁶ *Blaškić Indictment*, case no. IT-95-14, count 11, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/ind/en/bla-ii951110e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴²⁷ Prosecutor v Tihomir Blaškić, 29 Ιουλίου 2004, case no. IT-95-14-A, παρ. 148, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/acjug/en/bla-aj040729e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴²⁸ Prosecutor v Tihomir Blaškić, 29 Ιουλίου 2004, case no. IT-95-14-A, παρ. 149, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/acjug/en/bla-aj040729e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴²⁹ Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671, σ. 652-653.

⁴³⁰ Όπως ήταν τα τεμένη: Mehmed Pasha Kukavica, Arnaudija και Ferhat Pasha και άλλα βλ. παράγραφο 38, Prosecutor v Radovan Karadžić & Ratko Mladić, Ιούλιος 1995, case no. IT-95-5-I, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

Όσον αφορά στην *ARK*, μία εξέχουσα πολιτική προσωπικότητα, ο **Radoslav Brđanin**, βρέθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου, όπου του απαγγέλθηκαν κατηγορίες για αδικαιολόγητη καταστροφή και σκόπιμη ζημία σε ιδρύματα που ήταν αφιερωμένα στη θρησκεία κατά παράβαση των νόμων και των εθίμων του πολέμου (άρθρο 3 του *ICTY* και άρθρο 7 του *ICC*).⁴³¹

Ο Radoslav Brđanin και ο **Momir Talić**, επίσης κατηγορήθηκαν για παράνομη, αδικαιολόγητη και εκτεταμένη καταστροφή και εκμετάλλευση του αγαθού, μη χαρακτηρισμένο από στρατιωτική ανάγκη, κατά παράβαση των *Συμβάσεων της Γενεύης*.⁴³²

Κατηγορίες για καταστροφή ή σκόπιμη ζημία σε ιδρύματα που είναι αφιερωμένα στη θρησκεία και την παιδεία και που θεωρούνται παραβιάσεις των νόμων και των εθίμων του πολέμου απαγγέλθηκαν στην υπόθεση *Prosecutor v Kordić & Čerkez*.⁴³³ Πέρα από την περίπτωση *Prosecutor v Jokić* (που αναφέρθηκε άνωθεν), όπου τα πολιτιστικά εγκλήματα αναγνωρίστηκαν ως ανεξάρτητες κατηγορίες ποινικής ευθύνης, που τοποθετούνται κάτω από τον νόμο και τα έθιμα του πολέμου, διάφορα δεδικασμένα μπορούν να αναγνωριστούν ως άμεσα συνδεδεμένα με την ατομική ποινική ευθύνη.⁴³⁴ Συνεπώς, η πράξη καταστροφής του πολιτιστικού αγαθού, που στοχεύει σε μία διακριτή πολιτιστική ομάδα, εκτός από το γεγονός ότι αυτόματα εμπίπτει κάτω από τους κανόνες των εγκλημάτων πολέμου, παράλληλα θεωρείται ως ένα στοιχείο εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας, κυρίως εγκλήματος της δίωξης, έτσι όπως περιγράφεται στο άρθρο 5 παράγραφος h του *ICTY* (εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας). Η αρχή αυτή εφαρμόστηκε στην 2001 απόφαση του *Prosecutor vs Kordić & Čerkez*.⁴³⁵ Η απόφαση αυτή είναι γνωστή επίσης για την αναφορά και την αναγνώριση ότι πράξεις καταστροφής ή σκόπιμης ζημίας του πολιτιστικού αγαθού, που είναι αφιερωμένο στη θρησκεία, ποινικοποιούνται σύμφωνα με το εθιμικό δίκαιο.⁴³⁶

⁴³¹ *Brđanin Amended Indictment*, case no. IT-99-36-I, counts 11-12, <https://www.icty.org/x/cases/brdanin/ind/en/brd-1ai991216e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴³² *Brđanin Amended Indictment*, case no. IT-99-36-I, counts 10, <https://www.icty.org/x/cases/brdanin/ind/en/brd-1ai991216e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴³³ *Prosecutor v Kordić & Čerkez*, 17 Ιανουαρίου 2004, IT-95-14/2, https://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/cis/en/cis_kordic_cerkez_en.pdf (τελευταία αναζήτηση 15.4.2020).

⁴³⁴ Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228, σ. 1217.

⁴³⁵ *Ibid*, σ. 1217.

⁴³⁶ *Ibid*, σ. 1218.

Εμπράκτως, το ICTY θέτοντας επί τάπητος τις πράξεις σκόπιμης καταστροφής ιστορικής σημασίας τεμένων στη Βοσνία Ερζεγοβίνη, ανέφερε ότι επιθέσεις κατά διακριτών θρησκευτικών ομάδων θεωρούνται εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.⁴³⁷

Στην υπόθεση *Prosecutor v Slobodan Milošević*, ο πρώην Πρόεδρος της Σερβίας, κατηγορήθηκε για σκόπιμη και αδικαιολόγητη καταστροφή κατοικιών, αγαθών που ανήκαν σε Κροατο-βόσνιους και μουσουλμάνους Βόσνιους, καθώς και πολιτιστικών και θρησκευτικών ιδρυμάτων, ιστορικών μνημείων και άλλων ιερών χώρων.⁴³⁸

Στην υπόθεση *Prosecutor v Radovan Karadžić & Ratko Mladić*, ο μεν *Karadžić* και ο δε *Mladić* κατηγορήθηκαν, εκτός των άλλων, για συστηματική καταστροφή μουσουλμανικών και καθολικών ιερών χώρων, χωρίς προφανή στρατιωτική σκοπιμότητα.^{439 440} Για τη δράση των δύο εγκληματιών, από τον Απρίλιο του 1992 στο έδαφος της Δημοκρατίας της Βοσνίας Ερζεγοβίνης, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι Βόσνιοι Μουσουλμάνοι και Βόσνιοι Κροάτες διώχθηκαν με βάση εθνικά, πολιτικά και θρησκευτικά κριτήρια.⁴⁴¹ Επίσης, οι δύο εγκληματίες από τον Απρίλιο του 1992 έως τον Ιούλιο του 1995, εκτός των άλλων, προέβησαν σε καταστροφή κατοικιών και επιχειρήσεων, καθώς και σε καταστροφή χώρων λατρείας και προσευχής.⁴⁴² Για τις παραπάνω πράξεις τους, το Δικαστήριο τους έκρινε ενόχους για το έγκλημα της γενοκτονίας και για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

⁴³⁷ *Ibid*, σ. 1217-1218 και *Prosecutor v Dario Kordić & Mario Čerkez*, 26 Φεβρουαρίου 2001, παρ. 206, IT-95-14/2-T, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,41483e9be.html> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴³⁸ *Prosecutor v Slobodan Milošević*, 11 Μαρτίου 2006, (IT-02-54), https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf (τελευταία αναζήτηση 15.4.2020).

⁴³⁹ Παράγραφος 30, *Prosecutor v Radovan Karadžić & Ratko Mladić*, case no. IT-95-5-I, Ιούλιος 1995, σσ. 1-15, σ. 8, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁴⁰ Αναλυτικότερα για καταστροφή μουσουλμανικών και καθολικών ιερών χώρων βλ. Παράγραφος 37 & 38, *Prosecutor v Radovan Karadžić & Ratko Mladić*, Ιούλιος 1995, case no. IT-95-5-I, σσ. 1-15, σ. 9-10, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁴¹ *Karadžić and Mladić Initial Indictment*, counts 1-2, παρ. 18, case No. IT-95-5-I, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf>, (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴⁴² *Karadžić and Mladić Initial Indictment*, counts 1-2, παρ. 19, case No. IT-95-5-I, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf>, (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

Τέλος, η συγκεκριμένη υπόθεση αναφέρεται και στην εκτεταμένη καταστροφή που υπέστη το αγαθό και οι ιεροί χώροι Βόσνιων μουσουλμάνων και Βόσνιων Κροατών, η ζημία των οποίων, εν μέρει, εντάσσεται επίσης στη γενοκτονία και στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.⁴⁴³

Όσον αφορά στην υπόθεση *Prosecutor v Krstić*, ο στρατιωτικός διοικητής και μέλος του Σερβο-βοσνιακού στρατού (*VRS*), ενεπλάκη και κατηγορήθηκε για αυτό, στη γενοκτονία της *Srebrenica*. Χαρακτηριστικά, υπογραμμίστηκε ότι σκόπιμα και συνειδητά πραγματοποιήθηκε επίθεση σε συγκεκριμένη διακριτή ομάδα.⁴⁴⁴ Στην παράγραφο 571 της υπόθεσης αναφέρεται μία απόφαση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την Ρουάντα (*ICTR*), του 1998. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Prosecutor v Jean Kambanda*, το δικαστήριο διατύπωσε ότι το έγκλημα της γενοκτονίας είναι μοναδικό, καθώς περιέχεται το στοιχείο του δόλου (*dolus specialis*), το οποίο απαιτεί τη διάπραξη εγκλήματος με σκοπό να καταστρέψει στο σύνολο ή κατά μέρος μία διακριτή εθνοτική, φυλετική ή θρησκευτική ομάδα.⁴⁴⁵ Παρακάτω, και συγκεκριμένα στην παράγραφο 580, το δικαστήριο αναφέρει πως μολοντί πράξεις που στοχεύουν αποκλειστικά στα πολιτιστικά χαρακτηριστικά μίας ομάδας δε χαρακτηρίζονται ως γενοκτονία, επισημαίνει πως όπου ο πληθυσμός υφίσταται φυσική ή βιολογική καταστροφή, συνήθως συνοδεύεται από ταυτόχρονες επιθέσεις στα πολιτιστικά και θρησκευτικά αγαθά και σύμβολα της ομάδας. Στη συγκεκριμένη περίπτωση που μελετάται, το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του ως πειστήριο της σκόπιμης καταστροφής της ομάδας, την εσκεμμένη καταστροφή τζαμιών και κατοικιών που ανήκουν στο συγκεκριμένο πληθυσμό.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Karadžić and Mladić Initial Indictment, counts 1-2, παρ. 29-33 και count 6, παρ. 37-39 και count 7, παρ. 40-41, case No. IT-95-5-I, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf>, (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴⁴⁴ Παράγραφος 569, *Prosecutor v Radislav Krstić*, 2 Αυγούστου 2001, case no. IT-98-33-T, <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁴⁵ *Ibid*, Παράγραφος 571.

⁴⁴⁶ *Ibid*, Παράγραφος 580.

Στην υπόθεση *Prosecutor v Ivica Rajić, a.k.a. Victor Andrić*, στον **Ivica Rajić**, διοικητή του Κροατο-βοσνιακού στρατού *HVO*, απαγγέλθηκαν κατηγορίες, μεταξύ άλλων, για καταστροφές του αγαθού, οι οποίες διενεργήθηκαν κατά παράβαση των *Συμβάσεων της Γενεύης* του 1949 -σύμφωνα με το άρθρο 2 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία- και αποτελούν έγκλημα κατά της Ανθρωπότητας σύμφωνα με το άρθρο 7 (1), (3) του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου.⁴⁴⁷

Υποθέσεις παρόμοιες λόγω της εσκεμμένης καταστροφής πολιτιστικών και θρησκευτικών χώρων, που απέβλεπαν στην εξουδετέρωση Βοσνιο-κροατών και Βόσνιων μουσουλμάνων ως διακριτές θρησκευτικές και εθνοτικές ομάδες, υπογραμμίστηκαν στις υποθέσεις της **Biljana Plavšić**⁴⁴⁸, **Mladen Naletilić & Vinko Martinović**^{449 450} και **Mičo Stanišić & Stojan Župljanin**⁴⁵¹.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου αυτού καταστράφηκαν αρκετοί Ρωμαιοκαθολικοί ναοί, καθώς και Ορθόδοξοι. Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα είναι το μοναστήρι στο χωριό *Sase* και αυτό του χωριού *Vozića*.

Ο πόλεμος στη Βοσνία Ερζεγοβίνη έληξε με την *Συμφωνία του Ντεϊτον* (21 Νοέμβριο 1995) και την υπογραφή της ειρήνης στο Παρίσι (14 Δεκεμβρίου 1995). Στο άρθρο VI αναφέρεται ότι τα μέλη εγκρίνουν, *inter alia*, μία *Επιτροπή για τη Διατήρηση των Εθνικών Μνημείων*.⁴⁵² Το Παράρτημα οκτώ αναπτύσσει τον ρόλο της Επιτροπής αυτής. Σύμφωνα με το άρθρο IV του συγκεκριμένου παραρτήματος, η Επιτροπή θα αποφάσιζε και θα χαρακτήριζε τα αγαθά με συγκεκριμένη ιστορική, πολιτιστική, θρησκευτική ή εθνική αξίας ως Εθνικά Μνημεία.⁴⁵³

⁴⁴⁷ *Prosecutor v Ivica Rajić, a.k.a. Victor Andrić*, 8 Μαΐου 2006, case no. IT-95-12-S, I.A. παρ. 2, <https://www.icty.org/x/cases/rajić/tjug/en/raj-tj0060508e.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴⁴⁸ *Prosecutor v Biljana Plavšić*, 27 Φεβρουαρίου 2003, case no. IT-00-39&40/1, https://www.refworld.org/cases/ICTY_3e5f717a4.html (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁴⁹ *Prosecutor v Mladen Naletilić & Vinko Martinović*, 31 Μαρτίου 2003, case no. IT-98-34-T, https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/tjug/en/nal-tj030331-e.pdf (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁵⁰ Οι δύο αυτοί εγκληματίες κατηγορήθηκαν για εκτενή καταστροφή του αγαθού κατά παράβαση των *Συμβάσεων της Γενεύης* καθώς και του ICC και ICTY. *Naletilić & Martinović Indictment*, case no. IT-98-34-I, count 19, https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/ind/en/nal-ii981221e.pdf (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴⁵¹ *Prosecutor v Mičo Stanišić & Stojan Župljanin*, 30 Ιουνίου 2016, case no. IT-08-91-A, https://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisic/acjug/en/160630.pdf (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁵² *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, 1995, <https://www.osce.org/bih/126173?download=true> (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

⁴⁵³ *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, 1995, <https://www.osce.org/bih/126173?download=true> (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

Ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο (1 Μαρτίου 1998-11 Ιουνίου 1999) εντάσσεται στο πλαίσιο των Γιουγκοσλαβικών πολέμων. Χαρακτηρίστηκε από την εμπλοκή των Η.Π.Α και του NATO και έληξε με τους καταστροφικούς βομβαρδισμούς⁴⁵⁴ που έπληξαν στόχους σε Κοσσυφοπέδιο και Σερβία. Οι βομβαρδισμοί διήρκησαν από τις 23 Μαρτίου 1999 έως τον Μάιο του ίδιου έτους.

Η διεθνής κοινωνία δε μερίμνησε στο ζήτημα τόσο των θανάτων Σέρβων και Αλβανών όσο και της καταστροφής του πολιτιστικού αγαθού κατά τους βομβαρδισμούς, οι οποίοι αποτελούν κατάφωρη παραβίαση του Ανθρωπιστικού Δικαίου και των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στην πραγματικότητα, οι βομβαρδισμοί δεν είχαν καμία νομική βάση και δεν στηρίχθηκαν σε καμία εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας.⁴⁵⁵ Πολλοί ήταν οι οργανισμοί που χαρακτήρισαν την περίπτωση της απόσχισης του Κοσσυφοπεδίου και της ανακήρυξης της ανεξαρτησίας του το 2008, ως ένα «sui generis» φαινόμενο⁴⁵⁶, μολονότι η διεθνής κοινωνία δεν δείχνει ανοχή σε αποσχιστικές τάσεις.

Οι στόχοι επιθέσεων του NATO συμπεριλαμβάνονται στην παράγραφο 9 της τελικής αναφοράς του κατήγορου από την επιτροπή που εγκαθιδρύθηκε για τον έλεγχο των βομβαρδισμών που έλαβαν χώρα στην Γιουγκοσλαβία.⁴⁵⁷ Εκτός των άλλων, από τους βομβαρδισμούς καταστράφηκαν μεσαιωνικά μνημεία⁴⁵⁸, όπως το μοναστήρι *Gračanica*⁴⁵⁹, το Πατριαρχείο του *Peć*⁴⁶⁰ και το μοναστήρι *Visoki Dečani*⁴⁶¹, τα οποία περιλαμβάνονται στον Κατάλογο με τα μνημεία της *UNESCO* στην περιοχή του Κοσσυφοπεδίου, καθώς και το κέντρο του Βελιγραδίου και άλλες πόλεις της σημερινής Σερβίας.

⁴⁵⁴ Βλ. παραγράφους 493, 494 κ.λπ., Prosecutor v Nikola Šainović, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević, Sreten Lukić, 23 Ιανουαρίου 2014, case no. IT-05-87-A, <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/acjug/en/140123.pdf>, (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁵⁵ United Nations, *Security Council Resolution No. 1199*, UN Doc., S/RES 1199, 23 Σεπτεμβρίου 1998 και United Nations, *Security Council Resolution No. 1244*, UN Doc., S/RES 1244, 10 Ιουνίου 1999.

⁴⁵⁶ Ker-Lindsay J., «Not such a ‘sui generis’ case after all: assessing the ICJ opinion on Kosovo», *Nationalities Papers*, 39:1, 2011, σσ. 1-11, σ. 3.

⁴⁵⁷ *Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia*, <https://www.icty.org/x/file/Press/nato061300.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁵⁸ Παράγραφοι 286 και εξής, Prosecutor v Nikola Šainović, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević, Sreten Lukić, 23 Ιανουαρίου 2014, case no. IT-05-87-A, <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/acjug/en/140123.pdf> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020) και Ordev I., «Erasing the Past: Destruction and Preservation of Cultural Heritage in Former Yugoslavia, Part II», *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 29, Iss. 1, Article 1, 2009, σσ. 1-16, σ. 8.

⁴⁵⁹ <https://www.britannica.com/place/Pristina#ref51656> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁶⁰ <https://www.britannica.com/place/Peje> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

⁴⁶¹ <https://www.decani.org/en/> (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

Μεταξύ Σέρβων και Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου. η έχθρα εκτονώθηκε σε λατρευτικούς και πολιτιστικούς χώρους,⁴⁶² καθώς και σε θανατώσεις και εκτοπισμούς πληθυσμών.

Όσον αφορά στην υπόθεση *Prosecutor v Milan Milutinović, Nikola Šainović, Dragoljub Ojdanić, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević, Sreten Lukić*, και παραπέμποντας στην υπόθεση *Kordić*, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η καταστροφή του θρησκευτικού αγαθού ισοδυναμεί με επίθεση στη θρησκευτική ταυτότητα του ατόμου, που εκφράζει την έννοια των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Για τον λόγο αυτόν, το Δικαστήριο απαγόρευσε την καταστροφή των θρησκευτικών χώρων και των πολιτιστικών μνημείων ως δίωξη, ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.⁴⁶³

Συμπερασματικά, στην πρώην Γιουγκοσλαβία δεν εφαρμόστηκαν οι κανόνες του συμβατικού και εθιμικού Διεθνούς Δικαίου για προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παρόλα αυτά, δημιουργήθηκε ένα νέο νομικό πλαίσιο, το *Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY)*, καθώς και οι αποφάσεις αυτού, που προέκυψαν από τις εξουσιοδοτήσεις 808/1993 και 827/1993 του Συμβουλίου Ασφαλείας. Παράλληλα, στο Καταστατικό του Δικαστηρίου δεν αναφέρονται μόνο τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, τα εγκλήματα πολέμου και η γενοκτονία αλλά συγκεκριμένες παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου ορίζονται ως παραβιάσεις των κανόνων του εθιμικού δικαίου (άρθρο 3).⁴⁶⁴

⁴⁶² Βλ. *Prosecutor v Slobodan Milošević*, 11 Μαρτίου 2006, (IT-02-54), https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020), παράγραφοι 1798-1803, *Prosecutor v Vlastimir Đorđević*, 23 Φεβρουαρίου 2011, case no. IT-05-87/1-T, https://www.icty.org/x/cases/djordjevic/tjug/en/110223_djordjevic_judgt_en.pdf (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020) και Ordev I., «Erasing the Past: Destruction and Preservation of Cultural Heritage in Former Yugoslavia, Part II», *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 29, Iss. 1, Article 1, 2009, σσ. 1-16, σ. 5-7.

⁴⁶³ *Prosecutor v Milan Milutinović et al.*, 26 Φεβρουαρίου 2009, case no. IT-05-87-T, παρ. 205, <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf> (τελευταία αναζήτηση 22.4.2020).

⁴⁶⁴ *Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 (International Tribunal for the Former Yugoslavia)*, 25 Μαΐου 1993, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalTribunalForTheFormerYugoslavia.aspx> (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

Οι Συμβάσεις της Γενεύης του 1907 όπως αυτές εφαρμόστηκαν στην Δίκη της Νυρεμβέργης, αντιπροσωπεύουν τη βάση του άρθρου αυτού περί νόμων και εθίμων του πολέμου.⁴⁶⁵ Μάλιστα, καθώς το άρθρο 3 είναι εφαρμοστέο τόσο σε διεθνείς όσο και σε εσωτερικές συγκρούσεις, εμφανίζεται πιο ενισχυμένο από το άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης, το οποίο αναφέρεται σε κατ' εξοχήν μη διεθνείς συρράξεις.⁴⁶⁶

⁴⁶⁵ Abtahi H., «The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia», *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 14, 2001, από HeinOnline, σσ. 1-32, σ. 11.

⁴⁶⁶ *Ibid*, σ. 11.

4. 2. Η περίπτωση της Συρίας.

Η Συρία έχει μία από τις πλουσιότερες και πιο ποικιλόμορφες πολιτιστικές κληρονομίες του κόσμου. Στο έδαφός της εντοπίζονται απομεινάρια από την εποχή του Χαλκού και του Σιδήρου, καθώς και ελληνικές και ρωμαϊκές μητροπόλεις, καλοδιατηρημένα βυζαντινά χωριά, μεσαιωνικά κάστρα και σημαντικά αριστουργήματα ισλαμικής τέχνης και αρχιτεκτονικής. Μάλιστα πριν από το 2011, χρονιά έναρξης του εμφυλίου πολέμου, δώδεκα μνημεία⁴⁶⁷ ανήκαν στον προσωρινό Κατάλογο μνημείων παγκόσμιας κληρονομιάς της *UNESCO*.⁴⁶⁸ Στις αρχές όμως ακόμα του πολέμου, και συγκεκριμένα το 2013, έξι από τα μνημεία που ήταν προστατευμένα από την *UNESCO* γράφτηκαν στον Κατάλογο με τα μνημεία που βρίσκονται σε κίνδυνο.⁴⁶⁹ Κάποιοι από τους πολιτιστικούς χώρους που καταστράφηκαν είναι η αρχαία πόλη της Δαμασκού, η αρχαία πόλη της *Bosra*, η Παλμύρα, η αρχαία πόλη του Αλέππο, το *Crac des Chevaliers*⁴⁷⁰ και το *Qal-at Salah El- Din* και τα αρχαία χωριά της Βόρειας Συρίας.⁴⁷¹ Παράλληλα, το «Ισλαμικό κράτος», κατέστρεψε μωσαϊκά Βυζαντινών χρόνων και αγάλματα που χρονολογούνταν από την περίοδο των Ασσυρίων, καθώς και *Sufi* και *Shia* ναούς στην περιοχή της Ράκκα στην Συρία.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Στη λίστα με τους χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς/World Heritage Tentative list περιλαμβάνεται η Norias of Hama, Ugarit, Ebla, Mari, Europos Dura, Apamea, Qasr al-Hayrach-Charqi, Maaloula, Tartus Raqqa-Rafiqā και Arwad Island. Davila-Ruhaak S. «Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture», *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.* 522 (2016), 521-542, σ. 536.

⁴⁶⁸ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 113.

⁴⁶⁹ *Ibid.*, σ. 113.

⁴⁷⁰ Crac des Chevaliers –ένα μεσαιωνικό κάστρο και προστατευμένο μνημείο από την *UNESCO*, το οποίο βρίσκεται κοντά στην πόλη του Homs- φημολογείται ότι χρησιμοποιήθηκε από μη κρατικούς δρώντες προτού γίνει έφοδος από αέρος, από μεριάς των κρατικών δυνάμεων τον Ιούλιο του 2013. Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 409.

⁴⁷¹ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 113 και Davila-Ruhaak S. «Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture», *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.* 522 (2016), 521-542, σ. 536.

⁴⁷² Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146, σ. 120.

Επίσης, έχουν καταστραφεί πολλά τζαμιά, εκκλησίες και *Sufi* και *Shia* μαυσωλεία και τάφοι στη Μοσούλη στην περιοχή του βόρειου Ιράκ και στην περιοχή της αρχαίας πρωτεύουσας των Ασσυρίων, την *Nineveh*.⁴⁷³ Οι επιθέσεις όμως των Ισλαμιστών, που στρέφονται κατά της παγκόσμιας κληρονομιάς, δεν περιορίζονται αποκλειστικά σε αντικείμενα θρησκευτικού χαρακτήρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η καταστροφή της αρχαίας πόλης της Παλμύρας, τον Μάιο του 2015.

Τότε, το αυτοαποκαλούμενο ως «Ισλαμικό Κράτος» ανατίναξε πολλούς από τους ναούς της, συμπεριλαμβανομένου του Ναού του *Bel* και του Ναού του *Baal Shamin*, την ασπίδα του Θριάμβου, καθώς και το *tetrapylon* και μέρος του ρωμαϊκού θεάτρου, αφού πρώτα κατέλαβε την πόλη.⁴⁷⁴ Πολλά άλλα πολιτιστικά αντικείμενα, τα οποία δεν ανήκαν στην κατηγορία των προστατευόμενων από την *UNESCO* αλλά τα οποία παρόλα αυτά ήταν συναφή με την ταυτότητα των Σύριων ως εθνότητα, χάθηκαν κατά τη διάρκεια της μάχης και η καταστροφή κάποιων από αυτά φαίνεται να έγινε σκόπιμα στη βάση προκαταλήψεων.⁴⁷⁵

Από νομικής άποψης, η καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια του συριακού πολέμου θεωρείται μία σύνθετη περίπτωση. Αρχικά, μολονότι ο πόλεμος ξεκίνησε ως εμφύλιος-εσωτερικός, τα επόμενα χρόνια και καθώς εξελισσόταν πήρε χαρακτήρα διεθνούς σύρραξης, καθώς αναμείχθηκαν πολλές παγκόσμιες και περιφερειακές δυνάμεις. Οι εξελίξεις στη Συρία συνδυασμένες με τις εσωτερικές αναταραχές και την ανάμιξη και άλλων εθνών μέσα στη σύγκρουση (στην Συρία αυτές οι δυνάμεις ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Ρωσία, η Τουρκία, το Ιράν και άλλες) δοκίμασαν τη βιωσιμότητα της Συρίας ως κυρίαρχου κράτους.⁴⁷⁶ Επιπλέον, ένα ακόμα στοιχείο που κάνει τον συριακό πόλεμο άξιο αναφοράς και ανάλυσης είναι το γεγονός εμπλοκής σε αυτόν μεγάλου αριθμού μη κρατικών ενόπλων παραγόντων.

⁴⁷³ *Ibid*, σ. 120 και Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 412.

⁴⁷⁴ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 412.

⁴⁷⁵ Lostal M. & Cunliffe E., «Cultural heritage that heals: factoring in cultural heritage discourses in the Syrian peacebuilding process», *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:2-3, 2016, σσ. 248-259, σ. 252.

⁴⁷⁶ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 99-100.

Αυτοί οι δρώντες τυγχάνει να ελέγχουν μεγάλα τμήματα του συριακού εδάφους.⁴⁷⁷ Συγκεκριμένα, ο *ISIS* έφτασε σε σημείο να κατέχει σχεδόν το ίδιο ποσοστό εδάφους με αυτό των συριακών κυβερνητικών δυνάμεων. Επίσης, εντός Συρίας δραστηριοποιούνται πάνω από πενήντα επαναστατικές ομάδες, μεταξύ αυτών και η τρομοκρατική οργάνωση *Jabhat al-Nusra* και κουρδικές δυνάμεις.⁴⁷⁸ Εκτός όμως από τις κουρδικές ομάδες που μάχονται στα βόρεια και βορειοανατολικά σύνορα της Συρίας, ο *ISIS* ή *ISIL* –όπως και η τρομοκρατική οργάνωση *al Nusra*– ήλεγχε μεγάλα γεωγραφικά τμήματα του κράτους.⁴⁷⁹

Με βάση τις ήδη αναλυθείσες Συμβάσεις άνωθεν, υπεύθυνη της καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι αρχικά η συριακή δημοκρατία, η οποία αδυνατεί να προστατεύσει και να διατηρήσει την κληρονομιά που βρίσκεται στο έδαφός της και η οποία δεν ζήτησε βοήθεια από τρίτα κράτη.

Αναλυτικότερα, στην προσπάθειά του να καταστρέψει τις αντίπαλες δυνάμεις και να ελέγξει τις περιοχές όπου ζούσαν οι πολίτες, το συριακό κράτος σκόπιμα στόχευσε ιστορικούς χώρους και μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως την ακρόπολη της *al-Madiq*, το ιστορικό μουσείο του *Alma Arra*, το φρούριο του Αλέππο, το τζαμί *Khaled ibn al-Walid* και το τζαμί *Hazreti Omer*.⁴⁸⁰

Εκτός όμως από τον τακτικό στρατό, στην Συρία, δραστηριοποιούνται ισλαμικές και κουρδικές οργανώσεις. Οι πρώτες είναι επικίνδυνες, καθώς έχουν βομβαρδίσει και καταστρέψει σκόπιμα πολλά μνημεία για ποικίλους λόγους, μεταξύ άλλων θρησκευτικούς και οικονομικούς.

⁴⁷⁷ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 114.

⁴⁷⁸ Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109, σ. 98-99.

⁴⁷⁹ Το αυτοαποκαλούμενο ως «Ισλαμικό Κράτος» ή «Χαλιφάτο» (Da'ish ή Daesh) είναι μία εξτρεμιστική τρομοκρατική οργάνωση που δραστηριοποιείται στην Μέση Ανατολή με τη συγκεκριμένη ονομασία από τον Ιούνιο του 2014. Πριν από το καλοκαίρι του 2014 εμφανίζεται με άλλες ονομασίες. Ενδεικτικά: «Islamic State of Iraq and the Levant» (ISIL) 2013-2014, «Islamic State of Iraq and ash-Sham» (ISIS) 2013-2014, «Islamic State of Iraq»(ISI) 2006-2013, «Al-Qaeda in Iraq (Aqi)» 2004-2006, «The Organisation for Monotheism and Jihad» 1999-2004. Χαϊνογλου Κ, «Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS», Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις. Επιμέλεια.: Μπουτσιούκη, Αθήνα, 2015, Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σσ. 217-243, σ. 218.

⁴⁸⁰ Davila-Ruhaak S. «Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture», *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.* 522 (2016), 521-542, σ. 538.

Έτσι λοιπόν, καθ' όλη τη διάρκεια των ενόπλων συρράξεων, τα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς χρησιμοποιήθηκαν για στρατιωτικούς σκοπούς, και υπόκειντο σε άμεσους βομβαρδισμούς και στοχευμένες εκρήξεις, λεηλασία και έκνομη διακίνηση από εκτεταμένες παράνομες ανασκαφές. Οι χώροι αυτοί είχαν συστηματικά καεί, καταστραφεί, βομβαρδιστεί και λεηλατηθεί. Οι παράνομες ανασκαφές και οι λεηλασίες διευκόλυναν την απομάκρυνση ιστορικά σημαντικών αντικειμένων, τα οποία πουλήθηκαν στη μαύρη αγορά.⁴⁸¹ Μάλιστα, το «Ισλαμικό Κράτος» έχει εμπλακεί σε λεηλασία διάφορων αρχαιολογικών χώρων και ακόμη, ίδρυσε το *Antiquities Department* με σκοπό να αξιολογήσει τα λάφυρα και να συλλέξει τα κέρδη τους μεθοδικά.⁴⁸² Όλη αυτή η καταστροφή είχε ως απώτερο σκοπό τη σκόπιμη εξάλειψη της συριακής πολιτιστικής κληρονομιάς και το όφελος από τα πολύτιμα ιστορικά μνημεία, ώστε να συνεχίσει να χρηματοδοτείται η σύρραξη.^{483 484} Ο *ISIL* σκόπιμα στόχευσε και κατέστρεψε τα πιο σημαντικά μνημεία των αρχαίων πολιτισμών του Ιράκ και της Συρίας. Οι αρχαίοι χώροι, οι οποίοι καταστράφηκαν, αντιπροσώπευαν τις ρίζες με πολιτισμούς πριν από το 3000 και 1600 π. Χ. Το 2015, οι τρομοκράτες εκτέλεσαν περίπου είκοσι Σύριους στρατιώτες στο περίφημο αμφιθέατρο της Παλμύρας. Οι ντόπιοι μάλιστα ήταν αναγκασμένοι να δουν όλη τη διαδικασία πριν τα σώματα πεταχτούν σε μαζικούς τάφους.⁴⁸⁵ Δεν έφτανε όμως μόνο αυτό. Το «Ισλαμικό Κράτος» εξέδωσε βίντεο –το πρώτο από την Παλμύρα- το 2015 λίγες μέρες μετά την κατάληψη της πόλης, στο οποίο δεν παρατηρούνται ζημιές και κανένα είδος καταστροφής στην πόλη.

⁴⁸¹ Lostal M. & Cunliffe E., «Cultural heritage that heals: factoring in cultural heritage discourses in the Syrian peacebuilding process», *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:2-3, 2016, σσ. 248-259, σ. 250.

⁴⁸² Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 412.

⁴⁸³ Davila-Ruhaak S. «Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture», *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.* 522 (2016), 521-542, σ. 536 και Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 114.

⁴⁸⁴ Μαζί με τα ναρκωτικά και το πετρέλαιο, τα πολιτιστικά αγαθά μετατρέπονται σε πηγή εσόδων για τις τρομοκρατικές δραστηριότητες του Da' esh, επιτρέποντας την παράταση των ενόπλων συρράξεων. Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10, σ. 2.

⁴⁸⁵ Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671, σ. 655.

Το βίντεο δείχνει διάφορα αρχιτεκτονικά μνημεία της Παλμύρας, συμπεριλαμβανομένου του Ναού του *Bel* και του αμφιθέατρο.⁴⁸⁶ Από τις αρχές όμως της κατάληψης της πόλης, οι τρομοκράτες ξεκίνησαν συστηματικά να ψάχνουν για μικρές κινητές αρχαιότητες που πίστευαν πως θα είναι εύκολο να πουληθούν στη διεθνή μαύρη αγορά. Ένα από τα πιο τραγικά συμβάντα στον συριακό πόλεμο συντελέστηκε τον Αύγουστο του 2015, όταν το «Ισλαμικό Κράτος» εκτέλεσε τον 82χρονο αρχαιολόγο και διευθυντή του αρχαιολογικού χώρου, *Khaled Al-As'ad*, καθώς ο ίδιος δεν ήταν διατεθειμένος να αποκαλύψει τον τόπο που ήταν φυλαγμένα τα πολύτιμα κειμήλια.⁴⁸⁷ Αυτός κατατομήθηκε άγρια και κρεμάστηκε από μία κολώνα εντός μνημειακού χώρου. Την ίδια στιγμή, το «Ισλαμικό Κράτος» μετέτρεψε το μικρό μουσείο της Παλμύρας σε προσωρινό δικαστήριο και φυλακή, όπου οι ισλαμιστές επίσης κατέστρεψαν το αρχαίο άγαλμα του *Λιονταριού της Αθηνάς*, το οποίο χρονολογούνταν από τον 1^ο αιώνα π. Χ.⁴⁸⁸ Τον Οκτώβριο του 2015, το «Ισλαμικό Κράτος» κατέστρεψε την *Αψίδα του Θριάμβου*, μία κατασκευή περίπου χιλίων οκτακοσίων χρόνων, στην είσοδο της πόλης. Η διεθνής κοινωνία και η *UNESCO* καταδίκασαν το γεγονός της καταστροφής της Παλμύρας. Τον Αύγουστο του 2015, το «Ισλαμικό Κράτος» δημοσίευσε φωτογραφίες που έδειχναν την καταστροφή των δύο χιλιάδων χρόνων ιστορίας ναών που ήταν αφιερωμένοι σε παγανιστικούς θεούς, το *Baalshamin Temple* και το *Temple of Bel*.⁴⁸⁹

Παρά τις αποτρόπαιες πράξεις των τζιχαντιστών, το διαχρονικότερο πρόβλημα στη Συρία δεν είναι αποκλειστικά η εμπλοκή πολλών δρώντων στον πόλεμο αλλά κυρίως η μη αντιμετώπιση αυτών ως ισάξιων παραγόντων με ίδιες υποχρεώσεις. Το πρόβλημα επιδεινώνεται, καθώς η *UNESCO* δεν επιθυμεί να συνδιαλαγεί με *ANSAs* τουλάχιστον έως σήμερα, λόγω των περιορισμών εντός των εξουσιοδοτήσεών της ή λόγω πολιτικών περιορισμών.⁴⁹⁰ Λόγω αυτών βρίσκεται σε ένα δίλημμα. Σύμφωνα με το Αρ. Ι(3) του Καταστατικού της Χάρτη, η *UNESCO* απαγορεύεται να εμπλακεί σε ζητήματα, τα οποία αφορούν στην εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών-μελών.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ *Ibid*, σ. 655.

⁴⁸⁷ Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671, σ. 656.

⁴⁸⁸ *Ibid*, σ. 656-657.

⁴⁸⁹ *Ibid*, σ. 657.

⁴⁹⁰ Prosecutor v. Al Mahdi, *UNESCO Amicus Curiae Observations*, 2 December 2016, para. 7, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_25595.PDF (αναζήτηση 30.4.2020).

⁴⁹¹ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 422.

Το να υπάρξει μία συμφωνία με *ANSAs* θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αναγνώριση των δρώντων αυτών, τόσο ως προς τις εξουσίες όσο και ως προς τη νομιμότητά τους. Αντίθετα, το Αρ. 19(3) της *Σύμβασης της Χάγης* δίνει στην *UNESCO* τη δυνατότητα να προσφέρει τις υπηρεσίες της στα μέλη κατά τη διάρκεια μίας μη-διεθνούς πολεμικής σύρραξης (που σημαίνει τόσο σε κρατικούς όσο και σε μη κρατικούς δρώντες).⁴⁹² Η ανεπάρκεια αυτή όμως από πλευράς *UNESCO* μπορεί να επιφέρει νέα προβλήματα.

Μία ενθαρρυντική εξέλιξη στη Συρία αποτελεί ο σεβασμός της πολιτιστικής κληρονομιάς από κάποιους *ANSAs*. Οι δρώντες αυτοί υιοθέτησαν μέτρα για τη διαφύλαξη και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συμμόρφωση με την υποχρέωση της απαγόρευσης, της πρόληψης και της παύσης οποιασδήποτε μορφής κλοπής, λεηλασίας, υπεξαίρεσης ή βανδαλισμού.

Επί παραδείγματι, στη Συρία, στις κατοικημένες περιοχές από Κούρδους, που ελέγχονται από το *People's Protection Units (YPG)-Women's Protection Units (YPJ)*, η *de facto* αυτόνομη διοίκηση της *Rojana* εγκαθίδρυσε μία υπηρεσία υπεύθυνη για τις αρχαιότητες και το 2015 πέρασε μία «πράξη προστασίας» της πολιτιστικής κληρονομιάς, κατά την οποία απαγορεύεται η καταστροφή και η ζημία των αρχαιοτήτων και των αρχαιολογικών χώρων.⁴⁹³ Η υπηρεσία αυτή φέρεται να έχει προσπαθήσει να αποκτήσει τεχνική υποστήριξη και εξοπλισμό, ώστε να συντηρήσει τους πολιτιστικούς και αρχαιολογικούς χώρους, αλλά τα αιτήματά τους δεν εισακούστηκαν ούτε υλοποιήθηκαν.⁴⁹⁴

Όσον αφορά στη νομική υπαγωγή, το άρθρο 19(4) της *Σύμβασης* αναφέρει ρητά ότι οποιαδήποτε συμφωνία πραγματοποιηθεί με τα μέρη μίας σύρραξης, δεν θα επηρεάσει το νομικό τους *status*.⁴⁹⁵ Έτσι, σύμφωνα με τα παραπάνω, η διατήρηση επαφών και επικοινωνίας στο πλαίσιο της *Σύμβασης της Χάγης* με έναν μη κρατικό δρώντα κατά τη διάρκεια μίας μη διεθνούς χαρακτήρα σύρραξης, συμπεριλαμβανομένου ενός ή παραπάνω υψηλά συμβαλλόμενων μελών (της *Σύμβασης*) ή το να λαμβάνει χώρα μία τέτοια σύρραξη εντός εδάφους ενός ή παραπάνω υψηλά συμβαλλόμενων μελών, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μία παραβίαση της αρχής της μη επέμβασης στα εσωτερικά ζητήματα ενός ξένου κράτους.

⁴⁹² *Ibid*, σ. 419 και 422.

⁴⁹³ *Ibid*, σ. 419 και 417.

⁴⁹⁴ Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427, σ. 419 και 419.

⁴⁹⁵ *Ibid*, σ. 422.

Το *II Πρωτόκολλο* σχεδιάστηκε με σκοπό να συμπληρώσει και να βελτιώσει την *Σύμβαση της Χάγης*, και ενώ το έχει καταφέρει ως ένα βαθμό, διατηρεί μία δομική έλλειψη, όπως και η *Σύμβαση της Χάγης per se*. Σύμφωνα με το άρθρο 8(α) του *II Πρωτοκόλλου*, οι ANSAs έχουν το καθήκον να απομακρύνουν, όσο είναι δυνατόν, το πολιτιστικό αγαθό από τις περιοχές που βρίσκονται γύρω από στρατιωτικούς στόχους, ώστε να αποφευχθεί μία τυχαία ζημιά.⁴⁹⁶ Εάν αυτό δεν είναι δυνατόν, οι ANSAs επιβάλλεται να λάβουν μέτρα προστασίας *in situ* στο μέγιστο των ικανοτήτων τους. Για παράδειγμα, το *Smithsonian* και άλλοι οργανισμοί εκπαίδευσαν επαγγελματίες στην κληρονομιά ως προς τη χρήση των αμμοσάκων και άλλων *in situ* μέτρων, με σκοπό τη διαφύλαξη αρχαίων μωσαϊκών του μουσείου *Ma'arra* στην επαρχία του *Idlib*, μία περιοχή που βρίσκεται κάτω από τον έλεγχο ενός συριακού ενόπλου μη κρατικού δρώντα. Όταν το μουσείο βομβαρδίστηκε από τις κυβερνητικές δυνάμεις το 2015 και το 2016, η πλειονότητα των μωσαϊκών παρέμεινε άθικτη.⁴⁹⁷

Όσον αφορά στην *αδήριτη στρατιωτική ανάγκη*, η οποία προβλέπεται από τη *Σύμβαση της Χάγης*, αυτή ισχύει και στην περίπτωση της Συρίας. Περιπτώσεις τέτοιες θα μπορούσαν να αποτελέσουν το παλιό παζάρι του Αλέππο ή του τεμένους *Umayyad* και το κάστρο *Idlib Harem*.⁴⁹⁸

Παρόλα αυτά, ενώ η Συρία έχει επικυρώσει τις διεθνείς Συμβάσεις, όπως αυτή της Χάγης του 1954, το επιπρόσθετο σε αυτή *I Πρωτόκολλο*, τη Σύμβαση του 1972, και τη Σύμβαση του 2003 για την άυλη κληρονομιά⁴⁹⁹ και έχει υπογράψει αλλά όχι επικυρώσει το *II Πρωτόκολλο* (1999), δεν ενσωμάτωσε και δεν εφαρμόζει τα άνωθεν στο Σύνταγμά της.⁵⁰⁰ Παρόλα αυτά, μολονότι διαθέτει περιορισμένες πηγές για την προστασία της κληρονομιάς της, φέρει κανονικά την ευθύνη των διεθνών διατάξεων και δεσμεύσεων των παραπάνω Συμβάσεων.⁵⁰¹

⁴⁹⁶ *Ibid*, σ. 420.

⁴⁹⁷ *Ibid*, σ. 420.

⁴⁹⁸ *Ibid*, σ. 421.

⁴⁹⁹ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 122.

⁵⁰⁰ M. Lostal & E. Cunliffe, «Cultural heritage that heals: factoring in cultural heritage discourses in the Syrian peacebuilding process», *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:2-3, 2016, σσ. 248-259, σ. 253-254.

⁵⁰¹ Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138, σ. 122.

Όσον αφορά στο «Ισλαμικό Κράτος», αυτό δεν είναι μέλος κάποιας Σύμβασης, όντας μη κρατικός δρώντας. Παρόλα αυτά, ισχύουν για αυτό ό, τι ορίζεται από το εθιμικό Δίκαιο και από κάποιες από τις διατάξεις της *Σύμβασης της Χάγης*.⁵⁰² Επιπλέον, ο *ISIS per se*, δε δύναται να διωχθεί ποινικά αλλά μπορούν να απαγγελθούν κατηγορίες για εγκλήματα στα μέλη του μεμονωμένα.⁵⁰³

Με βάση το άρθρο 8 παράγραφο 2 του Καταστατικού της Ρώμης (1998), καθώς και την ετυμολογία για την υπόθεση *Al- Mahdi*, στη Συρία διαπράχθηκαν και διαπράττονται *εγκλήματα πολέμου*. Παράλληλα, σύμφωνα με υποθέσεις του *ICTY* και με βάση το άρθρο 5 (h) του Καταστατικού του *ICTY*, καθώς και με το άρθρο 7 παράγραφο 2 (a) του Καταστατικού της Ρώμης, στο συριακό έδαφος διαπράχθηκαν *εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας*. Πρόσθετα, πράξεις σκόπιμης καταστροφής στη Συρία μπορούν να χαρακτηριστούν ως *πολιτιστική γενοκτονία* ή *πολιτιστική κάθαρση*, όροι οι οποίοι δεν είναι νομικά αποδεκτοί αλλά έχουν χρησιμοποιηθεί πολλάκις. Η αναφορά λοιπόν της *Irina Bokova* στην καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς που λαμβάνει χώρα στη Συρία και στο Ιράκ, μάλλον υποβαθμίζει τη σοβαρότητα της κατάστασης.⁵⁰⁴

Το 2016 σε μία αναφορά του, ο Ειδικός Εισηγητής στον τομέα των πολιτιστικών δικαιωμάτων αναφέρθηκε ότι αρχαίες γλώσσες και θρησκευτικές πρακτικές αναπόσπαστες από ιερούς χώρους και οικοδομήματα και πολιτιστικά τοπία στο βόρειο Ιράκ και την Συριακή Δημοκρατία χάθηκαν, καθώς πληθυσμοί μετακινήθηκαν και αντικείμενα, κείμενα και ιστορικά οικοδομήματα καταστράφηκαν.⁵⁰⁵ Άρα, οι πληθυσμοί στη Συρία δε χάνουν μόνο το δικαίωμα στη ζωή αλλά και τα πολιτιστικά τους δικαιώματα. Αξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι το άρθρο II της *Σύμβασης για την Πρόληψη και την Καταστολή της Γενοκτονίας* (1948), έχει διττό νόημα.

⁵⁰² *Ibid*, σ. 122.

⁵⁰³ *Ibidem*.

⁵⁰⁴ Χαϊνογλου Κ., «Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS», Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις. Επιμέλεια.: Μπουτσιούκη, Αθήνα, 2015, Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σσ. 217-243, σ. 219.

⁵⁰⁵ Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134, σ. 113-114.

Αφενός, εμπεριέχεται το στοιχείο της σωματικής βλάβης αλλά παράλληλα περικλείεται και αναφέρεται ξεκάθαρα η πρόθεση -ως εκ τούτου δόλος- ολικής ή μερικής καταστροφής θρησκευτικής, εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ομάδας.⁵⁰⁶

Το κοινό μεταξύ Συρίας και Γιουγκοσλαβίας είναι ότι ξεκίνησαν ως εμφύλιοι πόλεμοι μεν, σίγουρα σε διαφορετική βάση δε. Η πολιτιστική κληρονομιά χρησιμοποιήθηκε και χρησιμοποιείται ως ένα μέσο συνεχιζόμενης βίας σε ιδεολογικό και συμβολικό επίπεδο, κυρίως σε εμφύλιους πολέμους. Είναι δηλαδή ορατή και ξεκάθαρη η στόχευση μίας συγκεκριμένης, διακριτής και ξεχωριστής από το σύνολο ομάδας, κυρίως σε επίπεδο πολιτισμού. Σύμφωνα με τα παραπάνω, δεν τίθενται επί τάπητος μόνο η διάπραξη γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή εγκλημάτων πολέμου, αλλά ακόμη και οι παραβιάσεις ατομικών ανθρωπίνων και πολιτιστικών δικαιωμάτων.

⁵⁰⁶ United Nations, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, 9 Δεκεμβρίου 1948, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CrimeOfGenocide.aspx> (τελευταία αναζήτηση 30.4.2020).

5. Αποτελεσματικότητα ή μη του νομικού καθεστώτος σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων. Προτάσεις για τη βελτίωσή του.

Η ύπαρξη ενός εντυπωσιακού αριθμού Συμβάσεων και αποφάσεων που αφορούν σε ένα τόσο εξειδικευμένο θέμα, όπως είναι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι αδιαμφισβήτητη. Η ιστορία και οι αναρίθμητες περιπτώσεις πολέμων έχουν αποδείξει και αποδεικνύουν συνεχώς, ότι οι νόμοι μολονότι υπάρχουν σε αφθονία δεν εφαρμόζονται. Για τον λόγο αυτόν, εγείρονται πολλά ερωτήματα σχετικά με τους λόγους για τους οποίους οι κανόνες δεν τηρούνται.

Αφενός, το πρόβλημα έγκειται στη μη ύπαρξη σαφήνειας και λογικής, όταν τα νομικά κείμενα συνδυάζονται μεταξύ τους. Αρχικά, αυτό συμβαίνει γιατί δεν υπάρχει μία ευρεία αποδοχή και μία ενιαία κατανόηση των εννοιών *αγαθό, κληρονομιά, προστασία*. Ο τρόπος ερμηνείας τους ποικίλλει, όπως ποικίλλουν και οι δρώντες, που θα πρέπει να τους τηρούν. Έτσι λοιπόν, όσα περισσότερα κράτη ή όσοι περισσότεροι παράγοντες γενικά εμπλέκονται σε μία σύρραξη τόσο περιπλέκεται η κατάσταση, καθώς ο κάθε δρών αντιλαμβάνεται το πλαίσιο προστασίας και την κληρονομιά ως κάτι διαφορετικό. Επιπλέον, παρά την αφθονία των νόμων, καμία Σύμβαση δεν έχει αναπτύξει με σαφήνεια ένα ειδικό πλαίσιο προστασίας και διασφάλισης της παγκόσμιας κληρονομιάς. Ακόμα και λαμβάνοντας υπόψη το υποθετικό σενάριο ότι υπήρχε το ειδικό αυτό πλαίσιο, κανείς δεν θα μπορούσε να εγγυηθεί ότι θα υιοθετούνταν από όλα τα κράτη και ότι όλα τα εμπλεκόμενα μέρη θα το τηρούσαν. Η παράμετρος αυτή επαναφέρει εκ νέου το ζήτημα της κυριαρχίας των κρατών, καθώς χωρίς τη συγκατάθεση αυτών και χωρίς τη θέλησή τους, δεν μπορεί να επιβληθεί κανένας νόμος. Το πρόβλημα, της ύπαρξης μεν αλλά και της μη τήρησης των κανόνων δε, διογκώνεται, καθώς οι θεσμοί προσπαθούν να συμβάλλουν στην επίλυση του υιοθετώντας νέους κανόνες. Το πρόβλημα όμως με τον τρόπο αυτόν μετατρέπεται σε ένα δυσεπίλυτο ζήτημα.

Τις τελευταίες δεκαετίες, η ανάπτυξη και η άνοδος των μη κρατικών ένοπλων δρώντων και των τρομοκρατών αποτέλεσε μία ισχυρή πρόκληση για το υπάρχον Διεθνές Δίκαιο και για την διεθνή κοινωνία, καθώς γεννήθηκε η εύλογη απορία του πλαισίου ένταξης, και αν αυτό υπάρχει, για τους μη εθνοκρατικούς παράγοντες.

Η άποψη που υπερισχύει στους κόλπους των δημοσιονόμων, πανεπιστημιακών ακόμα και στρατιωτικών είναι σαφής. Οι ANSAs θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κρατικοί δρώντες και να ανταπεξέρχονται σε όλες τις υποχρεώσεις που τους αναλογούν.

Πρόσθετα, όσον αφορά στο νομικό σύστημα που θα πρέπει να εγκαθιδρυθεί, αυτό θα πρέπει να είναι ενιαίο ανεξαρτήτως τυπολογίας πολέμου. Εγκλήματα, κατάφωρες παραβιάσεις των κανόνων και καταπατήσεις των αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου -πολιτιστικών ή μη- πραγματοποιούνται σε όλους τους πολέμους· είτε αυτοί είναι διακρατικοί (*inter-state*), είτε εσωτερικοί-εμφύλιοι (*intra-state*) είτε ακόμα και *extra-state*.

Τροχοπέδη στην ορθή εφαρμογή και τήρηση των κανόνων αποτελεί το -εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων- ανύπαρκτο σύστημα επιβολής του νόμου. Εφόσον υπάρξει όμως ένα ενιαίο νομικό πλαίσιο, το σύστημα τήρησης των νόμων και των διατάξεων θα πρέπει να είναι αυστηρό και να μην επιτρέπει παρεκκλίσεις. Η τήρηση των κανόνων δύναται να πραγματοποιηθεί μέσω κυρώσεων και άσκησης ποινικών διώξεων, στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας διεθνών δικαστηρίων. Τα παραπάνω θα πρέπει να προβλέπονται από τις εκάστοτε Συμβάσεις, χωρίς την προαπαιτούμενη συμμετοχή των κρατών ως μελών σε αυτές. Μάλιστα, σε περιπτώσεις ακραίας καταπάτησης των πολιτιστικών δικαιωμάτων του ατόμου και των λαών, θα πρέπει να προβλέπεται η τοποθέτησή τους κάτω από το κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω δεδομένα και τη νέα πραγματικότητα. έτσι όπως αυτή έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια, αξίζει να αναφερθεί και να συγκριθεί η θεματική των αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης των Η. Ε. με αυτή των εξουσιοδοτήσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας των Η. Ε.. Η κατάσταση όπως διαμορφώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες στο διεθνές σύστημα, υπογραμμίζει την ανάγκη συμπερίληψης της *άυλης* κληρονομιάς στην *υλική* μορφή της κληρονομιάς και την αντιμετώπιση των δύο αυτών μορφών ως ισάξιες. Παρόλα αυτά, το Συμβούλιο Ασφαλείας είναι αρκετά φειδωλό στις διατυπώσεις του. Το κενό αυτό προσπαθεί να υπερκαλύψει με τις αποφάσεις της η Γενική Συνέλευση.

Ενδεικτικά, στην A/HRC/31/59 του 2016 η Ειδική Εισηγήτρια αφιερώνει πολλές παραγράφους στα πολιτιστικά δικαιώματα και κάνει νύξη στο ζήτημα της σκόπιμης καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς, εντάσσοντάς τη στις ευρύτερες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁵⁰⁷ Παράλληλα, με την αναφορά της Ειδικής Εισηγήτριας, *Karima Bennoune* και την υιοθέτηση της A/HRC/37/55 το 2018, γίνεται αναφορά στην ελευθερία της πολιτιστικής και καλλιτεχνικής έκφρασης (άρθρο 4) και της ανάγκης μη καταπάτησής αυτής, καθώς και στα πολιτιστικά δικαιώματα που καταπατώνται στο σύνολό τους από φονταμενταλιστές και εξτρεμιστές (άρθρο 22 και 23).⁵⁰⁸ Με τον τρόπο αυτόν, δημιουργείται μία υποχρέωση *erga omnes* για την προστασία της κληρονομιάς και των πολιτιστικών δικαιωμάτων.

Εάν έπρεπε να επιλεγεί μία Σύμβαση ως η πλέον κατάλληλη για να αποτελέσει μία βασική δομή ενός διεθνούς νομικού πλαισίου, θα μπορούσε να είναι αυτή του 1972 με την προσθήκη όμως της *Σύμβασης σχετικά με την Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς* του 2003. Η μεν πρώτη αναφέρεται λεπτομερώς στην πολιτιστική κληρονομιά και την επεξηγεί. Επιπλέον, αριθμεί εκατόν ενενήντα τρία κράτη-μέλη⁵⁰⁹ και το γεγονός αυτό αποτελεί μία ισχυρή ένδειξη ότι διαθέτει τη συναίνεση των περισσότερων κρατών παγκοσμίως. Με τη σειρά της, η Σύμβαση του 2003, προσαρμόζει το νομικό πλαίσιο στις ανάγκες της εποχής και δίδεται, μέσω των *Ethical Principles for Safeguarding Intangible Cultural Heritage*, ιδιαίτερη βαρύτητα στην άυλη κληρονομιά και τα πολιτιστικά δικαιώματα, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.

Στο σημείο αυτό είναι καίριο να αναφερθεί ένα πολύ πρόσφατο παράδειγμα στόχευσης και απειλής καταστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μόλις στις 3 Ιανουαρίου 2020 στο διεθνές αεροδρόμιο της Βαγδάτης, δολοφονήθηκε ο Ιρανός στρατιωτικός ηγέτης, υποστράτηγος στον βαθμό και διοικητής των δυνάμεων *al-Quds, Qassem Soleimani*.

⁵⁰⁷ United Nations, *Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights*, A/HRC/31/59, 3 Φεβρουαρίου 2016.

⁵⁰⁸ United Nations, *Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights*, A/HRC/37/55, 4 Ιανουαρίου 2018.

⁵⁰⁹ Έως τις 31 Ιανουαρίου 2017. UNESCO, *World Heritage Convention, State Parties Ratification Status*, <https://whc.unesco.org/en/statesparties/> (τελευταία αναζήτηση 29. 4. 2020).

Η δολοφονία του συνοδεύτηκε από τις εξαγγελίες του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, *Donald Trump*, ο οποίος δήλωσε έτοιμος να εξαπολύσει αεροπορική επιδρομή σε πενήντα δύο μνημεία του Ιράν, εάν η τελευταία επιτίθεντο⁵¹⁰ για εκδίκηση για τον θάνατο του *Soleimani*.⁵¹¹ Ο αριθμός των μνημείων δεν ήταν τυχαίος· κάθε άλλο συμβόλιζε και αντιπροσώπευε τους πενήντα δύο Αμερικανούς ομήρους⁵¹² κατά την κατάληψη της αμερικανικής πρεσβείας στην Τεχεράνη, το 1979. Τα γεγονότα αυτά θεωρούνται μία ακραία κλιμάκωση στις ήδη τεταμένες σχέσεις Τεχεράνης-Ουάσιγκτον.⁵¹³ Σε μία δήλωσή του ο *Donald Trump*, είπε χαρακτηριστικά ότι ενώ το Ιράν επιτρέπεται να σκοτώνει, να βασανίζει, να ακρωτηριάζει Αμερικανούς, οι Η.Π.Α δεν έχουν δικαίωμα να «ακουμπήσουν» τα πολιτιστικά μνημεία, κλείνοντας με τη φράση: «It doesn't work that way.»⁵¹⁴ Οι δηλώσεις του Αμερικανού Προέδρου προκάλεσαν θύελλα αντιδράσεων διεθνώς, τόσο σε κυβερνητικούς κύκλους όσο και σε μη κρατικούς οργανισμούς. Αρχικά, ο Υπουργός Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου τάχθηκε κατά του *Trump*. Επίσης, ανά τον κόσμο πολλοί ήταν οι ιστορικοί, δημοσιονόμοι και στις Η.Π.Α. εκπρόσωποι των Δημοκρατικών, οι οποίοι παρατήρησαν ότι η στόχευση της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα έγκλημα πολέμου.⁵¹⁵

⁵¹⁰ Marcus J., «Trump says US ready to strike 52 Iranian sites if Tehran attacks», *BBC NEWS*, 5 Ιανουαρίου 2020, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50996602> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

⁵¹¹ Stone P., «Destroying cultural heritage is an attack on humanity' s past and present-it must be prevented», *The Conversation*, 10 Ιανουαρίου 2020, <https://theconversation.com/destroying-cultural-heritage-is-an-attack-on-humanitys-past-and-present-it-must-be-prevented-129412> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

⁵¹² Stone P., «Destroying cultural heritage is an attack on humanity' s past and present-it must be prevented», *The Conversation*, 10 Ιανουαρίου 2020, <https://theconversation.com/destroying-cultural-heritage-is-an-attack-on-humanitys-past-and-present-it-must-be-prevented-129412> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

⁵¹³ «Iran's Qasem Soleimani: Why the US had him in its sights», *BBC NEWS*, 3 Ιανουαρίου 2020, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50980093> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020) και Marcus J., «Qasem Soleimani: Why kill him now and what happens next?», *BBC NEWS*, 3 Ιανουαρίου 2020, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50980704> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

⁵¹⁴ Musu C., «Iran-U.S. crisis reminds us how culture matters in a war time», *The Conversation*, 14 Ιανουαρίου 2020, <https://theconversation.com/iran-u-s-crisis-reminds-us-how-culture-matters-in-war-time-129684> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

⁵¹⁵ Farago J., «Targeting Cultural Sites in War Is Illegal. It' s Also Barbaric.», *The New York Times*, 6 Ιανουαρίου 2020, <https://www.nytimes.com/2020/01/06/arts/design/trump-iran-cultural-sites.html> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

Παράλληλα, αρκετοί ήταν οι οργανισμοί, οι σύλλογοι αρχαιολόγων και τα μουσεία εντός Ηνωμένων Πολιτειών -όπως το *Παγκόσμιο Ταμείο για τα Μνημεία* που εδρεύει στη Νέα Υόρκη-, αλλά και εκτός Αμερικής⁵¹⁶, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση Αρχαιολόγων (EAA), τα οποία τάχθηκαν ανοιχτά κατά αυτών των δηλώσεων. Σε περίπτωση λοιπόν που ο *Donald Trump* είχε προβεί σε πραγματοποίηση των εξαγγελιών του, τότε σίγουρα η επίθεση στην πολιτιστική κληρονομιά ως αντίποινα, θα θεωρούνταν ένα έγκλημα πολέμου, κατά παράβαση των διεθνών Συμβάσεων και του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Οι Η.Π.Α. μάλιστα ήταν ένα από τα κράτη που ψήφισαν την εξουσιοδότηση 2347 του Συμβουλίου Ασφαλείας, σύμφωνα με την οποία σκόπιμες επιθέσεις που στοχεύουν χώρους και μνημεία αφιερωμένα στη θρησκεία, την εκπαίδευση, την τέχνη, την επιστήμη ή ιστορικά μνημεία, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, αποτελούν έγκλημα πολέμου. Ο ίδιος ο Αμερικανός πρέσβης στο Συμβούλιο Ασφαλείας, *Michele J. Sison*, δήλωσε ότι η πολιτική της Αμερικής είναι ξεκάθαρη και ότι η παράνομη καταστροφή ή η έκνομη διακίνηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, θεωρούνται απαράδεκτες πράξεις, διατείνοντας ότι οι Η.Π.Α. είναι αντίθετες σε τέτοιες τακτικές και έτοιμες να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα προς τον τερματισμό αυτών.⁵¹⁷ Μέχρι στιγμής όμως, καμία απόπειρα καταστροφής των ιρανικών μνημείων δε σημειώθηκε, δημιουργώντας την εύλογη απορία: Η απειλή σκόπιμης χρήσης βίας κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς εντός εδάφους ενός ανεξάρτητου κράτους δεν αποτελεί απειλή χρήσης βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας, κατά παράβαση του άρθρου 2 παράγραφος 4 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών;

⁵¹⁶ Stoilas H., «Cultural heritage officials condemn Trump' s threats against Iranian sites», *The Art Newspaper*, 7 Ιανουαρίου 2020, <https://www.theartnewspaper.com/news/cultural-heritage-officials-condemn-trump-s-threats-against-iranian-sites> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

⁵¹⁷ United States Mission to the United Nations, *Explanation of Vote at the Adoption of the UN Security Council Resolution 2347 on the Destruction and Trafficking of Cultural Heritage by Terrorist Groups*, 24 Μαρτίου 2017, <https://usun.usmission.gov/explanation-of-vote-at-the-adoption-of-un-security-council-resolution-2347-on-the-destruction-and-trafficking-of-cultural-heritage-by-terrorist-groups/> (τελευταία αναζήτηση 1.5.2020).

Συμπεράσματα

Η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και το πόσο σημαντική είναι η διατήρησή της, μπορεί να περιγραφεί στη φράση του -εβραϊκής καταγωγής- Γερμανού ποιητή *Heinrich Heine* «εκεί όπου καίνε τα βιβλία στο τέλος θα καταλήξουν να καίνε και τους ανθρώπους»: όταν στο θεατρικό του έργο *Almansor* (1821) περιέγραφε την κατάσταση στην Ισπανία της Ιεράς Εξέτασης, κατά τη διάρκεια της οποίας το Κοράνι ρίχτηκε στην πυρά, σε μία προσπάθεια εξουδετέρωσης και απομάκρυνσης των Μαυριτανών από την Ιβηρική χερσόνησο. Πολλά από τα έργα του μεγάλου αυτού Γερμανού, κήκαν στις 10 Μαΐου 1933 στην *Opernplatz* του Βερολίνου κατά τη διάρκεια καύσης των «εκφυλισμένων» για τη ναζιστική Γερμανία βιβλίων, προμηνύοντας το Ολοκαύτωμα έξι εκατομμυρίων Εβραίων.

Στις περισσότερες περιπτώσεις πολέμου, και κυρίως σε αυτές που μελετήθηκαν στην παρούσα εργασία, αποδεικνύεται ότι η κληρονομιά παρανόμως βρίσκεται στο στόχαστρο των εμπόλεμων μερών και κατά κανόνα συνοδεύεται από πράξεις σωματικής βίας. Τέτοιες δράσεις θεωρούνται εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, και σε κάποιες περιπτώσεις -όπου συνδυάζεται η σωματική με την πολιτιστική βλάβη- μπορούν να αντιμετωπιστούν ως γενοκτονία. Παράλληλα, η καταστροφή των μνημείων και των ιστορικών αντικειμένων, δηλαδή της υλικής κληρονομιάς, είτε αυτή είναι *κινητή* είτε *ακίνητη*, καθώς και οι διώξεις εις βάρος ομάδων με διακριτά χαρακτηριστικά, θεωρούνται μία προσπάθεια αποκοπής από την κληρονομιά και προσβολής των πολιτιστικών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Συνεπάγεται λοιπόν, ότι η *άυλη* κληρονομιά είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την *υλική* μορφή της, καθώς γύρω από την *υλική* αναπτύσσεται η *άυλη* μέσω της καθημερινής ενασχόλησης και πρακτικής των ανθρώπων. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η *άυλη* μορφή της κληρονομιάς εκπορεύεται από την *υλική* και αντιστρόφως. Πρόσθετα, η μη πρόσβαση στην *υλική* μορφή της κληρονομιάς, καθώς και η σκόπιμη καταστροφή της, θεωρούνται παραβιάσεις τόσο του εθμικού όσο και του συμβατικού δικαίου, όπως είναι τα νομικά κείμενα που υιοθετήθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός της ύπαρξης πλειάδας Συμβάσεων, οι οποίες προστατεύουν την πολιτιστική κληρονομιά και οι οποίες αναλύθηκαν παραπάνω. Τα εμπόλεμα μέρη όμως δεν τηρούν πάντα τις διατάξεις των Συμβάσεων αυτών, καθώς σε πολλές περιπτώσεις -όταν αυτές συνδυάζονται- υπάρχει ένα ασαφές πλαίσιο με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση. Οι ασάφειες αυτές αφήνουν περιθώρια μη τήρησης των κανόνων, καθώς υπάρχει ένα *ad hoc* σύστημα επιβολής του νόμου, το οποίο λειτουργεί αφενός σωφρονιστικά και αφετέρου αποτρεπτικά. Αυτό αποδεικνύεται από την απραξία των θεσμών σε περιπτώσεις πολέμων, όπως αυτών του Ιράκ, του Αφγανιστάν και της Συρίας (όπου ο πόλεμος μαίνεται ακόμα) ενώ υπήρξε προσβολή της κληρονομιάς από όλα τα εμπόλεμα μέρη. Αντιθέτως, αδιαμφισβήτητα ο μηχανισμός επιβολής του νόμου λειτούργησε αποτελεσματικά στον απόηχο των πολέμων της Ρουάντα και της Γιουγκοσλαβίας. Παράλληλα, το κάθε κράτος ερμηνεύει ή επιλέγει να ερμηνεύει με τον δικό του τρόπο το Διεθνές Δίκαιο και να ακολουθεί δική του πρακτική στα πεδία των μαχών. Το πρόβλημα της προσβολής της πολιτιστικής κληρονομιάς διογκώνεται σε μία σύγκρουση περισσότερο, σε περιπτώσεις εμπλοκής πολλών δρώντων, κρατικών ή μη, καθώς ο κάθε παράγοντας ερμηνεύει διαφορετικά έννοιες όπως η *κληρονομιά* και η *προστασία*. Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα είναι αυτά της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Συρίας. Οι πόλεμοι αυτοί εκκίνησαν ως εμφύλιοι-εσωτερικοί και δημιούργησαν ένα μεγάλο περιφερειακό κενό ισχύος, γεγονός που επέτρεψε την εμπλοκή πολλών διεθνών και περιφερειακών δυνάμεων, μετατρέποντας τις συγκρούσεις αυτές σε διεθνείς συρράξεις. Και στις δύο συρράξεις, τα εμπόλεμα μέρη ήταν και είναι -στην περίπτωση της Συρίας- πάνω από δύο, με αποτέλεσμα η κληρονομιά να χτυπηθεί πολυπλεύρως. Στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας υπήρξε ο μηχανισμός της επιβολής του νόμου, μέσω του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και κρίθηκαν ένοχοι πολλοί εγκληματίες. Το ICTY διαδραμάτισε έναν καίριο ρόλο στη δημιουργία δεδικασμένου. Όσον αφορά σε περιπτώσεις ατομικής ποινικής ευθύνης, η υπόθεση *Prosecutor v Al Mahdi* θεωρείται το αποκορύφωμα απονομής της δικαιοσύνης όσον αφορά στην καταστροφή της κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο. Στην περίπτωση της Συρίας δεν έχει ακόμη εκκινήσει μία παρόμοια διαδικασία εκδίκασης υποθέσεων.

Εξαιτίας της μη τήρησης, σε πολλές περιπτώσεις, των κανόνων θα ήταν καίριο να προταθούν κάποια μέτρα βελτίωσης της κατάστασης. Αρχικά, δεν κρίνεται αναγκαία η δημιουργία και η υιοθέτηση μίας νέας Σύμβασης, καθώς υπάρχουν ήδη πολλές.

Η Σύμβαση του 1972 συμπληρωματικά με τη Σύμβαση σχετικά με την Διασφάλιση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του 2003 αποτελούν μία ικανοποιητική βάση ενιαίου νομικού πλαισίου. Όσον αφορά στο σύστημα επιβολής του νόμου, το οποίο θα εξασφαλίζει την τήρηση των κανόνων μέσω κυρώσεων και άσκησης ποινικών διώξεων, αυτό μπορεί να υφίσταται μέσω ήδη δεδικασμένων υποθέσεων του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, καθώς και του *II πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Χάγης* (1999).

Η ενεργοποίηση του συστήματος επιβολής των νόμων απαιτεί ένα πιο «δραστήριο» Συμβούλιο Ασφαλείας, το οποίο θα μεριμνά για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων.

Αξίζει αναφοράς ότι οι μη κρατικοί ένοπλοι δρώντες, όπως είναι οι τρομοκράτες, επιβάλλεται να αντιμετωπίζονται ως κρατικοί δρώντες (*II πρόσθετο Πρωτόκολλο της Γενεύης*, άρθρο 19 παράγραφος 1 της Σύμβασης της Χάγης του 1954, και *II πρόσθετο Πρωτόκολλο της Χάγης*). Αυτό θα δημιουργήσει ένα πλαίσιο ευθυνών και υποχρεώσεων στους δρώντες αυτούς, το οποίο δεν υφίσταται στο παρόν, καθώς οι οργανισμοί δεν επιθυμούν να συνδιαλλαγούν με τους *ANSAs*, προς αποφυγή αναγνώρισης των τελευταίων διεθνώς.

Όσον αφορά στους πολιτικούς και στις απειλές τις οποίες εξαπολύουν κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς έτερου κράτους, όπως είναι το πρόσφατο παράδειγμα του *Donald Trump*, θα πρέπει να εξεταστεί εάν η απειλή σκόπιμης χρήσης βίας κατά της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί απειλή χρήσης βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας, κατά παράβαση του άρθρου 2 παράγραφος 4 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Όσον αφορά στη στρατιωτική πρακτική, αξίζει να υπογραμμιστεί η ανάγκη συμπερίληψης των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου στα στρατιωτικά εγχειρίδια των ενόπλων δυνάμεων των κρατών και των οργανισμών, καθώς και η αυστηρή τήρησή τους. Για την επίτευξη των παραπάνω, είναι καθοριστική η στενή συνεργασία των κρατικών στρατιωτικών δυνάμεων, των κυανόκρανων και των στρατιωτικών δυνάμεων που λειτουργούν στο πλαίσιο μιας Συμμαχίας-οργανισμού με ειδικούς στα θέματα σεβασμού της πολιτιστικής κληρονομιάς. Πριν από μία ένοπλη σύγκρουση, οι στρατιωτικοί θα πρέπει να εκπαιδεύονται στα θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η συνεργασία αυτή, κατά την περίοδο μίας ένοπλης σύγκρουσης δε θα πρέπει να ακολουθείται από σύμπραξη των ειδικών με μία από τις εμπλεκόμενες πλευρές.

Αντιθέτως, οι ειδικοί θα πρέπει να αναπτύσσουν ένα δίκτυο επικοινωνίας με όλους τους δρώντες. Σε ένα μετασυγκρουσιακό πλαίσιο, μέσω της συνεργασίας αυτής, είναι κρίσιμο να αναπτυχθεί πολιτιστική ενσυναίσθηση (*cultural awareness*) στους στρατιωτικούς, καθώς είναι αναγκαία σε περιπτώσεις αποστολών για την ανοικοδόμηση της ειρήνης (*peacebuilding*) και τη διατήρηση αυτής (*peacekeeping*).

Οι δυνάμεις που παίρνουν μέρος σε αποστολές, καθώς και οι διεθνείς οργανισμοί θα πρέπει να αφουγκράζονται τις ανάγκες του ντόπιου πληθυσμού και μέσω ενός δικτύου επικοινωνίας με τους γηγενείς να γίνεται γνωστό, εάν μνημεία που έχουν καταστραφεί, είναι επιθυμητό να αναστηλωθούν ή να παραμείνουν κατεστραμμένα. Σε πολλές περιπτώσεις, οι αυτόχθονες δεν επιθυμούν την αναστήλωση των μνημείων τους, καθώς μέσω της αποκατάστασης των ζημιών θα επέλθει η λήθη και θα ξεχάσουν το ανεκπλήρωτο κενό που άφησε ο πόλεμος στον τόπο τους.

Βιβλιογραφία

Abtahi H., «The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia», *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 14, 2001, από HeinOnline, σσ. 1-32.

Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention, UNESCO World Heritage Centre, Paris, 2005, σσ. 1-231.

Blake J., «From Traditional Culture and Folklore to Intangible Cultural Heritage: Evolution of a Treaty», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 41-60.

Blaškić Indictment, case no. IT-95-14, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/ind/en/bla-ii951110e.pdf>.

Brđanin Amended Indictment, case no. IT-99-36-I, <https://www.icty.org/x/cases/brdanin/ind/en/brd-1ai991216e.pdf>.

Chainoglou K., «The Protection of Intangible Cultural Heritage in Armed Conflict: Dissolving the Boundaries Between the Existing Legal Regimes», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2017 (3), σσ. 109-134.

Chainoglou K., «Destruction and Reconstruction of Cultural Heritage in Eastern Mediterranean: From Cultural Genocide to War Crimes and Crimes against Humanity», *The New Eastern Mediterranean. Theory, Politics and States in a Volatile Era*, Springer International Publishing AG, Switzerland, 2019, σσ. 113-138.

Charter of the United Nations and the Statute of the International Court of Justice, San Francisco, 1945.

Council of Europe Treaty Series-No. 199, Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Faro 27.X.2005, <https://rm.coe.int/1680083746>.

Cuno J., «The Responsibility to Protect the World's Cultural Heritage», *Brown Journal of World Affairs*, Vol. XXIII, Issue I, 2016, σσ. 97-109.

Davila-Ruhaak S. «Beyond the destruction of Syria: Considering a future in Syria and the protection of the right to culture», *15 J. Marshall Rev. Intell. Prop. L.* 522 (2016), 521-542.

Farago J., «Targeting Cultural Sites in War Is Illegal. It's Also Barbaric.», *The New York Times*, 6 Ιανουαρίου 2020, <https://www.nytimes.com/2020/01/06/arts/design/trump-iran-cultural-sites.html>.

Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia, <https://www.icty.org/x/file/Press/nato061300.pdf>.

Foradori P. & Rosa P., «Expanding the peacekeeping agenda. The protection of cultural heritage in war-torn societies», *Global Change, Peace & Security*, 29:2, 2017, σσ. 145-160.

Francioni Fr., «Beyond State Sovereignty: The Protection of Cultural Heritage as a Shared Interest of Humanity», *Michigan Journal of International Law*, Volume 25, Issue 4, 2004, σσ. 1209-1228.

Francioni Fr., Lenzerini F., *The 1972 World Heritage Convention*, Oxford Commentaries on International Law, 2008.

Geneva Calls, <https://www.genevacall.org/>.

Hausler Kr., «Culture under Attack: The Destruction of Cultural Heritage by Non-State Armed Groups», *Santander Art and Culture Law Review* 2/2015 (1): 117-146.

Hausler Kr., «Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 5-19.

«International Criminal Law-Rome Statute-International Criminal Court Imposes First Sentence for War Crime of Attacking Cultural Heritage.-Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Case No. ICC-01/12-01/15, Judgment & Sentence (Sept. 27, 2016)», *Harvard Law Review*, Vol. 130:1978, 2017, σσ. 1978-1985.

International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946, <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/>.

«Iran's Qasem Soleimani: Why the US had him in its sights», *BBC NEWS*, 3 Ιανουαρίου 2020, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50980093>.

Jakubowski A., «Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level», *QIL, Zoom-in* 48 (2018), σσ. 21-44.

Jokić Indictment, case no. IT-01-42, <https://www.icty.org/x/cases/strugar/ind/en/str-ii010227e.pdf>.

Kalman H., «Destruction, mitigation, and reconciliation of cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 23:6, 2017, σσ. 538-555.

Karadžić and Mladić Initial Indictment, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf>.

Ker-Lindsay J., «Not such a 'sui generis' case after all: assessing the ICJ opinion on Kosovo», *Nationalities Papers*, 39:1, 2011, σσ. 1-11.

Kila J. D., «Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: The case of Uruk, Iraq», *Conservation and Management of Archaeological Sites*, 13:4, 311-333.

Laws and Customs of War on Land (Hague, IV), σσ. 631-653, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000001-0631.pdf>.

Lostal Becerril M., «Challenges and Opportunities of the Current Legal Design for the Protection of Cultural Heritage during Armed Conflict», *Cultural Heritage in Times of Risk: Challenges and Opportunities*, ICOMOS ICORP (Istanbul, Turkey), November 15-17, 2012, σσ. 328-338.

Lostal M. & Cunliffe E., «Cultural heritage that heals: factoring in cultural heritage discourses in the Syrian peacebuilding process», *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:2-3, 2016, σσ. 248-259.

Lostal M., «Syria's world cultural heritage and individual criminal responsibility», *International Review of Law*, 2015:3, σσ. 1-17.

Lostal M., Hausler Kr., Bongard P., «Armed Non-State Actors and Cultural Heritage in Armed Conflict», *International Journal of Cultural Property*, 24, 2017, σσ. 407-427.

Luck E. C., «Cultural Genocide and the Protection of Cultural Heritage», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 2, L. A., 2018, σσ. 1-37.

Marcus J., «Qasem Soleimani: Why kill him now and what happens next?», *BBC NEWS*, 3 Ιανουαρίου 2020, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50980704>.

Marcus J., «Trump says US ready to strike 52 Iranian sites if Tehran attacks», *BBC NEWS*, 5 Ιανουαρίου 2020, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50996602>.

Musu C., «Iran-U.S. crisis reminds us how culture matters in a war time», *The Conversation*, 14 Ιανουαρίου 2020, <https://theconversation.com/iran-u-s-crisis-reminds-us-how-culture-matters-in-war-time-129684>.

Naletilić & Martinović Indictment, case no. IT-98-34-I, https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/ind/en/nal-ii981221e.pdf.

Oji R. O., Eme, Okechukwu Innocent, Nwoba, Hyacinth A., «Communal conflicts in Nigeria: an examination of Ezillo and Ezza-Ezillo conflict in Ebonyi State (1982-2012)», *Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review*, Vol. 4, No. 1, 2014, 514-526.

Ordev I., «Erasing the Past: Destruction and Preservation of Cultural Heritage in Former Yugoslavia, Part II», *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 29, Iss. 1, Article 1, 2009, σσ. 1-16.

Pasikowska-Schnass M., «Protection of cultural heritage in armed conflicts», *Briefing EPRS*, European Parliament, March 2016, σσ. 1-10.

Practical Advice for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, ICRC, σσ. 1-39.

Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, 27 Σεπτεμβρίου 2016, No. ICC-01/12-01/15 https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_07244.PDF.

Prosecutor v. Al Mahdi, UNESCO *Amicus Curiae* Observations, 2 December 2016, para. 7, https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_25595.PDF.

Prosecutor v Biljana Plavšić, 27 Φεβρουαρίου 2003, case no. IT-00-39&40/1, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,3e5f717a4.html>.

Prosecutor v Dario Kordić & Mario Čerkez, 26 Φεβρουαρίου 2001, παρ. 206, IT-95-14/2-T, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,41483e9be.html>.

Prosecutor v Ivica Rajić, a.k.a. Victor Andrić, 8 Μαΐου 2006, case no. IT-95-12-S, I.A, <https://www.icty.org/x/cases/rajic/tjug/en/raj-tj0060508e.pdf>.

Prosecutor v Kordić & Čerkez, 17 Ιανουαρίου 2004, IT-95-14/2, https://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/cis/en/cis_kordic_cerkez_en.pdf.

Prosecutor v Mićo Stanišić & Stojan Župljanin, 30 Ιουνίου 2016, case no. IT-08-91-A, https://icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/acjug/en/160630.pdf (τελευταία αναζήτηση 16.4.2020).

Prosecutor v Miodrag Jokić, (30 Αυγούστου 2005), IT-01-42/1, https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/cis/en/cis_jokic_en.pdf.

Prosecutor v Mladen Naletilić & Vinko Martinović, 31 Μαρτίου 2003, case no. IT-98-34-T, https://www.icty.org/x/cases/naletilic_martinovic/tjug/en/nal-tj030331-e.pdf.

Prosecutor v Nikola Šainović, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević, Sreten Lukić, 23 Ιανουαρίου 2014, case no. IT-05-87-A, <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/acjug/en/140123.pdf>.

Prosecutor v Prlić *et al.*, IT-04-74, https://www.icty.org/x/cases/prlic/cis/en/cis_prlic_al_en.pdf.

Prosecutor v Radislav Krstić, 2 Αυγούστου 2001, case no. IT-98-33-T, <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf>.

Prosecutor v Radovan Karadžić & Ratko Mladić, Ιούλιος 1995, case no. IT-95-5-I, <https://www.icty.org/x/cases/mladic/ind/en/kar-ii950724e.pdf>.

Prosecutor v Milan Milutinović *et al.*, 26 Φεβρουαρίου 2009, case no. IT-05-87-T, <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf>.

Prosecutor v Nikola Šainović, Nebojša Pavković, Vladimir Lazarević, Sreten Lukić, 23 Ιανουαρίου 2014, case no. IT-05-87-A, <https://www.icty.org/x/cases/milutinovic/acjug/en/140123.pdf>.

Prosecutor v Slobodan Milošević, 11 Μαρτίου 2006, (IT-02-54), https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/cis/en/cis_milosevic_slobodan_en.pdf.

Prosecutor v Strugar, (17 Ιουλίου 2008), IT-01-42, https://www.icty.org/x/cases/strugar/cis/en/cis_strugar_en.pdf.

Prosecutor v Tihomir Blaškić, 3 Μαρτίου 2000, case no. IT-95-14-T, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf>.

Prosecutor v Tihomir Blaškić, 29 Ιουλίου 2004, case no. IT-95-14-A, παρ. 148, <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/acjug/en/bla-aj040729e.pdf>.

Prosecutor v Vlastimir Đorđević, 23 Φεβρουαρίου 2011, case no. IT-05-87/1-T, https://www.icty.org/x/cases/djordjevic/tjug/en/110223_djordjevic_judgt_en.pdf.

Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, ICRC, Geneva, 2010, σσ. 1-126.

Prott L. V. & O' Keefe P. J., «“Cultural Heritage” or “Cultural Property”», <https://www.cambridge.org/core/terms>.

Quenivet N. & Shah-Davis Sh., *International Law and Armed Conflict. Challenges in the 21st Century*, 2010.

Rome Statute of the International Criminal Court, 17 Ιουλίου 1998, UNDC, 2187.

Situation in the Republic of Mali in the case of *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, Trial Chamber VIII, International Criminal Court, No. ICC-01/12-01/15, σσ. 1-49.

Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 (International Tribunal for the Former Yugoslavia), 25 Μαΐου 1993, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalTribunalForTheFormerYugoslavia.aspx>.

Stoilas H., «Cultural heritage officials condemn Trump' s threats against Iranian sites», *The Art Newspaper*, 7 Ιανουαρίου 2020, <https://www.theartnewspaper.com/news/cultural-heritage-officials-condemn-trump-s-threats-against-iranian-sites>.

Stone P., «Destroying cultural heritage is an attack on humanity' s past and present-it must be prevented», *The Conversation*, 10 Ιανουαρίου 2020, <https://theconversation.com/destroying-cultural-heritage-is-an-attack-on-humanitys-past-and-present-it-must-be-prevented-129412>.

Strugar Indictment, case no. IT-01-42, <https://www.icty.org/x/cases/strugar/ind/en/str-ii010227e.pdf>.

Techera E. J., «Protection of Cultural Heritage in times of Armed Conflict: The International Legal Framework revisited», *MqJICEL*, Vol. 4, 2007, σσ. 1-20.

The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its two (1954 and 1999) Protocols, Basic Texts, April 2010, σσ. 1-142.

The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 1995, <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>.

The Geneva Conventions of 12 August 1949, *ICRC*, σσ. 1-224.

The Laws of War on Land, Manual published by the Institute of International Law (Oxford Manual), Adopted by the Institute of International Law at Oxford, September 9, 1880, University of Minnesota, Human Rights Library, <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/1880a.htm>

Thomas-Hoffman El., «Cultural Preservation and Protection», *χ. τ., χ. χ.*, 1-13.

Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles), σσ. 1-198, <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>.

UNESCO, *Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage*, 17 Οκτωβρίου 2003.

UNESCO, *World Heritage Convention, State Parties Ratification Status*, <https://whc.unesco.org/en/statesparties/>.

United Nations, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, 9 Δεκεμβρίου 1948, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CrimeOfGenocide.aspx>.

United Nations, *Draft articles of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, 2001, 2008, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.

United Nations, *General Assembly Resolution 3148 (XXVIII)*, 14 Δεκεμβρίου 1973.

United Nations, *General Assembly Resolution 3187 (XXVIII)*, 18 Δεκεμβρίου 1973.

United Nations, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, <https://www.icty.org/en/about>.

United Nations, *Protecting Cultural Heritage, an imperative for Humanity*, 22 September 2016.

United Nations, *Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights*, A/HRC/31/59, 3 Φεβρουαρίου 2016.

United Nations, *Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights*, A/HRC/37/55, 4 Ιανουαρίου 2018.

United Nations, *Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005*, A/RES/60/1, 24 Οκτωβρίου 2005.

United Nations, *Resolution adopted by the Human Rights Council on 30 September 2016*, A/HRC/RES/33/20, 6 Οκτωβρίου 2016.

United Nations, *Security Council Resolution No. 1199*, UN Doc., S/RES 1199, 23 Σεπτεμβρίου 1998.

United Nations, *Security Council Resolution No. 1244*, UN Doc., S/RES 1244, 10 Ιουνίου 1999.

United Nations, *Security Council Resolution No. 1267*, UN Doc., S/RES 1267, 15 Οκτωβρίου 1999.

United Nations, *Security Council Resolution No. 1373*, UN Doc., S/RES/1373, 28 Σεπτεμβρίου 2001.

United Nations, *Security Council Resolution No. 1483*, UN Doc., S/RES/1483, 22 Μαΐου 2003.

United Nations, *Security Council Resolution No. 1546*, UN Doc., S/RES/1546, 4 Ιουνίου 2004.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2056*, UN Doc., S/RES/2056, 5 Ιουλίου 2012.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2085*, UN Doc., S/RES/2085, 20 Δεκεμβρίου 2012.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2100*, UN Doc., S/RES/2100, 25 Απριλίου 2013.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2139*, UN Doc., S/RES/2139, 22 Φεβρουαρίου 2014.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2170*, UN Doc., S/RES/2170, 15 Αυγούστου 2014.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2199*, UN Doc., S/RES/2199, 12 Φεβρουαρίου 2015.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2253*, UN Doc., S/RES/2253, 17 Δεκεμβρίου 2015.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2322*, UN Doc., S/RES/2322, 12 Δεκεμβρίου 2016.

United Nations, *Security Council Resolution No. 2347*, UN Doc., S/RES/2347, 24 Μαρτίου 2017.

United Nations, *Universal Declaration of Human Rights*, 1948, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>.

United Nations Human Rights, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.

Stoilas H., «Cultural heritage officials condemn Trump’ s threats against Iranian sites», *The Art Newspaper*, 7 Ιανουαρίου 2020, <https://www.theartnewspaper.com/news/cultural-heritage-officials-condemn-trump-s-threats-against-iranian-sites>.

Van Den Rul C., «Why Have Resolutions of the UN General Assembly If They Are Not Legally Binding?», *E-International Relations*, σσ. 1-5, <https://www.e-ir.info/2016/06/16/why-have-resolutions-of-the-un-general-assembly-if-they-are-not-legally-binding/>.

Van der Auwera S., «‘Culture for Development’ and the UNESCO policy on the protection of the cultural property during armed conflict», *International Journal of Cultural Policy*, 20:3, 2013, σσ. 245-260.

Weiss T. G., Connelly N., «Cultural Cleansing and Mass Atrocities. Protecting Cultural Heritage in Armed Conflict Zones», *J. Paul Getty Trust Occasional Papers in Cultural Heritage Policy*, No. 1, L. A., 2017, σσ. 1-49.

Wierczynska K. & Jakubowski A., «Individual Responsibility for Deliberate Destruction of Cultural Heritage: Contextualizing the ICC Judgment in the *Al-Mahdi* Case», *Chinese Journal of International Law*, 2017, σσ. 695-721.

Χαϊνογλου Κ., «Ειδικά Θέματα Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς: Πολιτιστική Γενοκτονία, Πολιτιστική Κάθαρση και η Εφαρμογή των Κανόνων Δικαίου στην περίπτωση του ISIS», Πολιτιστική Διπλωματία: Ελληνικές και Διεθνείς Διαστάσεις. Επιμέλεια.: Μπουτσιούκη, Αθήνα, 2015, Σύνδεσμος Ελληνικών Βιβλιοθηκών, σσ. 217-243.

Zarandona J. A., Albarran C., Isakhan B., «Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the war on cultural heritage», *International Journal of Heritage Studies*, 24:6, 2018, σσ. 649-671.